

MATARÓ 1500-1900

la continuïtat en les formes de fer ciutat

Tesi doctoral vol I

ETSAB

Manuel Guàrdia Bassols

Barcelona 1987

Manuel Guàrdia Bassols

MATARO 1500-1900: la continuïtat en les formes de fer ciutat.

VOLUM I

Tesi Doctoral

Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona

Universitat Politècnica de Barcelona

Director: Manuel Torres Capell

Barcelona, octubre de 1987

Reg. 24.956

VOLUM I

INTRODUCCIO.

MATARO I LA HISTORIA URBANA A CATALUNYA.

La delimitació del camp d'estudi.	10
L'anàlisi global de l'evolució del sistema urbà.	12
Problemes de base documental i de caràcter operatiu.	21
Mataró com a matèria de recerca.	23
Mataró i la continuïtat en les formes de fer ciutat.	29
Notes introducció.	30

CAPITOL 1.

MATARO ALS SEGLES XVI I XVII: ORIGENS I CONSOLIDACIO D'UN PROJECTE URBA.

1. Etapes del creixement.	
1.1. Bases i inicis (1480-1520).	32
1.2. La consolidació del primer creixement (1520-1570).	38
1.3. La muralla i la nova ciutat (1570-1600).	41
2. Defensa i urbanització.	
2.1. La defensa abans del 1570.	42
2.2. La traça de la muralla: tècnica i marginació.	49
2.3. Muralla i urbanització (1570-1600).	68
2.4. Muralla i exiample (1590-1600).	76
3. L'herència del segle XVI.	
3.1. El creixement durant les primeres dècades del segle XVI.	90
3.2. L'ascens de Mataró: el paper del segle XVI.	93
3.3. Les bases de l'ascens.	98
3.4. Urbanització, rendes del sòl i contracte emfitèu- tic.	112
3.5. Muralla i sòcio-topografia.	119
Notes capítol 1.	128

CAPITOL 2.

MATARO AL SEGLE XVIII: CONTINUITAT I CANVIS EN LES FORMES DE FER CIUTAT.

1. Etapes del creixement urbà (1679-1797).	
1.1. Inicis de l'arrencada i primera etapa (1679-1731).	159
1.2. Crisi (1732-1751) i segona etapa (1752-1797).	163
2. La iniciativa privada en construcció de la ciutat.	
2.1. Mataró, ciutat oberta.	166
2.2. Propietat de la terra i promoció del creixement.	168
2.3. Promotors i operacions.	176
2.4. Les petites inversions en la construcció de la ciutat.	185
2.5. El paper dels oficis de la construcció.	192
3. El municipi en el control del creixement.	
3.1. L'actuació municipal: de la promoció a la correcció.	200
3.2. Competències municipals en el control del creixement.	210
3.3. Instruments pel control del creixement.	219
3.4. Degradació del models, dificultats del control.	251
4. Consolidació de l'estructura de l'espai: l'esquema del dins i del fora.	
4.1. La ciutat el 1716.	261
4.2. Complexificació i reforçament de l'estructura de l'espai.	271
5. Les formes estructurals de fer ciutat: el contracte emfitèutic.	
5.1. Contracte emfitèutic i creixement urbà.	283
5.2. Rapidesa en la construcció, seguretat en els guanys.	295
5.3. L'admiració dels viatgers: el contracte emfitèutic com a ordenança.	300
Notes capítol 2.	304

CAPITOL 3.

MATARO AL SEGLE XIX: EL PLA D'EIXAMPLE, PROJECTE O SEDIMENT ?

1. Crisis i creixement durant el segle XIX.	
1.1. Conjuntures i creixement urbà.	347
1.2. Un salt qualitatiu en el llarg termini: l'acceleració del creixement al segle XIX.	351
2. Erosió dels models i conservació de l'estructura de l'espai (1798-1878)	
2.1. La millora del "dintre", una política heretada.	354
2.2. El reforçament del caràcter del "fora". Iniciativa privada: habitatges i fàbriques.	367
2.3. Erosió dels models i contracte emfitèutic.	375
2.4. Iniciativa privada: la "difícil" millora del "fora".	388
2.5. Les dues ciutats: estructura física i sòcio-topografia.	398
3. Municipi i Estat, mestres d'obres i arquitectes en el control urbanístic (1798-1878).	
3.1. Legislació estatal i actuació municipal.	410
3.2. Cap el "plànol general": dificultats i fracassos.	427
3.3. Mestres d'obres, arquitectes i control municipal del creixement.	445
3.4. L'aportació dels tècnics en la construcció de la ciutat.	457
4. El pla d'eixample: unes mínimes regles de joc.	
4.1. Expectatives de creixement: encàrrec o concurs, realitat o projecte.	480
4.2. El projecte: ideals i possibilisme.	503
4.3. Les modificacions del pla: projecte i realitat.	540
4.4. El creixement posterior al pla d'eixample: processos, tipologies, continguts.	568
Notes capítol 3.	600

CONCLUSIO.

UN BALANÇ I ALGUNES REFLEXIONS.	654
Mataró i el segle XVI.	656
La construcció de la ciutat en la llarga durada.	659
Les iniciatives en la construcció de la ciutat.	662
Les formes de creixement.	668
Els instruments de control.	673
Els resultats del creixement.	681
Continuïtat i canvis en la formació de la ciutat.	689
Una última reflexió.	693
Notes conclusió.	698

VOLUM II

Figures	700
Fonts.	961
Bibliografia.	967

INTRODUCCIO.

MATARO I LA HISTORIA URBANA A CATALUNYA.

La delimitació del camp d'estudi: una reflexió metodològica.

La distància aparent entre el títol que es proposava per aquesta tesi -"Creixement urbà a Catalunya, de la Nova Planta als Eixamples: Mataró en el context de 20 poblacions catalanes"- i el tema, més restringit, finalment abordat, s'explica a partir de l'evolució dels interessos que animaven a emprendre la tesi, producte del recorregut metodològic de la recerca. Els interessos inicials quedaven definits per diversos trets fonamentals. En primer lloc, interessava la història urbana més que la història de l'urbanisme: no tant els fets singulars, excepcionals, com els processos més anònims que fan la ciutat; no la ciutat entesa únicament com a continent, sinó també com a contingut, buscant la valoració de les relacions espai-societat; no una història estrictament disciplinària, sinó un punt de contacte amb altres disciplines. En segon lloc, i després de l'experiència prèvia de l'estudi de la Barcelona pre-industrial (1), es plantejava la necessitat d'explorar un camp complementari: les ciutats catalanes de segon ordre en el període pre-industrial, unes ciutats que permetien d'analitzar creixements urbans de caràcter ben diferent al de la capital. En tercer lloc, al davant d'un període tan

ampli, el que va del món medieval als eixamples, s'escollia una delimitació més restringida, per abordar només l'anàlisi dels creixements urbans des de la Nova Planta als Eixamples.

No faltaven raons per portar a terme aquesta elecció del període, unes raons que es basaven, fonamentalment, en la constatació d'un molt important creixement tant en el segle XVIII com en el XIX. En el cens del 1719, la "Noticia del Principado de Cathaluña..." apareixen només 8 poblacions amb més de 3000 habitants (2). El cens de Floridablanca, en canvi, enregistra ja 28. De fet, 15 ciutats van tenir, entre ambdues dates, un creixement superior als esmentats 3000 habitants i, deixant de banda Barcelona, el creixement demogràfic total d'aquestes 15 ciutats equival al pes de les 30 primeres poblacions catalanes el 1719. Si prenem el període 1787-1860, és a dir, fins al primer cens fiable del segle XIX, podem constatar un creixement urbà igualment important: el 1860, són 71 les poblacions amb més de 3000 habitants i 24 ciutats han tingut increments demogràfics superiors a aquesta xifra. Finalment, entre les dates extremes 1719-1860, 20 poblacions reben un increment demogràfic superior als 7500 habitants.

Aquestes són les xifres que donen suport a un interès per l'anàlisi del creixement urbà en un període situat entre dos "booms" urbans -el medieval i el de la segona meitat del XIX amb els eixamples- molt més estudiats des del punt de vista de la formació de la ciutat. L'interès del període quedava completat per la importància dels creixements econòmic i demogràfic, pel privilegiat suport historiogràfic -Pierre Vilar-, per la

possibilitat de poder analitzar el moment més pròxim a les grans transformacions del XIX, que havia de permetre raonar sobre els antecedents d'aquestes transformacions, i per la confiança en una base documental més sòlida que la que es pot trobar en l'estudi del creixement urbà dels segles XVI i XVII.

Aquesta primera elecció, raonable en un principi, necessitava ser confirmada. Es va obrir un doble front d'exploració: per una banda, una anàlisi global del sistema urbà, amb la intenció d'establir un marc de referència i de delimitar a efectes operatius el camp de treball; per una altra, una prospecció bibliogràfica i documental que va suposar tant el treball amb els fons de biblioteques i arxius "centrals", com un ampli recorregut per arxius i biblioteques comarcals i locals, amb la voluntat de definir les possibilitats, estratègia i rendiment de la recerca. Aquesta primera aproximació va introduir paràmetres nous que van influir en la marxa de les investigacions.

L'anàlisi global de l'evolució del sistema urbà.

L'anàlisi global de l'evolució del sistema urbà català pretenia delimitar el camp de treball, definir millor els perfils de les ciutats a estudiar i establir un marc de referència i reflexió. No pretenia ser un treball en profunditat i, per tant, no s'ha portat massa lluny el nivell d'elaboració de les dades d'una feina que, finalment, ha resultat ser només una incursió marginal

fora del cos del que realment ha estat la tesi. Per aquesta primera aproximació, s'ha treballat amb les dades facilitades per Josep Iglésies, unes dades de les que encara no s'han extret tots els fruits possibles. L'anàlisi aborda l'estudi de l'evolució demogràfica de les més importants ciutats catalanes entre 1553 i 1860, fent ús d'aquesta informació valuosa. Es tracta de veure quins són els canvis que es produeixen en el sistema urbà en un llarg període que es subdivideix en tres etapes, definides per les fonts documentals: 1553-1719, 1719-1787 i 1787-1860 (3).

El primer pas consisteix en grafiar plànols per les dates de 1553, 1719, 1787 i 1860 amb les 40 poblacions més importants. No es tracta d'establir un veritable estudi de jerarquies urbanes: l'aproximació es limita a diferenciar les 20 primeres ciutats de les 20 segones i a subratllar el pes d'un grup superior variable -el segon graó de la jerarquia després de Barcelona, i compost per 8, 8, 10 o 11 poblacions- que es destaca respecte de les ciutats següents. Una mirada a aquests quatre primers plànols (Figs. 1 a 4) anuncia ja, amb una certa netedat, el resultat d'aquesta anàlisi global de l'evolució del sistema urbà: es produeix un acostament a Barcelona de les ciutats demogràficament més importants o, el que és el mateix, es dona l'aproximació del centre de gravetat del sistema urbà a la capital del Principat.

Interessa, però, apreciar millor no les situacions estàtiques en cada tall cronològic, sinó els canvis produïts en els diferents períodes: en aquest sentit, és útil el segon pas de l'aproximació que analitza el manteniment, la estabilitat en el grup de les 20 primeres poblacions. En primer lloc, el "salt" total, 1553-1860,

mostra que 9 de les 20 primeres poblacions del 1553 han desaparegut de entre les 20 primeres el 1860 -Cervera, Castelló, Vilafranca, Puigcerdà, Montblanc, La Selva, Balaguer, Solsona, Ulldecona-, mentre que han aparegut, el 1860, lògicament altres 9 -Gràcia, Mataró, Sabadell, Vilanova, Badalona, Igualada, Sant Andreu de Palomar, Figueres, Sant Martí de Provençals-. El plànol mostra que les "desaparicions" s'han donat a partir d'una distància a Barcelona aproximadament igual als 85 kilòmetres, amb l'excepció de Vilafranca que, de fet, només baixa fins el lloc 23 de l'ordre demogràfic de les poblacions catalanes (Fig. 5). Al contrari, les "aparicions" entre les 20 primeres poblacions es fa a una distància de Barcelona inferior als 50 kilòmetres, amb l'única excepció de Figueres: 5 de les noves 9 primeres ciutats queden a menys de 25 kilòmetres de la capital.

La tendència general, que com sabem molt bé s'accentuarà extraordinàriament entre 1860 i els nostres dies, és ben clara: l'anàlisi dels salts intermedis, ara, permetrà d'esbrinar si es tracta d'una tendència continua o si, al contrari, el ritme d'"acostament" a Barcelona presenta alguna discontinuïtat. A la vista dels tres plànols que reflecteixen els canvis entre les 20 primeres poblacions, en cada un dels tres períodes analitzats, podem constatar un fet evident: són el primer i l'últim trams -sobretot el primer- aquells en els quals es produeix una major transformació del sistema de ciutats i una major adaptació a la tendència d'apropament a Barcelona que assenyalava el total del període (Figs. 6, 7, 8).

Entre 1553 i 1719 es produeixen 7 desaparicions i 7 aparicions: Castelló, Puigcerdà, Montblanc, La Selva, Balaguer, Solsona i Ulldecona deixen d'estar entre les 20 primeres el 1719 per ser substituïdes per Mataró, Figueres, Canet, Blanes, Vilanova, Cardona i Berga. L'apropament a la costa però també a Barcelona és ben notable: 5 poblacions de les que presenten aquest creixement estan situades a menys de 70 kilòmetres, Berga no molt més lluny i només Figueres és una vila en clar ascens i allunyada de la capital (4). Al contrari, totes les poblacions que desapareixen del grup de les 20 capdavanteres estan situades a 85 o més kilòmetres de Barcelona. Durant el període següent, 1719-1787, les coses passen de manera ben diferent: l'estabilitat és molt gran i els pocs canvis no segueixen les línies de la tendència general ja apuntada. Només tres poblacions baixen de "categoria" -Canet, Cardona, Berga- per ser substituïdes per altres tres -Sant Feliu de Guíxols, Igualada, Arenys de Mar-. Els escassos canvis produïts subratllen més la permanència del sistema de ciutats que la continuació de la transformació en el sentit d'un apropament a Barcelona. Finalment, el tercer període, 1787-1860, suposa una nova etapa de canvis produïts, molt clarament, seguint les línies d'acostament a la capital. Desapareixen 5 poblacions -Sant Feliu de Guíxols, Cervera, Arenys, Blanes, Vilafranca- per donar pas a Gràcia, Sabadell, Badalona, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals. Totes les ciutats eliminades queden a més de 35 kilòmetres de Barcelona i ara és evident que el factor "proximitat a la capital" és molt més determinant que el factor "situació en la costa" -desaparició de Sant Feliu, Arenys i Blanes-. A l'altre extrem, és palesa la importància adquirida per les poblacions del Pla de Barcelona, un ascens que és, sens

dubte, el tret característic del període.

Ampliant el grup de poblacions analitzades i comptabilitzant ara els salts que els 40 primers nuclis tenen en cada moment podem confirmar les conclusions extretes fins ara. Iniciem l'anàlisi amb el tram total 1553-1860, considerant quatre grups de poblacions que resulten d'ordenar les 40 primeres el 1553 i les 40 primeres el 1860, de la forma següent: primer, el grup format per les poblacions que, entre 1553 i 1860, han baixat entre 5 -inclusiu- i 20 llocs en el "ranking" demogràfic; segon, el constituït per les que han baixat 20 o més llocs; tercer, el grup format per les poblacions que han pujat entre 5 -inclusiu- i 20 llocs; i quart, el constituït per les que han pujat 20 o més llocs. Aquesta anàlisi proporciona, lògicament, una visió més global dels canvis en el sistema de ciutats i una aproximació que, tot i ser encara primària, és més fina que la realitzada anteriorment.

El plànol 1553-1860 (Fig.9) confirma el que hem pogut dir més amunt, amb una comprovació que és ara més massiva. De les poblacions situades el 1553 entre les 40 primeres, 19 baixen més de 20 llocs -amb descensos espectaculars superiors als 70 llocs com els de Puigcerdà, Solsona, Cambrils, Falset, Peralada, Tivissa o Ripoll-; i de les 19, totes, menys Caldes, estan situades a 85 o més kilòmetres de Barcelona. Amb uns salts negatius menors, 7 poblacions modifiquen el seu lloc en xifres que van del 5 al 20, 5 d'elles a distàncies a la capital superiors als 70 kilòmetres. De les poblacions situades el 1860 entre les 40 primeres 19 han pujat més de 20 llocs des del 1553: d'aquestes 19, només Figue-

res a més de 85 kilòmetres de Barcelona, Berga, aproximadament a aquesta distància, la resta a 70 o menys kilòmetres i 9 a menys de 25. Veiem, doncs, perfectament confirmada la tendència que les dues primeres aproximacions havien mostrat.

Estudiem ara els períodes parcials. El primer, entre 1553 i 1719, torna a aparèixer com a determinant en el sentit d'un acostament del centre de gravetat del sistema de ciutats cap a la capital catalana. Les xifres, ara, donen: 12 poblacions que baixen més de 20 llocs, 11 que baixen entre 5 i 20; 14 que pugen més de 20 i 5 que pugen entre 5 i 20 llocs. A l'espai, la tendència és ben fàcil d'apreciar (Fig.10): totes les poblacions que baixen queden situades a 85 o més kilòmetres de Barcelona -Girona s'aproxima molt a aquesta xifra-; totes les que pugen -excepció feta de Figueres i Olot- estan a menys de 85 kilòmetres de la capital, 12 d'entre elles a menys de 50 kilòmetres. En el segon període, els canvis són molt menys contundents: 9 poblacions baixen més de 20 llocs, 8 entre 5 i 20; només 5 pugen més de 20 llocs i 12 entre 5 i 20. Una transformació molt més petita si tenim en compte, a més, que és aquest un gran moment pel que fa als canvis quantitius, un període de grans creixements urbans. A l'espai, els canvis no segueixen, com hem vist en aproximacions anteriors a aquesta etapa històrica, les línies marcades per la tendència general d'apropament del centre de gravetat del sistema urbà a la capital catalana (Fig.11). Efectivament, s'aprecia un cert dinamisme en la costa -un fenomen ja ben conegut- i una pèrdua del pes en una àrea central del país, des de Granollers a La Seu, des de Sant Hipòlit a Solsona. El tercer període torna a presentar-se com una etapa de transformacions: 8 poblacions

baixen més de 8 llocs i 16 entre 5 i 20, però apropant-se molt als 20 -La Selva 18, Tàrrrega 15, Calella 16, Alcover 18-; 11 poblacions pugen més de 20 llocs -amb salts espectaculars que porten alguns nuclis als primers nivells del "ranking"- i una -Santa Coloma de Farners- 19 llocs. La tendència d'acostament a Barcelona és també ara ben visible (Fig. 12): de les 24 poblacions que hem vist baixar, 18 queden situades a 60 o més kilòmetres de la capital i només 6 a unes distàncies entre 25 i 50 kilòmetres; entre les que pugen, només Manlleu i Santa Coloma de Farners estan a més de 60 kilòmetres de Barcelona i, en canvi, 8 poblacions entre les 11 que pugen més de 20 llocs se situen a 25 o menys kilòmetres de la capital.

Analitzades, encara que de forma molt primària, les transformacions del sistema de ciutats català entre 1553 i 1860, podem extreure ja algunes conclusions útils. En aquests trescents anys que separen l'herència medieval del creixement dels eixamples, s'ha produït un molt important canvi qualitatiu en el sistema de ciutats, una transformació que ha fet que el centre de gravetat del sistema s'acostés paulatinament a Barcelona: les ciutats que desapareixen d'entre les primeres i aquelles que baixen llocs en el "ranking" són quasi bé sempre les situades a distàncies apreciables de la capital; al contrari, les poblacions que apareixen entre les primeres o pugen molts llocs en la classificació demogràfica són les més properes a la ciutat comtal. Aquest últim tret s'accentuarà considerablement en el període 1787-1860, en una valoració de l'àrea que circunda la capital que anticipa fenòmens propers als nostres dies i coneguts per tots.

Tot el procés és, però, ben llarg i arrenca del primer període, 1553-1719. Aquí, de fet, es quan es donen les primeres grans transformacions qualitatives que inicien decididament la tendència descrita: és aquest el període de canvi qualitatiu més important entre la baixa edat mitjana i els nostres dies. Les diferències quantitatives entre 1553 i 1719 són realment escasses: el 1553, les 8 poblacions sobresortints tenen més de 500 focs i el 1719 aquest grup es caracteritza per tenir més de 600 focs -3000 habitants-, unes diferències ben petites; i el mateix podem dir del grup de les 20 primeres, marcat el 1553 pel fet de posseir més de 300 focs i el 1719 més de 340 -1700 habitants-. En canvi, les transformacions qualitatives són essencials: s'ha passat, efectivament, d'un sistema de ciutats medieval "autàrquic", amb els pesos urbans molt repartits pel territori, a un altre que comença a organitzar-se clarament sobre l'eix central de la capital catalana. El període següent, 1719-1787, presenta característiques ben diferents: aquí els canvis importants són d'ordre quantitatiu i no qualitatiu. Ho hem dit ja en iniciar el treball i ha quedat clar en definir les ciutats més poblades: el 1787, les 10 ciutats "punteres" tenen ja més de 1600 focs -8000 habitants-, ben lluny del 340 que definien el grau de la jerarquia per sota de Barcelona, un augment que s'ha donat ara en 68 anys, 98 menys que els que separen 1553 de 1719. Es produeix un creixement generalitzat de base, en "meseta", que no afecta en canvi substancialment la jerarquia de ciutats i que no abunda en la tendència d'acostament del centre de gravetat del sistema a la capital catalana. No es dona aquí el salt qualitatiu del període anterior i la continuació de la valoració de la costa -comercialització-, ja apuntada durant l'etapa anterior, sembla

el tret més característic dintre del nivell de permanència general del sistema de ciutats. Finalment, el període 1787-1860 repren els canvis qualitatius -que acompanyen un salt quantitatiu notable: després de 73 anys, les 8 poblacions punteres queden per sobre dels 2800 focs o 14000 habitants- i la tendència a la polarització del sistema urbà entorn de Barcelona.

A la vista del que fins ara hem comentat -una aproximació evidentment limitada, que deixa fora variables essencials i que és merament indicativa- es va imposar en el curs de la recerca la necessitat de reconsiderar la decisió d'abordar l'estudi dels creixements urbans partint del segle XVIII. La importància quantitativa dels creixements d'aquest segle no justificava ja tan clarament aquella elecció: ara, apareixia com a molt decisiva la transformació qualitativa del període anterior. L'aproximació que ens havia portat a analitzar somerament l'evolució del sistema de ciutats originava un primer canvi en el plantejament del treball: la necessitat o, almenys, l'interès d'abordar un arc cronològic que incorporés la fase anterior a la Nova Planta. Es plantejava, però, immediatament, un problema de base documental que si bé ja es preveia important amb l'elecció inicial del període d'estudi, no podia més que accentuarse en pretendre estudiar els creixements dels segles XVI i XVII.

Problemes de base documental i de caràcter operatiu.

L'interès per comprovar l'existència d'una base documental sòlida i, sobretot, abordable en un treball d'aquestes característiques va portar a obrir dos fronts paral·lels: per una banda, un molt ampli recull de la bibliografia existent sobre la història de les ciutats catalanes; per una altra, una prospecció orientativa però intensa dels arxius "centrals", així com dels comarcals i municipals d'aquelles ciutats que l'aproximació global havia mostrat com a més interessants. Es tractava d'establir quines eren les àrees de la recerca que el suport bibliogràfic podia perfilar i quines es mostraven necessitades d'un treball directe sobre fonts primàries, buscant línies d'aprofundiment que permetessin d'organitzar la feina amb una suficient coherència temàtica.

Desgraciadament, la base bibliogràfica es va mostrar aviat clarament insuficient: no va semblar ni prou completa, ni prou homogènia, ni prou sòlida per aventurar-se amb seguretat en l'esforç de síntesi que demanava el tema que havia quedat proposat en el títol. Al seu torn, els fons dels arxius comarcals i municipals consultats -Lleida, Girona, Olot, Figueres, Igualada, Tortosa, Valls, Tarragona, Sabadell, Terrassa, Granollers, Mataró, Reus, Vic, Sant Feliu de Guíxols, Badalona...- eren sovint extraordinàriament rics, però ni oferien l'homogeneïtat que convenia per un estudi globalitzador, ni facilitaven, generalment, l'aprofundiment en l'estudi dels creixements urbans del període proposat. Algunes ciutats claus en

el sistema urbà, com Tortosa, presentaven carències documentals molt greus; d'altres, en canvi, oferien temes brillants per a la recerca, però que s'acostaven més a la història de l'urbanisme que a la història urbana -era el cas de Tarragona, amb l'enderroc de la Muralleta i la urbanització resultant promoguts per l'arquebisbe Joaquín de Santiyán; el de Vic, amb la urbanització del carrer Nou com a antecedent de la formació de la plaça dels Màrtirs i el seu barri; el de Lleida, amb l'actuació urbanística del marquès de Blondel, creant la Banqueta i la urbanització del Pla dels Gramàtics; el de Girona, amb la transformació del barri del Mercadal a partir de les possibilitats brindades per la desamortització i per l'aprofitament de la sèquia Monnar...-; temes que necessiten ser estudiats, però l'anàlisi dels quals hagués desproporcionat el paper d'algunes intervencions singulars en relació a un fons de creixements "anònims" considerats en aquest treball com a molt més importants. En conjunt, doncs, l'apreciació dels fons disponibles, la impossibilitat d'abordar un treball de base a cada una de les poblacions -com el ja fet per Barcelona- i l'experiència adquirida en recerques anteriors mostraven les dificultats d'una aproximació globalitzadora que, per tot el sistema urbà català, volgués analitzar els creixements urbans d'un tant llarg període.

Mataró com a matèria de recerca.

En aquest moment del raonament metodològic, les decisions que havien de marcar la recerca passaven per: una decantació clara per la història urbana, interessant-se pels processos anònims de formació de la ciutat més que per les intervencions excepcionals; una ampliació del període d'estudi als dos segles anteriors a la Nova Planta; punts als que s'afegia ara la renúncia a una mirada globalitzadora fonamentada sobre una base feble. S'imposava, doncs, escollir l'estudi d'una població -més d'una si un sol cas no presentava la suficient riquesa- que resultés significativa en el context del període i l'àmbit temàtic escollit, aprofitant les possibilitats que es presenten en poblacions de segon ordre, amb arxius més abastables que permeten d'emprar una aproximació metodològica encara més exhaustiva i minuciosa que la que havíem utilitzat en els nostres estudis sobre Barcelona.

Encaminada la recerca en aquesta direcció, l'elecció del cas de Mataró es va imposar ràpidament. D'entrada, els plànols de canvi del sistema urbà entre 1553 i 1860 mostraven com sobresurtia amb força el cas de Mataró, una ciutat amb un dinamisme sorprenent que la portava d'ocupar el lloc 38 el 1553 a mantenir-se en el graó de la jerarquia immediatament següent al de Barcelona durant els segles XVIII i XIX. Mataró, per altra banda, no tenia un pes rellevant com a ciutat medieval, el que permetia concentrar els esforços en l'etapa dels segles XVI i XVII, abans d'abordar els forts creixements del XVIII i XIX. A més, aquesta ciutat quedava

perfectament enquadrada en el cas de les poblacions importants de creixement "anònim" -Reus donaria un altre exemple clau-, en les quals l'absència d'intervencions urbanístiques notables assegurava que la recerca no es desviaria de la intenció d'analitzar els processos més "difosos" d'un creixement sense fites sobresortints però notablement continu.

No eren menys importants, però, altres consideracions d'ordre metodològic i operatiu. Hem defensat, en altres llocs, (5), que l'estudi de les relacions espai-societat -bàsic per superar la mera anàlisi dels "continents"- requeria, en el cas de Barcelona, l'ús inicial d'una metodologia dirigida a la comprensió global de l'estructura de l'espai urbà i situada, a més, en la dimensió de la llarga durada. Les línies bàsiques d'aquesta metodologia vindrien definides per la localització sistemàtica dels fets urbans a l'espai, la quantificació de les variables en relació als diversos sectors de la ciutat i la definició d'àrees urbanes característiques. L'escassetat de fonts documentals apropiades i la grandària de la ciutat feien imprescindible, en el cas de Barcelona, establir un ordre rigorós de "rendibilitat espacial" en el moment d'escollir documents i aproximacions, i obligava a deixar en un segon terme conjunts documentals tan importants i rics com els dels arxius notariais.

El cas de les ciutats de segon ordre és diferent, en funció d'una estructura espacial més simple i en funció, sobretot, de la possibilitat d'obtenir rendiments apreciables a partir de l'anàlisi combinada de fonts molt diverses, algunes d'elles difícilment abordables a Barcelona. En aquestes ciutats, pel

període que estudiem, l'anàlisi del creixement urbà adquireix un pes molt important dins de l'estudi de les relacions espai-societat, i són precisament les fonts notarials, molt més abordables en ciutats petites, les que permeten de plantejar un estudi del creixement que tingui garanties d'obtenir rendiments apreciables en el camí de la globalització espacial i la llarga durada. Es en aquest context en el qual Mataró sobresurt com una de les ciutats que presenta més facilitats per iniciar una anàlisi dels creixements urbans i de les relacions espai-societat.

En primer lloc, cap altra ciutat, entre les que segueixen Barcelona, té una tan bona base historiogràfica per a l'estudi de l'espai: l'obra de Joaquim Llovet és absolutament singular en el context català pel que fa a l'estudi de l'evolució del creixement urbà (6). Complementàriament, per a una anàlisi de les relacions espai-societat són molt valuosos i imprescindibles els treballs de Pere Molas i els de Jordi Nadal i Emili Giralt, però també els més recents de Francesc Costa o de Joan Giménez (7). Mataró presenta, en segon lloc, una poc extensa però sòlida base cartogràfica. Disposem d'un plànol de partida de principis del segle XVIII, del ben conegut treball d'Ignaci Caballol del 1852, del magnífic plànol que recull l'estat de la ciutat el 1878 -eixample- i a principis del segle XX, etc.. Donada la permanència remarcable dels teixits urbans, aquesta sèrie de documents gràfics resulta prou àmplia i segura per servir com a punt de partida dels treballs sòcio-espacials. En tercer lloc, els arxius de Mataró ofereixen magnífiques possibilitats per reconstruir plànols de treball intermedis i per estudiar processos de creixe-

ment amb un nivell d'anàlisi extraordinàriament precís. L'apeo del 1716, document essencial del cadastre de la Nova Planta que hem utilitzat a Barcelona i a d'altres ciutats -Cervera, La Bisbal, Girona, Torroella, Sant Feliu de Guíxols...-, resulta també una bona eina d'anàlisi en el cas de Mataró. Aquí, però, les sèries del cadastre són molt més riques i permeten un seguiment molt més segur del creixement; a més, a l'extrem de l'arc cronològic estudiat, disposem d'un excel·lent document que encara no ha estat explotat a Barcelona i que presenta grans possibilitats per l'estudi de l'espai urbà: el Registre fiscal d'edificis, un document que, com l'apeo del 1716, dóna les afrontacions de les finques i permet de situar amb exactitud totes les que componen la ciutat.

En general doncs, el creixement físic de la ciutat pot resseguir-se, a grans trets, a partir de les sèries d'Acords, del cadastre i d'alguns talls; però, sobretot, la grandària moderada de la ciutat permet l'ús de les fonts notarials -amb la base de partida que dóna el Registre d'Hipoteques- per reconstruir carrer a carrer, casa a casa, la formació de la ciutat al llarg dels segles. De la mateixa manera, resulta possible d'analitzar espacialment i arribant també fins a la unitat casa l'evolució del "contingut".

Es precisament l'anàlisi de la construcció de la ciutat, a partir de les fonts notarials, la que permet d'obtenir corbes d'"establiments" de patis per edificar o, el que és el mateix, de construcció de les cases, que han de servir per plantejar una periodització útil a la recerca -corbes que combinen les fonts

notarials amb els diferents "talls" de què es disposa i que no són "aproximades", de resultes de l'habitual mostra que es fa servir en aquesta mena de treballs, sinó que són autèntics "inventaris" que comprenen tots els patis per edificar-. Essent el tema principal del present estudi el del creixement urbà i construcció de la ciutat, s'ha primat la periodització lligada a la pròpia formació de la ciutat, per sobre d'altres fonamentades en anàlisis demogràfiques, econòmiques o polítiques: efectivament, no sempre han de coincidir forçosament els ritmes dels creixements físics amb els de les altres variables de la realitat urbana. Des d'aquesta perspectiva, conscient de les limitacions d'una aproximació basada en l'estudi del creixement urbà, serà factible, però, a Mataró, de portar les anàlisis al nivell més detallat, sense perdre la visió de globalitat espacial i temporal.

El nivell de detall al qual s'ha arribat supera, de fet, molt ampliament, les necessitats del propi treball. Sabem, efectivament, el moment en que va ser establert per edificar cada un dels "patis" -solars- de la ciutat, amb la qual cosa els plànols de creixement que completen la visió donada per la corba són extraordinàriament precisos: gràcies al manteniment del parcel·lari, al magnífic plànol del projecte d'eixample (Figs.109, 110) i als diferents recomptes de cases, podem completar les informacions notarials i situar cada pati a l'espai urbà. Un tal nivell d'exactitud no pot ser, però, reflectit en la documentació gràfica que acompanya aquest treball: això suposaria la confecció d'uns plànols a gran escala amb inclusió de les dades per cada pati -data d'"establiment", propietari, emfiteuta,

mides, condicions econòmiques...-, un esforç de traducció gràfica que no queda justificat en el marc d'aquesta presentació de la feina. Les dades exhaustives que obren en el nostre poder, però, són les que han permès de confeccionar amb total seguretat els plànols generals de creixement que es presentaran agrupant la creació d'"establiments" per edificar, en funció de les etapes cronològiques que queden definides en la corba de creixements.

En general, les qualitats de l'anàlisi espacial queden ressaltades amb una metodologia que busca el constant "creuament" de totes les fonts disponibles. L'esforç realitzat en aquest sentit ha estat important: s'han confrontat tota mena de referències obtingudes dels acords -tots els dels segles XVI, XVII, XVIII i XIX-, dels establiments de patis per edificar cases -més de 1100 documents notariais d'aquest tipus analitzats-, de tot el conjunt de "Documents" diversos de l'Arxiu Històric Municipal de Mataró -més de 200 capses-, de tots els talls, "apeos" i relacions de focs i cases, dels plànols històrics conservats, etc., etc.. D'aquesta manera, les informacions queden mutuament enriquides i se'n creen de noves, mentre que la seguretat en les conclusions en resulta augmentada. Un treball d'unes característiques tals origina dos nivells de lectura: un primer, el del text i els plànols, en el qual es desenvolupen les línies del raonament general, i un altre, el de les "notes", en el que es donen les bases documentals i s'amplien les informacions, però en el que es recull també un important volum de dades que poden ser útils a historiadors i lectors interessats en molt diversos temes.

Mataró i la continuïtat en les formes de fer ciutat.

Amb aquestes base metodològiques i documentals, el treball sobre Mataró vol plantejar l'estudi del creixement urbà entre 1500 i 1900 establint punts de contacte amb els problemes econòmics, funcionals, legals o de qualsevol altre tipus, que van inseparablement lligats als processos de creixement urbà, però mantenint l'atenció preferent en l'anàlisi d'aquests processos de creixement. Sota aquesta òptica, una aproximació de llarga durada com la plantejada posa de manifest a Mataró, ben aviat, el pes de la continuïtat en les formes de fer ciutat. Comprovar els graus i les característiques d'aquesta continuïtat i com s'articulen les permanències amb els canvis es converteix, així, en el tema bàsic del treball. Des d'aquest punt de vista, l'estudi final del projecte d'eixample del 1878 no suposa cap ruptura en el discurs de la tesi com no ho suposa tampoc en la història urbana de la ciutat. L'estudi dels "antecedents" del projecte resulta automàticament ampliat, seguint els plantejaments de la tesi, fins a la comprensió del paper de les línies de continuïtat estructurals que es remunten més enllà dels processos anteriors a l'elaboració del pla d'eixample.

Notes introducció.

1.
Albert Garcia i Espuche, Manuel Guardia i Bassols, "Espai i societat a la Barcelona pre-industrial". Ed. La Magrana 1986.

2.
Totes les dades demogràfiques sobre les poblacions catalanes utilitzades en aquesta "Introducció" han estat extretes de les obres de Josep Iglésies i Fort: "El fogatge de 1553", Fundació Vives Casajuana, Barcelona 1979; "El cens del comte de Florida-blanca 1787", id., Barcelona 1970; "Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII", id., Barcelona 1974; "Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX", a "Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona", núm. 721, Barcelona 1967; "El movimiento demográfico de Cataluña durante los últimos cien años", a "Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona", núm. 680, Barcelona 1961.

3.
Cada una de les dates respón a l'existència d'un recompte de focs o habitants: vegeu les obres citades de Josep Iglésies.

4.
S'ha de ressaltar que és aquest el moment important d'ascens de Figueres en la jerarquia urbana, substituint a Castelló i Peralada. Es molt més rellevant aquest salt que el que normalment s'ha considerat decisiu per Figueres, funció de la construcció del castell de Sant Ferran durant el segle XVIII.

5.
Albert Garcia i Espuche, Manuel Guardia i Bassols, "Els usos del plànol: la riquesa a la Barcelona del segle XIV", "L'Avenç", núm.64, Barcelona 1983; "L'estudi de l'espai urbà de la Barcelona de principis del segle XVIII: el Cadastre de 1716", a "Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya", Barcelona 1984.

6.
Vegeu bibliografia.

7.
Vegeu bibliografia.

CAPITOL 1.

MATARO ALS SEGLES XVI I XVII: ORIGENS I CONSOLIDACIO D'UN PROJECTE URBA.

1. Etapes del creixement urbà.

1.1. Bases i inicis (1480-1520).

Mataró, en iniciar-se l'últim quart del segle XV, és encara un molt petit nucli de població: un parell d'elements aglutinadors, alguns carrers, uns masos que els envolten. La llista de "desenes" del 1486 defineix els límits d'aquesta petita concentració, composta per una curta sèrie de noms de carrers: Pou de la Vila, d'en Bellot, la Plaça, d'en Soler, de l'Escribania, placeta de l'església, la Riera (1). Un total de 68 focs al nucli mateix de Mataró i 34 fora d'ell, als veïnats. El cens de l'any 1497 assenyala ja un petit increment, modest encara: 134 focs, segurament no més de 100 focs al nucli (2).

Aquesta petita població queda situada, bàsicament, entre el desnivell de llevant i el carrer de Santa Maria, i entre l'església i el carrer de la Pau (3): la resta està constituïda per masos, alguns d'ells -Feliu, Roig, Pou...- situats en punts estratègics

del desnivell (4), i altres -Arnau, Creu, Capella...- cap a ponent i nord, a l'àrea que en aquell moment s'anomena "la Riera" i en la qual, de moment, no existeixen carrers ben definits (Fig. 13). Es tracta, per tant, d'una molt petita estructura de caràcter mixt -carrers i masos- que es recolza en dos elements que donen cohesió i originen el nucli: la plaça del mercat i l'església. La plaça, en una posició central, és l'articulador clau de tot el conjunt, i deixa ben clares les funcions principals de la població (5); l'església, al nord, s'ha de veure com a punt bàsic d'origen de Mataró, encara que, a finals del segle XV, la seva ubicació més perifèrica li fa jugar un paper defensiu com el que podien tenir les cases més importants al voltant del centre. En definitiva, una vila de clar caràcter medieval centrada en un petit espai de mercat al voltant del qual s'agrupen les cases que formen carrers, amb una església i masos que tanquen un conjunt que deixa amplis buits en el seu interior.

Una data d'inici ha de ser considerada com a clau en la transformació d'aquest petit nucli de població: el 31 de juliol del 1480, Ferran II va concedir el Privilegi que incorporava Mataró, definitivament, a la Corona. De fet, aquesta data suposa el punt final d'una llarga lluita de la vila per aconseguir alliberar-se de la senyoria feudal. Una lluita que s'havia complicat, durant la guerra civil catalana, amb la presa de posició de Mataró a favor de la Ciutat Comtal. Que la batalla per la llibertat de Mataró fou dura ho fa palès una carta enviada als Consellers barcelonins: "no seria servey del Senyor Rey, que aquells fossen destruhits e dexant llurs cases, anassen tribulant per lo mon, la qual cosa farien avans no tollerarien ésser sota

la senyoria del dit mossèn Pere Johan Ferrer..." (6).

Les llibertats de Mataró marquen l'inici d'una nova etapa en la qual la incorporació a la Corona afavorirà el creixement urbà. Ja hem vist un primer creixement immediatament posterior a l'obtenció del Privilegi: els "Acords" de la vila recullen de seguida la "augmentació dels habitants" (7) i l'estructura física mostrarà ben aviat un creixement. Com escriuen J. Nadal i E. Giralt, la data del Privilegi és "una fita capital en la història mataronina, car representa l'orientació de la vila cap a un altre tipus d'activitats. La desaparició de les traves feudals, a la darrereria del segle XV, situa en efecte el mas en segon terme, en benefici de les activitats artesanes i menestrals. Els veïnats tendeixen a reduir llur importància, mentre el nucli arredossat a l'entorn de la parròquia comença a créixer per a no parar mai més" (8). Efectivament, com podrem comprovar, el Privilegi de Ferran II posa les bases pel creixement demogràfic i l'expansió de l'estructura urbana.

Malgrat el problema de les bandositats, aguditzat durant el primer decenni del segle XVI, es detecta un creixement apreciable, enregistrat pel fogatge del 1515 (9): des del 1497, s'ha produït un augment pròxim al 60 % que, en 18 anys, ha portat la població a la xifra de 213 focs. Aquest increment proporcionalment molt important no és explicable per un augment vegetatiu: hem de creure que s'ha produït una molt apreciable immigració afavorida per les llibertats de Mataró i que s'han començat a concentrar aquí gents vingudes de poblacions que no gaudien d'aquelles llibertats.

La desaparició del tribut de "riberatge" facilitarà l'activitat marinera i el comerç: aquest serà un factor decisiu pel creixement de la vila. Com escriu J. M. Colomer: "Una de les principals raons que tingueren els homes de Mataró per aconseguir l'enfranchiment de la vila, fou la dels grans beneficis que entreveiren de cara a un desenvolupat comerç marítim local. Les crescudes tasses senyorials imposades a l'arribada de mercaderies allunyaven els vaixells i feien impossible tota futura expansió" (10). La possibilitat d'aprofitar les noves llibertats queda palesa en la "col.laboracio" de la vila amb el rei; el 1521, la Corona decideix que siguin fetes galeres en la platja de Mataró. L'interès del Rei vé sens dubte recolzat per les facilitats que ofereixen aquesta platja i la regió propera: "Y las més grosses (galeres), de ordinari se fan en Mataró per ser la platja en continent junt a la ribera de la mar fondíssima y molt accommodada per a varar-la y llençar-la en mar, y també per ser accommodada la platja de Mataró per a aportar per mar ab facilitat del Maresme y de la costa tota la fusta y tot lo ferro y altres coses necessàries a la fàbrica de dites naus". De tal manera que, el mateix 1521, ja tenim notícies d'unes dressanes funcionant a la platja de Mataró (11).

En paral·lel a aquesta activitat marinera, augmenta la presència menestral a la vila i s'accentua la importància del mercat. El 1500, els jurats de la vila van decidir "fer spacions de totes les mesures, pinyons, roldor... calç, sal, forments, faves, ciurons, fruita, cendra i carbó... perquè de ací en avant hage egualtat per los qui compraran i vendran en la present vila y

terme e per lo bé de la cosa pública" (12): una necessitat d'ordre i control que demostra la importància creixent dels intercanvis i del mercat de Mataró. En aquesta línia, el 1515 s'obliga els pescadors a vendre només al mercat i a tots aquells que mataven bèsties a no fer-ho sense coneixement dels carnisers autoritzats. El mateix 1515, el batlle de la vila afirma: "per gràcia de nostre senyor, Déu, la vila de Mataró de poc temps ensa és molt augmentada de populats... estan molts menestrals en aquella" (13).

Activitats marineres, concentració de la menestralia, potenciació del mercat i bona conjuntura demogràfica -el 1522 el batlle assegurava que a la vila hi havia "molt bona sanitat e bon temps que no ni moren de peste" (14)- valoren progressivament el nucli en relació als veïnats. Així, si pels volts del 1370 hi havia 33 famílies a Mataró i 61 als veïnats, el 1515 hi ha 172 focs a la vila i 39 als veïnats (15). S'està produint, doncs, un traspàs de potencials, una concentració creixent de forces en un punt del territori.

L'expansió del nucli es reflecteix, físicament, en un creixement cap a ponent, la direcció més fàcil per a l'expansió. Durant aquests anys, tenim constància d'establiments de patis de terra per a construir cases al carrer Nou -finals del segle XV i principis del XVI en terres del mas Creu-, al carrer de Fra Jaume o Carreró i al carrer d'en Palau (16): el creixement es va produint de manera ordenada, avançant progressivament cap el sud, amb la creació de carrers paral·lels al Camí Reial, que poden recollir algunes edificacions pre-existents. En altres terres del

mas Creu, el mas que havia donat pas a la urbanització del carrer Nou, s'estableixen també patis: és un front obert a l'altra banda de la riera de Cirera, a la part inferior del camí d'Argentona. Aquesta àrea, que s'està desenvolupant al mateix temps que els carrers que uneixen el vell nucli amb la Riera, queda reforçada, igualment, per l'establiment de patis per sobre del camí d'Argentona, en terres del mas Matas, i en el camí a Cabrera -carrer de Sant Josep-, en terrenys del mas Arnau. L'altre punt important de creixement en aquests anys queda situat no cap a ponent, sinó a la riera del Pou de Vall, al sud-est de la població. Finalment, a prop del mar, a les "Illes", s'edifiquen algunes "botigues", signe inequívoc del creixent comerç marítim (17) (Fig. 13).

Tot sembla configurar els primers vint anys del segle com a fonamentals: l'estructura es projecta amb força cap a ponent, cap a la Riera, i s'inicia també la baixada a mar i al Camí Reial. La superfície de la vila ha quedat molt augmentada: Mataró no és ja aquell petit nucli concentrat al voltant de la plaça del mercat. I en aquest procés de creixement, que ha canviat el caràcter de la vila, han tingut un paper decisiu els propietaris de les terres, els pagesos posseïdors dels masos que envoltaven el nucli inicial i que són els primers beneficiats pel desenvolupament de la vila: aquí ja, creixement urbà i interessos dels propietaris agrícoles són elements inseparables. Famílies com els Creu, els Matas, els Arnau o els Pou hauran iniciat, en aquests anys, formes de fer ciutat, lligades a aquests interessos de transformació de les rendes agrícoles en urbanes, que tindran una llarguíssima pervivència a Mataró (18).

1.2. La consolidació del primer creixement (1520-1570).

Durant els anys trenta, una sèrie de fets marquen els canvis que s'han produït: el 1528 es fan obres als "portals" de la vila, una remodelació del sistema defensiu manada pel creixement cap a ponent (19), i es compren bombardes; el 1531 es dóna la regularitat en la convocatòria del Consell de la vila i sabem de l'existència, ben significativa, d'un "mestre d'escoles"; el 1532 es dicten ordenances de mostassà, s'acaben les obres de l'església i, tot seguit, una imposició o "tall" feta a tots els caps de casa permet de pagar un orgue i el retaule encarregat a Pere Núnyez... (20). Però, sobretot, el 1534 es proposa eixamplar la plaça del mercat enderrocant una casa, la casa Fornells: és aquest un fet que està íntimament lligat al creixement demogràfic i al creixement urbà (21) (Fig.13). Per una banda, aquesta operació va encaminada a engrandir i reorganitzar l'espai del mercat, l'activitat del qual havíem vist créixer durant els anys anteriors. Per l'altra, l'enderrocament de la casa Fornells sembla lligat a la voluntat de connectar millor la plaça amb el carrer de Palau i amb tota l'expansió de ponent. Efectivament, la casa en qüestió quedava situada a l'illa de la banda sud de la plaça i formava un cos que tancava en part, per la part de l'oest, l'espai del mercat i el separava del carrer de Santa Maria - de la mateixa manera que, a l'altre costat, un altre conjunt de cases separava l'espai de la plaça del carrer d'en Sala, després de Vilallonga: l'enderroc havia de facilitar, sens dubte les connexions del mercat amb l'àrea en expansió de la Riera (22).

Els anys següents al 1535 continuen mostrant una activitat considerable: el 1536 es diu que la vila és notablement més gran i, en conseqüència, els Jurats modifiquen, per dignificar-lo, el protocol de "vestits" (23); el 1540 es fa l'empedrat des del portal de casa d'en Pou de la Penya -Espenyas- fins el cantó de casa Mas Arnau (24) i el 1544 es fa un porxo a mar, davant les botigues que havíem vist establertes des del Privilegi de Ferran II, un porxo que ha de servir per rebre les mercaderies arribades a la platja (25).

El 1540, a la vista de la nova situació originada pels creixements de les primeres dècades del segle, el rei demana que es facin muralles (26). I en funció de la importància naval de Mataró, el 1541, el monarca decideix commutar els deutes de la vila si els diners s'esmercen en les obres de defensa (27). Mataró, que de fet ha començat a créixer fa poc, demana esperar uns anys abans de començar les fortificacions, però l'interès de la Corona, que acabarà coincidint amb el de la vila, ha quedat palès: Mataró ofereix totes les possibilitats per convertir-se en un punt de concentració de les inversions, un punt defensat des del qual es podrà, de forma segura, incrementar el comerç i les activitats marineres.

El creixement físic de l'etapa 1520-1560 resulta més modest que l'anterior i suposa, de fet, una consolidació de la situació precedent, entre dos moments d'importants canvis quantitativs i qualitativs (28). Durant aquest període, es dona només el reforçament d'una estructura que, ja abans, s'havia eixamplat cap a

ponent, havia baixat a la riera del Pou de Vall i havia organitzat una primera agrupació de botigues al mar. El dèbil creixement dels focs enregistrats pels talls confirma aquesta "pausa" del creixement físic que coincideix amb la reorganització iniciada pel municipi: no serà l'última vegada que es donaran al mateix temps l'aturada de la iniciativa privada i l'increment de les activitats públiques (29) (Fig.14).

La situació del creixement físic canvia en la dècada dels 60: tenim notícies de creació d'establiments de "patis", i per tant de construcció de cases, a la part inferior i a la superior del camí d'Argentona, a la part nord del camí a casa Moner -Sant Josep-, a la part de llevant de la Riera, tant al nord com al sud, a les dues bandes de la riera del Pou de Vall, per sobre del Camí Reial, en aquest camí, a la banda nord i a ponent de la riera mencionada, i també a mar (30) (Fig.15). Els talls de 1570 i 1571 mostren bé la diferència entre la nova estructura urbana i la que presentava la petita vila medieval: ara, els nous carrers entre l'antic nucli i la Riera suporten quasi la meitat del pes demogràfic total, i l'expansió superficial ha estat també molt important (31). En resum, doncs, el període fins el 1570 suposa l'endegament i la consolidació d'un creixement que ha fet variar notablement l'estructura urbana i que està demanant, ara ja amb urgència, un nou sistema defensiu que pugui garantir la salvaguarda de les noves i importants inversions realitzades.

1.3. La muralla i la nova ciutat.

La necessitat de les noves defenses de la vila accelera els fets a finals dels anys 60: el 1569 s'aconsegueix el Privilegi per fer les muralles de Mataró, una iniciativa que, de fet, parteix de la Corona i que porta, el 1570, a l'inici de les obres. Aquesta muralla no serà, però, una fortificació que tancarà un conjunt ja ben definit, sinó que la construcció de les noves defenses suposarà molt més que una nova situació militar per Mataró. En el moment de construcció de les defenses es produeix la creació de carrers, l'eixample de la vila: es tracta, de fet, de la realització d'un "projecte urbà", recolzat en la seguretat que dóna l'emmurallament, un projecte urbà que tindrà, a partir d'aquestes bases, una clara continuïtat en el futur. A més, el creixement de la vila no supera les muralles després de fetes, com s'ha escrit normalment, sinó que ja en el moment del traçat i de la construcció sorgeix el problema de deixar cases fora de les muralles, ja aquí apareix la dialèctica "centre-perifèria", una dialèctica que deixarà una empremta decisiva pel futur urbà. La muralla és defensa, límit fiscal, control i salvaguarda contra les inundacions, però és també límit psicològic i social que defineix dues ciutats ben diferents.

Aquest doble caràcter del període de formació de la muralla -bases del creixement futur i definició d'una estructura urbana- és el que convindrà desenvolupar més endavant. Aquí, en definir les etapes del creixement, només cal avançar el fet de la importància decisiva dels últims trenta anys del segle XVI. A

partir del 1600 continuarà el creixement físic, però ho farà amb menys força i seguint l'impuls que hauran marcat els aconteixements entre 1570 i 1600: fins els anys 80 del segle XVII es densificaran els espais ja definits, es completarà l'obra iniciada i s'obriran només algunes noves direccions pel creixement físic. Postulada doncs la importància del període 1570-1600, lligada a la construcció de la muralla, es fa indispensable estudiar les relacions entre defensa i urbanització, un tema cabdal pel Mataró del segle XVI.

2. Defensa i urbanització.

2.1. La defensa abans del 1570.

La defensa del petit nucli medieval havia de ser relativament fàcil. Per les bandes de llevant i de migdia hi havia un desnivell apreciable -"la Penya"-, que concentrava el problema defensiu, fonamentalment, als costats nord i de ponent. Al nord, l'església feia el paper de punt fort. Com en tants altres llocs, aquest edifici, el més important i sòlid de la vila, es convertia en el reducte de seguretat: sabem que, ja durant la guerra dels Remences, havia estat utilitzat com a punt fortificat (32). A ponent, a part de la protecció que pogués proporcionar la riera de Cirera, pot-ser important en un principi, o alguna casa forta, és més que probable que es fés servir el tradicional sistema de

"vila-closa", amb les cases del costat de ponent del carrer de Santa Maria com a límit: els darreres d'aquests edificis, amb poques obertures, fàcilment tancables en cas de perill, constituïrien la defensa de l'últim dels quatre costats de la vila.

No podem dubtar, en absolut, de l'existència d'una obra defensiva, per elemental que fós, anterior a les muralles de finals del segle XVI: una sèrie de documents demostra que Mataró disposava d'un tancament amb "portals" que funcionava abans d'iniciar-se la construcció d'aquelles muralles. Durant el regnat de Ferran I, cap a l'any 1415, es parla ja, de fet, de reparar els "murs": hem de suposar que es tractava d'un tancament molt elemental, amb portals senzills en els escassos caps de carrers, que havia de servir per a la defensa dels habitants de tota la rodalia (33). L'any 1453, la reina Maria, esposa d'Alfons IV, concedia, durant 15 anys, la facultat d'establir impostos per fortificar: "... com la dita vila es constituïda e hedificada en loch pla e molt prop de mar, e no es murada ni ha fortalesa alguna hon en cas de necessitat los poblats e habitants en aquella e son terme se puguen recollir, e fer forts per salvar e deffensarse de enemichs e moros si hi venien axi com ja altres vegades hi son venguts. I sia molt necessari e util enfortir la sglesia, e fer edificar altres fortalezes e portals en alguns altres lochs de la dita vila hon als Jurats e Prohomens sera ben vist. Supliquen perço a vostra Senyoria sia de vostra mercé atorgar a la dita vila Jurats e prohoms daquela que tota hora o quant be vist los sera axi dins los dits quinze anys com apres puxen ordenar, e fer en la dita sglesia portals e altres lochs de la dita vila que ben vist los sera totes aquelles obres e fortalezes que a utilitat

beneffici, e deffensio de la dita vila e dels poblats en aquella, o son terme als dits Jurats e prohomens apparan ser utils, e necessaris e per aquells sera delliberat que sien fetes. E no resmenys per enfortiment de la dita vila com sia desbarriada per moltes entrades, e exidas que y ha puxen disminuir e aminvar, e encara reduir, e tornar les dites entrades de vila segons quels sera ben util e expedient" (34). El fet que es parli de "tornar" les entrades de la vila deixa ben clar que es tractava de restablir, pot-ser després d'algun petit creixement, l'efectivitat del tancament del qual ja es parlava l'any 1415. El que és cert, de ben segur, és qua a principis del segle XVI encara funcionava una obra defensiva: el 1528, es parla de fer "portals" -lògicament els de l'extensió urbana de ponent-, el 1535 es menciona el "portal de la penya d'en Feliu" -carrer de Sant Simó- i el 1540 el "portal de casa d'en Pou de la Penya -Espenyas-, els dos portals que defensaven les pujades des de llevant i que devien existir des de molt abans (35).

Tot sembla demostrar, doncs, que a principis del segle XVI funcionava un sistema defensiu elemental basat en l'aprofitament del desnivell de la "Penya" i els dispositius de vila-closa, amb tancament de caps de carrers -"portals"- i amb el recolzament de l'obra fortificada de l'església. Aquest edifici era la "torre" del conjunt, i la plaça del mercat feia el paper de "plaça d'armes".

El creixement de la vila, però, deixava progressivament obsolet aquest sistema defensiu, cada vegada més vulnerable per la part de ponent. El 1562 es cridarà a tots els mestres de cases per

tancar els caps de carrers, davant del perill d'un atac imminent: sens dubte, la defensa de la vila, després del creixement produït durant el segle XVI, que havia trencat la disposició de vilaclosa de la banda de ponent amb l'obertura en aquesta "façana" dels carrers paral·lels al Camí Reial, es feia cada vegada més difícil i exigia noves obres de fortificació. Però abans d'emprendre una empresa tan important com la creació de noves muralles, la qüestió de la defensa va passar per la solució provisional de la fortificació de l'església, un tema que ja hem vist aparèixer al segle XV i que es repetirà ara, després dels primers creixements del segle XVI.

Sabem que, a finals dels anys vint, la població arribava, amb carrers nous, fins a la riera de Cirera, on es podia organitzar una nova línia de defensa recolzada en punts com el de l'Hospital nou i mitjançant el tancament dels caps dels carrers. La solució, però, era ben provisional i feble. El rei havia demanat, dins de la política general de la Corona espanyola a la Mediterrània, i per una població que ja havia assolit un nivell apreciable de creixement, que Mataró es tanqués amb muralles. Coneixem la resposta de la vila, el 1540: " La vila de Mataró per fortificar y murar-se com convé aura despendre molta suma de dinés y així fer gran lo circuhit de la muralla. Com per no haver pedra en dita vila ni cals, y per poder-la fer ens l'an de portar de Garraff ab grosses despeses, ni tantpoch hi ha oportunitat de aygua, ans se haurà de aportar ab portadores de parts lònghiques ab molt treball y despesa, y amasar la cals e fer piles de morter... "; una llarga sèrie d'excuses que va fonamentalment encaminada a demanar "absolució, gràcia e mercé per la real

magestat, de tots los luhiments e tersos deguts fins la present jornada a sa real magestat o la Ballia general", a canvi de fer muralles (36).

El mateix 1540, però, el Jurat en cap proposa continuar amb la solució tradicional: "vist lo perill en lo qual stam posats dels enemichs de la santa fe cathòlica, tindriem a bé, vist no tenim en esta vila en cars de necessitat, lo que Déu no vulga, fortaleza ninguna per a poder-nos deffensar, que seria bé attès que la sglésia no està amb aquells reparos de deffensió quals sien necessaris, a obs y utylitat de dita Universitat, enmartelar e enfortir aquella, e tancar alguns caps de carrers per nostra defensió" (37). Tot sembla demostrar que la negociació amb la Corona havia portat a proposar una solució semblant a la que havíem comentat per l'any 1453. Amb aquesta solució provisional, sembla que el Consell ja va aconseguir el que pretenia: el 1542, l'Emperador, "teniendo consideración a la Fortaleza que avian de hacer junto a la iglesia de aquella villa, para mayor seguridad de los habitadores della les hizo merced y gracia por algunos años de todos los luysmos y Foriscapios pertenecientes a nuestro Real patrimonio en dicha villa y termino" (38).

Que la Corona era la principal interessada en la fortificació de Mataró ha quedat ja clar i es confirmarà després. La solució provisional de millorar les defenses, creant un baluart a l'església, serà impulsada i controlada pel virrei Marqués de Aguilar que el 1546 enviarà a Benedito de Ràvena, "ingeniero de las obras de su Majestad", per a fortificar l'església (39). Estem al davant del que es pot considerar com la primera obra

"dirigida" des de fora de la vila, una intervenció que crearà discrepàncies. En efecte, els Jurats volen ara fortificar altres punts de la població, possiblement les cases importants de la vila situades en el desnivell de la Penya: segons ells, "estan algunes cases molt superiors a dita fortalesa" (40). Els Jurats, que van buscar altres enginyers per tal de convèncer el virrei, es contradiuen amb el que ells mateixos havien demanat -la fortificació de l'església- i cerquen, de fet, ajornar l'inici d'unes obres que es preveuen cares o, almenys, simplificar els treballs per a rebaixar el cost total.

Per a la vila, el tema de les muralles sembla més una qüestió de negociació econòmica amb la Corona que un problema d'urgència defensiva; en canvi, el rei porta la iniciativa i vol enllestir les obres. El desembre del 1546 el lloctinent comunica als Jurats que "no's donen la presa que deuria hi's requer, significant que la causa serà algun recel que vosaltres teniu, puix los diners que's converteixen en la fortificació que's fasa es haguda per muralla", per acabar manant que l'obra sigui començada "ab la maior prestesa y diligència" (41). Els Jurats, efectivament, malgrat el que ja havia indicat el rei anys enrera, temien que els beneficis que havien obtingut no fossin vàlids amb l'obra de la fortificació de l'església i que les exaccions només s'apliquessin en cas de començar realment les muralles.

El 1549, l'habilitat negociadora dels Jurats, aprofitant l'interès de la Corona per fortificar, queda novament confirmada: quan el "cap de l'església és acabat, aconsegueixen "substituir" el tradicional "donatiu" al rei per la compra de dues peces d'arti-

lleria per a la vila (42). Que el virrei acceptés aquest singular canvi demostra una vegada més quin era l'interès de la Corona: crear un punt ben defensat en el territori, més que no pas obtenir una quantitat de diners. Un punt fort que, a més d'assegurar la costa davant dels corsaris i facilitar el comerç marítim, es veia, molt possiblement, com a reducte defensiu pròxim a la ciutat de Barcelona que, com l'experiència havia mostrat, era una ciutat perfectament capaç de crear problemes a la monarquia.

El ritme de les obres de fortificació de l'església va ser, en funció d'aquestes negociacions, bastant lent. El baluard, l'última obra, s'encarregava el 1561, com a punt final d'un període intermedi, provisional des del punt de vista de la defensa de la vila, paral·lel a l'etapa de consolidació del creixement que durarà fins el 1570. El 1569, en efecte, entrem en un altre període de la història de Mataró marcat per la creació de les muralles. Ara, la iniciativa de la defensa també sorgirà de la Corona, però el creixement urbà produït durant tot el segle XVI ha donat més força econòmica a la població i ha fet veure a l'oligarquia mataronina els avantatges de l'emmurallament: s'han de defensar les inversions realitzades en aquest punt del territori, cada vegada més important respecte de la rodalia i cada vegada més útil de cara a la comercialització dels productes d'una àmplia zona (43). En funció d'això, el ritme de creació de les noves obres de defensa serà relativament ràpid si el comparem amb les llargues etapes de provisionalitat que havíem viscut fins ara. Aquests trenta anys finals del segle, d'una gran activitat urbanitzadora, canviaran molt apreciablement l'estructura urbana de Mataró i condicionaran de forma decisiva el seu creixement

futur.

2.2. La traça de la muralla: tècnica i marginació.

Com hem vist, tant el creixement de la vila com els interessos de la Corona porten a la construcció de les muralles. Per una banda, el creixement urbà que havia deixat obsoletes les primeres defenses es veu novament reforçat amb els establiments de patis per edificar dels anys 60, que mostren l'ascens de Mataró i la urgència de construir muralles. Per una altra, es reafirma la política de la Corona pel que fa a la fortificació de tota la costa del Principat: Felip II ordena a Diego Hurtado de Mendoza, el 1566, estudiar la fortificació de tota aquesta línia amenaçada pel turc. La muralla de mar de Barcelona ha estat acabada el 1562, i ara, a la vista del creixement de Mataró, fortificar aquesta vila sembla un objectiu important pel rei. Finalitzada la fortificació de l'església, es tracta ara de construir les muralles i, com fins aquest moment, la iniciativa sorgirà directament de la Corona (44). La mateixa carta del rei que parlava de la fortificació de l'església ho deixa ben palès: "habiendo despues sido incitados por el Duque de Francavilla nuestro lugarteniente y Capitan general en esse Principado que cercasen aquella villa...". Sens dubte, la intervenció de Diego Hurtado de Mendoza, duc de Francavilla, va ser decisiva (45).

El 10 de desembre del 1569 foren posades les fites de la muralla per l'enginyer del rei Jorge de Setara (46). Era aquesta la segona vegada que un enginyer intervenia a Mataró, per complir els designis de la Corona: aquesta vegada, però, les dificultats que trobaria serien més grans. En efecte, en el traçat de les muralles hi jugaven diferents factors a més dels purament tècnics. Un text del síndic de Mataró, Salvador Capella, planteja l'existència de problemes "interns" apareguts en funció del traçat de les defenses: "Ab privilegi real es stat concedit y atorgat a la univ... ques poguessen sircuir de muralla y altrament fortificar dita vila... y perque en lo murar de dita vila nos tingues tant comptes ab los particulars y ab llur utilitat com ab lo be comu de dita vila y ab lo que conve a la fortificació de aquella fou ab dit privilegi donada y prefigida forma ço es que lo sircuit y ambit de dita muralla fos designat y senyalat per lo consell de dita vila ab intermedio empero vot i consell de experts La qual forma volent los jurats y consell de dita vila... gordar com es raho suplicaren al Em Lloctinent General fos servit enviar Jordi Setara enginyer de S M per a que trassas y assenyalas lo lloch per hont dita muralla ha de passar" (47). El problema queda aquí ben clar: és necessària l'existència d'un arbitratge "extern" per evitar les discussions entre els diferents propietaris afectats per la construcció de la muralla. Sens dubte, no era el mateix aconseguir que els terrenys propis quedessin dintre de les obres de defensa que fora, on no es produiria cap revalorització.

La presència d'un tècnic reial, de fet, havia estat imposada per la Corona en el Privilegi de fer muralles: els experts reials

eren presents, tradicionalment, en el traçat de les obres de defensa (48). Però és també possible que la presència de Setara fos ben vista i, fins i tot, reclamada, pels mateixos Jurats de la vila: serà aquest un argument que veurem utilitzat per recolzar el caràcter de decisió purament tècnica que la vila voldrà donar al traçat de la muralla. El que sí és indubtable és que la pressió dels propietaris de les terres, com la qüestió de les cases que podien quedar fora de les muralles, es constituïen en problemes que havien de complicar per força el traçat de les defenses.

Els primers trams no van presentar dificultats d'aquest ordre, encara que no es van realitzar sense complicacions: als problemes econòmics de les indemnitzacions se sumaran defectes en la qualitat de les obres. El 20 de gener del 1570, es comença la muralla per la part de ponent, la més indefensa de la vila (49): una tirada inicial de 300 canes que havia d'anar des de la cantonada més pròxima a l'actual carrer de Barcelona fins l'àngul nord-est del recinte; el maig del 1571 s'està construint, efectivament, al davant del carrer de Cabrera (Sant Josep), l'agost del 1572 s'ha edificat ja entre els carrers de Sant Josep i d'Argen-tona i el 5 de gener del 1573 es fa crida a Barcelona per l'adjudicació de 200 canes que havien de continuar l'obra des de la cantonada nord-oest fins al vèrtex a la dreta del portal de "Vall-leix" (50) (Fig.16).

El lligam amb Barcelona en l'operació de construcció de les muralles és evident: a la Ciutat Comtal s'acabava de completar la muralla de mar (1562) i, de ben segur, es volia aprofitar l'expe-

riència adquirida i, pot-ser, la mà d'obra qualificada que havia treballat en les defenses de la capital. Sabem, com hem dit, que la crida pel segon tram es va fer a Barcelona i, amb tota seguretat, el mateix va succeir amb el primer: aquelles primeres 300 canes van ser adjudicades a mestres d'obres de Barcelona. S'imposaven condicions constructives similars a les de la muralla de la Ciutat Comtal (51) i un mestre d'obres instal·lat a Mataró almenys des del 1570, Joan de la Garriga, també anomenat Joan Salvador (52), era l'encarregat de vetllar de que l'obra "se fesse conforme en Barcelona" (53).

L'anomenament de Joan Salvador sembla un intent de controlar una obra que començava amb una construcció deficient (54). El març del 1573, la "solució barcelonina", teòricament exemplar, va fracassar: es va denunciar la mala construcció de la muralla adjudicada als mestres d'obres de Barcelona (55). L'experiència va ser alligadora. El 4 de desembre del 1573 es va a tornar a fer crida per 100 canes, que formaven part de les 200 de la segona crida feta a Barcelona (56), i a partir d'aquí les obres van ser adjudicades a mestres de Mataró: les 400 últimes canes que havien de tancar el recinte eren assignades, el 7 de maig del 1575, a Joan Salvador (57).

Si les primeres obres havien presentat el problema de la construcció deficient, les últimes, adjudicades a Joan Salvador, van patir entrebancs més importants. Com ha quedat dit, el 1575 foren assignades les 400 canes que havien de concloure la muralla a les bandes de llevant i migdia: aquest tram, segons el contracte, s'havia de fer en tres anys. El 1578, però, la muralla no està ni

molt menys enllestida: encara el 1582 consta que la torre de cantonada del Pou de Vall està per acabar (58). Sens dubte van influir en la lentitud les dificultats que presentava el desnivell, però aquesta no va ser la principal raó del retard. El problema realment greu es va presentar en anar-se acostant les obres a la part del desnivell de migdia: en aquell moment, els temes plantejats no van ser exclusivament tècnics. En efecte, a la riera del Pou de Vall, sota la Penya, s'havien construït, des de l'inici de les obres de les muralles i fins el 1578, una sèrie de cases que venien a sumar-se a les que ja existien en aquest indret: ara, a més d'incrementar-se els habitatges a ponent de la riera i per sobre del Camí reial, havien aparegut construccions per sota del Camí reial, també a aponent de la riera del Pou de Vall, en terrenys d'en Joan Pou de la Sínia (59).

Una carta del rei al virrei Fernando de Toledo, datada el 18 de juliol del 1578, resumeix perfectament el problema plantejat per tot aquest conjunt de cases: "Algunos particulares que tienen sus casas muy fuera de la dicha villa pretenden que la dicha muralla ha de encerrar sus casas dentro y mudarse la traça del dicho Ingeniero haviendose traçado por allí por ser más fuerte y como conviene a la fortificación de la dicha villa y han puesto pleyto sobre ello contra la dha villa en la mia Audiencia..." (60). La traça de Setara deixava fora les cases del Pou de Vall i del Camí Reial, i això constituïa un problema molt greu per les famílies que quedaven sense protecció: l'estiu de l'any 1577, just abans del plantejament de la qüestió, els corsaris "cautivaron muchos vecinos", un fet que acabava de confirmar la necessitat de disposar de defenses i feia sentir als afectats la conveniència de no

quedar situats fora d'elles (61).

La lluita per la resolució definitiva de la traça de la muralla es plantejarà entre, per una part, els qui tenen llurs cases sota el desnivell, recolzats pel batlle de la vila, i per l'altra, els Jurats de Mataró, que buscaran el suport del virrei. Aquí quedaran barrejades qüestions tècniques i econòmiques, polítiques i socials: la traça de la muralla era quelcom més complicat que un problema enginyeril d'optimització de la defensa. La posició dels Jurats, que volen mantenir el traçat original per sobre del desnivell de la Penya, vol basar-se en arguments legals i tècnics. El 14 de maig del 1578 fan una "requesta" al batlle per que no intervingui: "q (que) no se entrametes de la fabrica de la muralla nova ni impedís lo edifici de aquella axí co (com) esta trassada p (per) lo inyenyer de sa magt... pq (perquè) no es cosa que toque ni tocar pugue a sa jurisdicció y conexe(n)sa sino a la cognicio dels officials y ministros de guerra als quals p (per) sa magt es estat donat lo carrech de trassar les fortalases". Segons els Jurats, el batlle, malgrat estar ben definides les seves competències i atribucions, vol convertir-se en jutge en aquesta matèria i a "instància d'algu(n)s particulars" preten "fer visura" i "mudar la traça". El poder municipal no pot consentir que la muralla es pugui "trassar y fer a apetit y gust" dels interessats y no dels "ministros y officials": es recorda i s'aprova l'actitud del governador -supeditat al virrei- que, a diferència del batlle, no s'ha volgut "entremetre" (62).

Les raons tècniques per conservar el traçat original de la muralla queden ben explicades per Salvador Capella, síndic de Mataró, en

text ja esmentat del 1578: "dit Setara se conferi... y apres de haver molt ben vist lo siti de dita vila y lo lloch per hont dita muralla per estar la vila fortificada havia de passar designa depinta y senyala lo lloch de dita muralla especificant molt particularment los trats de aquella y porque en dita vila se troben en lo camí Real de baix dita vila que va a Caldes destarach unes trenta o quaranta cases y murant aquelles tenia dita vila un molt gran padastre de una molt gran y molt alta penya que estaria molt serca de dita muralla no volgué dit enginyer que ditas casas entrassen dins dita muralla ans aquelles diexa fora com per dita raho no fos possible posar las dins dehont dita univ inseguint la forma de dit Real privilegi y dita trassa ha passat havant en fer dita muralla y ha deu anys ho serca que va continuant dita obra la qual ha volgut y vol impedir Salvador Sala prevere com ha procurador de alguns particulars qui tenen cases en dit camí real... prenent que dita muralla ha de cloure ditas casas lo que es contra la trassa per dit enginyer... Y a mes que nos pot fer per lo inconvenient dalt dit es que sia impossible ferse porque passa una Riera que travessa dit camí Reial y va amar y la muralla hauria de prendre y ocupar lo alveo de dita Riera ho fer de manera que dita Riera tingués passatge lo que nos podria fer sens gran dany de la cosa pública y del que convé a la fortificació de dita vila y no content dit Salvador Sala... ha procurat y acabat ab lo balle de dita vila... que volgués conexas de sas pretensions y lo mag micer bernard Vidal assesor de dit batlle ha provehit visura No obstant lo contrari que lo sindic en nom de dita vila ha fet... que no empatxas ni en manera alguna conegué de ditas pretensions com ab dit privilegi fos expressament prohibit y... hanant dit balle en dita visura ab

consell de dit son assessor lo qual vuy en dita vila y ab asistencia de alguns mestres de cases y assenyalamet de m Joan Salvador que ha pres en carrech dita muralla y no voldria que may se acabas fa dita visura enderrocant y desfent lo que es estat fet conforme la trassa de dit enginyer e perque totes estes cosas son manifestament contra... dit privilegi... lo sindic humilment ha V S suplica sie servit enviar la pnt... a la Real Audientia y aquella cometre ad algun mg doctor del real consell lo qual provehesca de lres (lletres) citatories y inhibitories dirigides ha dit batlle... y a dit Salv. Sala" (63).

Els afectats tenen altres línies de raonament que subratllen més els problemes legals i de marginació que no pas els tècnics: "Crexent molt lo poble y tenir necessitat de murarse y tencar se per guardar se de moros, peste, lladres y bandolers... la volen cloure dexant de fora y al peu de dita muralla més de 50 o 60 cases y donant ocasio de que dexant aquexes de fora no se ni fassen més dexant de fer cases y poblar lo pobla aquells qui tenen patis acensats per fer cases com de fet se enten o dexeran... y dexant se de posar hi dites cases no seria murar la vila sino part de la vila... la qual es de mes facil murar prenent dites cases... que es cert y constara ab legitimes persones que lo parer del enginyer fonch que convendria més y era necessari comprendre totes les dites cases y que si altra cosa li feren dir es mes per importunació y voluntat dels jurats que las hores eren que per esser axi la voluntat de dit enginyer..." (64).

Segons Sala, que defen els interessos dels afectats, el governador era fora de la provincia i per això no "es podia

entremetre": havia donat lletra als Jurats, que no la havien ensenyat al Consell i, en canvi, havien posat més mestres d'obres: una actitud que havia forçat a reclamar l'ajut del batlle (65). En la suplicció de Sala al governador es resumeixen els arguments: "Estos anys passats fonch concedida licencia als jurats... de murar aquella per efecte que com fos crexent lo poble y se aguessen fetes moltes cases en aquella se pogues murar tota la vila y per conseguint les cases noves y guardarse de perill... y com pocs dias ha los jurats qui vui son volguessin cloure dita muralla contra forma de dita concessió no murant tot lo poble sino part de aquell y dexant totes les cases noves de fora les quals son moltes y ab molt bons carrers havent fins assí sempre contribuít en los gastos de la muralla... suplicaran a dits jurats... convenia mes comprendre també les cases noves y passar la muralla per baix que per alt y vehient que dits jurats per llur propi interès y apetit no volgueren aver rahó del que suplicaren fonc suplicat a VS (el governador) que fos servit de fer ho mirar...". Els Jurats, en canvi, "en lloc de parar y fer ho veure per persones expertes se donaren mes pressa en estimar dita obra fent compte que si una volta era feta aniria per feta y axi fonc necessari que lo balle... ab son assessor fes assignar a visura ab persones spertes... en la qual visura no volgueren comparexer dits jurats..." (66).

Finalment, una altra súplica de Salvador Sala al governador planteja ja els problemes d'"ordre públic" que la divisió de la ciutat podria provocar: "Lo negoci... que al present se ventila y tracta devant VS y son consell acerca de la fabrica de les muralles de la vila... requereix prompta exequió per star aquell

poble vuy per exa ca (causa) molt dividit y ab tanta furia y passió que si ab prompte despeditio de justicia no si dona remei purra farse suscitarse algun perill y dany irreparable com se veu de cada dia entre les univ. que stan tan divididas com fa vuy dita vila y com los mags doctors de la sal del regent canceller estiguen plenament informats axi per los experts que per orde de VS han feta visura de dita fabrica y relatio com també per la informació han donada plenament cada una de les parts... sia servit manar a los mag. docs de les dos sales per que ab la promptitud que dit negoci requiereix poguen coferir y determinar lo que de justicia y per la quietud de aquell poble se entendra esser fahedor..." (67).

El 18 de juliol del 1578, el rei es manifesta favorable a mantenir la traça tal qual: "Algunos particulares que tienen sus casas muy fuera de la dicha villa pretenden que la dicha muralla ha de encerrar sus casas dentro y mudarse la traça del dicho Ingeniero haviendo se traçado por allí por ser más fuerte y como conviene a la fortificación de la dicha villa y han puesto pleyto sobre ello contra la dha villa en la na (nuestra) Audiencia... y no obstante los dichos inconvenientes han mandado (la Audiència) que no se pase adelante en dha obra por lo qual han determinado (els Jurats) de ocurrir a nos suplicándonos fuesemos servido de no permitir lo susodicho haviendose gastado en la dicha muralla tanta suma de dinero por la traça del dho Ingeniero y mandar que pase adelante la dha obra sin embargo dello pues es tan conveniente y necesario para el reparo y guarda de la dha villa". La carta, dirigida al capità general Fernando de Toledo, posa en dubte el parer de l'Audiència i acaba: "...don Fernando de Toledo

que vea lo que la vl (villa) de Mataron en Cataluña suplica que sin embargo que por la Aud. de Barcelona se ha mandado parar la obra que se hacía alla por la traça del Ing Setara se pase adelante y provea ello lo que mas conviniera" (68).

La solució que donarà el virrei no serà, però, massa afortunada: es tractarà d'una solució "salomònica", complicada, cara i difícilment justificable des del punt de vista militar. Els acords del 7 de setembre del 1578 enregistren una missiva de SE -el virrei- que ordena fer una altra muralla amb la mateixa "altura, tamany, trassa y grossura que la principal la qual abrasse las casas del vehinat de vall las quals han de romandre fora advertint que immediatament com se acabe la dita muralla principal se ha de entendre en fer la contramuralla y donar ditas dos murallas acabadas dintre dos anys". Una altra carta del virrei del 10 de setembre del 1578 renova la possibilitat de carregar "sobre vosotros mismos algunos derechos y imposiciones" i concedeix un any més -abans eren dos-, per fer les dues muralles (69).

En el traçat del doble element defensiu, la part baixa del qual havia de protegir les cases "de vall", va participar altra vegada Setara, com es despren d'una nova carta del virrei, enregistrada el 21 de novembre del 1578: "... he ordenado que en la cerca y contracerca de esta villa, sigays y observays la trassa que está dada por el ing. Jorge Setara..." (70). I ara, a més del mestre de cases Joan Salvador, intervindrà un altre mestre, de Sant Martí de Teyà, per poguer complir amb els terminis imposats en haver-se multiplicat per dos la feina (71). L'obra anirà endavant sota la direcció de Setara: el gener del 1579, "tenint la trassa

feta per Jorge Setara ing de S Mag. en mans que tots vosaltres la poden veure...", el tècnic reial col.loca una estaca "enmig de part hont se ha de fer la dita muralla"; i el febrer, es fan enderrocar uns fonaments que impedièn la continuació de les obres (72). Les formalitats preses en el moment de traçar les muralles mostren que els problemes no havien acabat: un extrem que quedarà ràpidament confirmat.

Si tot semblava indicar que la solució de la doble muralla era la definitiva, el 2 d'abril del 1579, una ordre del virrei, que aten les demandes del síndic de Mataró, torna a deixar les coses com al principi. El virrei mana que la fortificació sigui feta segons "la última trassa o debuix que per dit enginyer nos es estat exhibit y presentat feta a 30 de març propassat" (73). En aquesta última trassa es contempla que "nos puguen fer més cases per los habitants de aquella ni per altrás qualsevols personas junt a la muralla de dita vila ni al entorn della a cent canas y particularment que nos puguen fer ditas cases en lo loch dit lo pou de vall per hont de pnt passa lo camí reial"; i també "que no puguen exir més en fora unes cases que altres del trast que mira devés migjorn axí que del baluart de llevant se puga veure y escombrar lo altre baluart de ponent de dita vila y a contrari y defensar des del dits baluarts les cases que vuy estan fetas en lo dit camí reial" (74). L'1 de juny del 1579 es parla, efectivament, de donar a fer el baluard de ponent: ja no hi havia cap intenció de fer la contramuralla i, com deia l'ordre del virrei, les cases del Camí Reial passaven a ser defensades no amb aquella obra, sinó des dels baluards (75). Finalment, per tant, s'ha imposat el criteri dels poders municipals que volien fer una

única muralla deixant fora del recinte les cases del Pou de Vall i del camí de França: les últimes gestions del síndic, que el virrei cita en la seva ordre, han estat decisives per aconseguir una nova traça i, en definitiva, mantenir el projecte original.

Les llargues cites dels protagonistes d'aquest episodi de la muralla de migdia mostren ben clarament la complexitat de la qüestió, la difícil lluita entre interessos ben diversos que giren al voltant d'un tema aparentment tan tècnic com és el traçat d'un fragment de muralla. Es tracta, sens dubte, d'una qüestió que permet de calibrar el paper i els interessos d'una bona col·lecció de personatges: rei, virrei, enginyer militar, batlle, Jurats, propietaris de les terres, veïns marginats... Una qüestió de la qual es poden extreure algunes conclusions.

Com a punt de partida, tenim el fet que, quan es traça la muralla inicialment, queden fora del recinte projectat un nombre de cases situades a la riera del Pou de Vall i al Camí Reial, en una àrea perifèrica ocupada fonamentalment, com veurem, per la immigració francesa. En segon lloc, sabem que durant la construcció de la muralla continua l'edificació de cases i la concessió de censos en la zona que havia de quedar fora de l'emmurallament. Pou de la Sínia, propietari de bona part d'aquestes terres, continuava un procés de valoració de la finca que havia iniciat la família des de molt abans.

Aquests punts de partida donen pas a un conflicte, en funció de la indefensió en que han de quedar les cases "de vall", que es fa més patent quan les obres de la muralla arriben als punts crítics

de llevant i de migdia -problema de la riera del Pou de Vall i del Camí Reial-. En el conflicte s'enfronten dues visions ben diferents: una, aparentment "tècnica", basada en les necessitats militars i sostinguda pels Jurats de la vila, defensa el traçat alt i vol respectar les decisions de les autoritats competents, encara que algunes cases quedin marginades; una altra, argumenta fonamentalment al voltant dels problemes legals i socials que comporta deixar construccions fora muralles i defensa el traçat baix, per englobar totes les cases. Ambdues postures, però, amaguen interessos que van més enllà de la tècnica i la marginació.

D'una part, els arguments dels Jurats volen ser arguments "freds". El síndic es preocupa en deixar clar que va ser la ciutat la que va demanar la presència de l'enginyer, per evitar posteriors problemes; una vegada en mans dels experts, la qüestió és un afer exclusivament tècnic. Però els arguments tècnics són, precisament, molt dèbils. La primera justificació donada per no passar la muralla per sota es basa en el fet que la Penya quedaria al darrera de l'obra defensiva i molt a prop d'ella. A part de la possibilitat d'un atac a la muralla des del propi interior de la ciutat, un argument que no hauria d'eliminar una bona solució, sembla que la preocupació fonamental fós la de dominar la platja amb el canó situat a dalt del desnivell: la muralla, per sota, dificultaria la bona execució del tir (76). Els arguments, així, serien perfectament coherents amb la política general de defensa de la costa impulsada per la Corona, però ben dèbils en relació als interessos de la vila o, almenys, de la part de la vila que havia de quedar fora muralles. Les cases "de

vall" dificultaven, com ho faria la muralla traçada per baix, la defensa de la costa: l'experiència havia de mostrar ben aviat que les construccions aixecades per sota de la plaça de la Penya -Peixateria- feien molt difícil el correcte funcionament de l'artilleria situada a l'espai d'aquella plaça (77). I pel que fa a la defensa contra l'atac directe a la muralla, el traçat que defensaven els Jurats anava en contra de les tècniques militars del moment que imposaven la necessitat d'obrir camp de foc al canó: les cases del Camí Reial, cas de quedar fora de les defenses, serien un impediment per l'adequat funcionament militar de la muralla i, per tant, estaven condemnades a ser demolides en cas de perill.

La segona justificació tècnica -"que sia impossible ferse perquè passa una Riera..."- és encara més discutible: precisament s'acabava d'englobar altra riera, la de Cirera, dintre del traçat de la muralla. Es podia optar per la mateixa solució que aquí s'havia escollit: desviar l'aigua aprofitant-la per a la defensa de la vila i passar un canal pel primitiu traçat. No s'havia aprofitat sempre en l'arquitectura militar medieval i moderna l'aigua a l'exterior de la muralla com a òptima defensa?; no quedarien així resguardades de les inundacions les cases del Pou de Vall?

La feblesa dels arguments, fàcilment rebatibles per un enginyer militar com Setara, sembla abonar la idea de Salvador Sala, defensor dels interessos dels veïns afectats, quan diu "que lo parer del enginyer fonch que convendria més y era necessari comprendre totes les dites cases y que si altra cosa li feren dir

es mes per importunació y voluntat dels jurats... que per esser axi la voluntat de dit enginyer". Els Jurats tenien algunes raons per intentar canviar el criteri del tècnic militar. En primer lloc, una qüestió econòmica: està clar que el traçat "baix" era bastant més llarg que el que feia passar la muralla per sobre del desnivell -uns 200 metres més, 140 canes-. En segon lloc, el traçat baix havia d'englobar famílies d'un status ben poc considerat de nou-vinguts, una categoria rebutjada, fins i tot "perillosa". La seguretat d'aquestes famílies no compensava, a ulls dels Jurats, les despeses addicionals necessàries, que haurien de recaure, fonamentalment, en l'oligarquia benestant de la vila que ells representaven. En tercer lloc, el traçat alt consolidava terrenys, en funció del terraplenat de la muralla, que pertanyien a cases importants de Mataró. Es creaven horts a llevant i a migdia, horts que en bona part anaven a parar a les importants famílies Feliu i Sala -futura casa Vilallonga-, millorant molt considerablement les propietats i aconseguint un dels privilegis més difícils en una ciutat del moment: disposar d'un gran hort propi a dintre del recinte emmurallat. Que l'operació de formació d'aquests horts era una qüestió tècnicament discutible ho demostra el fet que, a la llarga, l'aigua feta servir per regar-los acabarà afectant seriosament la solidesa de la muralla, fins al punt d'arruinar-la (78). De moment, però, els Feliu, els Sala... van aconseguir aquells espais per a millorar les seves propietats.

A més d'aquests elements de decisió, hem de considerar els que giren al voltant de la segregació plantejada. El tema de la marginació a l'espai queda perfectament situat en el moment

històric en que ens movem, un període que tendeix a subratllar espacialment les diferències socials, que separa o vol separar, físicament, els notables dels miserables, els rics dels pobres. La muralla, aquí com en altres llocs, crea una barrera ben clara entre un dintre i un fora, marginant un determinat grup social: en una època tan proclive a marcar les diferències la raó merament "separadora" no s'ha de excloure a l'hora d'entendre una operació com la del traçat de la muralla de Mataró (79).

Enfront d'això, els afectats denunciaven, amb molta raó, que no s'està complint amb el Privilegi d'emmurallar, perquè, de fet, no s'emmuralla tota la vila. Defensen, doncs, el seu dret a ser vila i no raval i recorden que ells també paguen la construcció de la muralla. La seva desconfiança envers dels arguments tècnics és ben patent, però les qüestions plantejades no s'acaben aquí. En efecte, Salvador Sala denuncia també un problema de "creixement" -"aquells que tenen patis acensats per fer cases... o dexeran"-: no es construiran les cases que estava previst s'edifiquessin en aquest punt de la ciutat. Estem al davant d'un raonament que ja no es mou en la mateixa línia dels anteriors: aquí es veu no ja la preocupació pels corsaris i bandolers d'unes famílies que han de quedar marginades de la defensa de la vila, sinó un interès "de propietari" preocupat pel futur rendiment dels terrenys i dels censos ja negociats. Sembla ben evident la intervenció de Joan Pou de la Sínia en tota aquesta qüestió: el propietari de les terres afectades, que de fet apareix com a testimoni en algunes de les accions empreses per Salvador Sala, havia de ser, forçosament, el promotor de les queixes dels afectats. Quina podia ser, de fet, la capacitat de promoure querelles a l'Audièn-

cia, d'interessar i convèncer el batlle, de suportar les despeses indispensables, que podien tenir uns nou-vinguts, pobres, jornalers francesos en la seva majoria?

El tema de la transformació de rendes de sòl agrícola a sòl urbà es converteix, així, en el tema fonamental per entendre l'afer de la muralla de migdia. No cal dir la importància que té, des del punt de vista de l'obtenció de plusvàlua, el fet que les terres per edificar quedin dintre o fora muralles. De fet, el 1583 uns desconeguts enderrocaren una part de la muralla nord (80), un esdeveniment que podem veure lligat, igualment, a la intenció d'englobar futurs creixements dintre d'un recinte emmurallat que es voldria més ampli en aquest punt: molt significativament, poc després d'aquesta data comença el creixement urbà de fora del portal de "Valleix" (81).

La pugna entre els diferents propietaris de terres dels voltants de la vila sembla prou clara i ho serà encara més en els episodis següents de la història de Mataró. Ara ja, però, no ens ha de sorprendre un fet ben significatiu: l'any 1577, Gabriel Montserrat Arnau, un dels propietaris de terres que més endavant es significarà com a clar oponent dels interessos dels Pou de la Sínia -els propietaris de les terres "baixes"- és batlle de Mataró; i és precisament l'any 1578, any en que Arnau ja no detenta aquest càrrec, quan el nou batlle de Mataró escolta als afectats -i als Pou- i comença a actuar al seu favor. En general, l'episodi de la muralla de migdia ha de servir per mostrar fins a quin punt el traçat de les defenses era una qüestió íntimament lligada als temes de rendibilitat de les propietats, en un moment

en el que el creixement accelerat augmenta considerablement les possibilitats de guanys (82).

Després de les incongruències de la solució de les dues muralles, solució cara, difícilment acceptable pels Jurats de la vila, el problema torna allà on ha començat. L'enginyer militar accepta tenir al peu de la muralla un considerable nucli de cases i es contenta amb la possibilitat de "veure y escombrar" des d'un extrem a l'altre de les defenses de migdia. Que la solució no era ben rebuda i plantejava dificultats ho demostra el fet que aquest últim tram es realitzarà lentament, en relació als fragments anteriors, construïts abans del 1578: el tram conflictiu, de 425 metres de llargada, es farà en uns 22 anys, mentre que l'obra anterior, malgrat els problemes constructius inicials i amb una extensió de 1025 metres, s'havia realitzat en 8 anys. Com veurem, la solució última de Setara no havia posat punt final al problema: el 1590 s'obrirà un nou capítol en el qual es tornarà a plantejar el problema de la "contramuralla". Ara, però, el tema s'abordarà amb molta més ambició, una ambició que quedava justificada per l'important creixement demogràfic i urbà que havia viscut Mataró en els últims anys. Abans d'entrar, però, en el tema que clou definitivament el llarg episodi de la muralla de migdia caldrà estudiar, primerament, les relacions més generals que es produeixen, abans del final del segle, entre muralla i urbanització.

2.3. Muralla i urbanització (1570-1600).

Com ha quedat apuntat, la muralla de Mataró no va tancar una vila de límits ben definits, no va cloure una població ja "acabada" i que havia de desbordar després l'emmurallament amb un creixement important. Es cert que després de l'acabament de les muralles, i durant les primeres dècades del segle XVII, es produeixen creixements fora del recinte; però, de fet, aquests creixements exteriors existiren ja en el període mateix de construcció de les muralles, en punts on ja hi havia cases des de principis del segle XVI o en altres de nous (83). I, sobretot, durant aquesta etapa de creació de les defenses, que abasta els últims trenta anys del segle, es dona un molt apreciable creixement "interior": mentre s'estan construint les muralles, s'urbanitza bona part del que en el futur serà el "dintre-ciutat".

Un llarg estudi dels establiments de patis per edificar cases realitzats en aquest període i el recull d'alguns fets significatius de caracter urbanístic mostren ben clarament la importància de l'activitat constructiva i de creació de "ciutat" paral·lela a l'edificació de les defenses de Mataró (Fig.16). Disposicions del Consell de la vila i definició espacial dels patis establerts coincideixen a l'hora d'identificar els carrers que es van urbanitzar de nou en el transcurs dels últims trenta anys del segle, una vegada iniciades les obres de fortificació.

Els acords municipals del 31 de desembre del 1570 parlen de donar

"potestat a los jurats de obrir un carrer qui pasara per lo darrera de la casa den Soler e enant dret al costat de la payssa den roig de la penya y anant apres dret al carrer novament fet en la quintana dita den Soler" (84). Aquest carrer, obert poc després de traçades les muralles, era el que unia la part inferior del carrer de Santa Maria, a l'altura del carrer actual de la Pau, amb la plaça coneguda avui com de la Peixateria, i amb l'actual baixada de les Escaletes -diversos documents ho demostren- (85). La baixada des de la Penya al Camí Reial -s'anomenarà Baixada de les Espenyas i molt després de les Escaletes- havia estat traçada poc abans -"carrer novament fet en la quintana dita d'en Soler"- (86): fins aquell moment, només dues pujades -actual Espenyas i carrer de Sant Simó-, protegides a dalt per sengles portals, salvaven el desnivell, per la part de llevant. La Baixada de les Escaletes actual, a migdia, no existia: cap camí hagués buscat salvar el fortíssim desnivell d'aquest punt, el més important, amb una línia recta. Aquest carrer és, en canvi, un clar producte de l'actuació militar, "racionalitzadora", de construcció de la muralla. Es crea aquí un petit portal -el "portallet"- i es busca la connexió més ràpida amb la platja (87). El 1570, doncs, els Jurats obren un carrer que vol enllaçar la plaça Major amb la Penya i amb el portal i el carrer per baixar a mar: ha quedat definit, en aquest moment, un eix fonamental pel futur de la ciutat.

Uns anys més tard, el novembre del 1578, el virrei escrivia a la vila: "Aunque por otras (cartes) he ordenado que en la cerca y contracerca de esta villa, sigays y observays la trassa que esta dada por el ing Jorge Setara me ha aparecido advertiros y ordena-

ros que assi mismo lo agays en lo abrir y hazer la calle que va de la plaza a la marina sin exceder de lo que por el dicho ingeniero esta ordenado directa ni indirectamente...": es pararan algunes obres començades (88) i Setara modificarà les intervencions anteriors dels Jurats. Resulta doncs evident que les directrius incials pel traçat d'aquest carrer havien estat donades pel tècnic reial: des del punt de vista militar era necessari mantenir clara i sense entrebancs la comunicació entre la plaça vella -Major-Gran- i la nova -Penya-Peixateria-, dues "places d'armes" de la vila (89). El carrer no es consolidaria fins anys després: serà el 1613 quan s'establiran els patis per a situar les carnisseries a la plaça de Sant Cristòfor, creada en aquell moment (90). No queda, però, dubte de la importància i la influència decisiva que el període de formació de les muralles va tenir en la creació d'un eix urbà vital que recollirà els més importants equipaments de la vila.

També de principis del període de construcció de les muralles són les primeres notícies d'establiments de patis al futur carrer de Barcelona. Només 3 focs apareixen al carrer "del Garriga" -de Barcelona- en el tall del 13 de juny del 1570, però 20 ja en el carrer de "mestre Joan" -també de Barcelona- en el tall del 28 de juliol del 1591 (91). El traçat d'aquest carrer, paral·lel a la muralla i la a distància adequada per establir una renglera de patis, serveix perfectament als objectius militars de lligar la plaça de la Penya -Peixateria- amb el portal de Barcelona, altre dels punts defensius claus. Queden així connectats els tres llocs -la Plaça, la Penya, el portal de Barcelona- on es concentraven els homes que havien de defensar la vila (92). Des del punt de

vista urbanístic, el carrer de Barcelona, de gran significació posteriorment, completa la creació de tota una àrea nova a la banda de migdia que hem vist sorgir paral·lelament i amb relació evident amb el traçat de la muralla i la concepció de defensa de la vila.

Per la banda de llevant de Mataró les informacions escrites són més escasses. Sabem, però, que el carrer de la Palma no existia encara el 1570: el traçat paral·lel a la muralla i a la distància convenient confirma que aquesta via va ser plantejada en el moment de definir les muralles (93). A l'extrem nord, el carrer devia prolongar-se, de ben segur, en paral·lel a la muralla. De fet, al costat del portal de "Valleix", al carrer de Sant Francesc, s'inicia un carreró que sembla l'arrencada d'un carrer paral·lel a la muralla i que s'havia d'unir, donant la volta per darrera l'església, amb el de la Palma. Tot sembla indicar que aquí el traçat va ser alterat o, millor dit, no es va portar a la pràctica, en funció dels interessos dels particulars (94). I si en la prolongació nord del carrer de la Palma va poder influir l'emplaçament de la propietat dels Feliu, la dels Sala -després Vilallonga- va molt possiblement impedir la connexió lògica entre el carrer de la Palma i el de Barcelona (95).

Cap dubte, en canvi, ofereix la urbanització a ponent de la Riera, urbanització que coincideix igualment amb la creació de la muralla. Si al carrer d'Argentona s'havien iniciat les construccions abans de l'inici de l'emmurallament, aprofitant l'existència del camí a aquella vila, la definició del traçat i la construcció dels patis es produeix, en part, una vegada

començada l'obra de defensa (96). Però, sobretot, el carrer d'en Molas es traça clarament al mateix temps que es traça la muralla. La forma del carrer i la distància del seu eix a l'eix de l'obra de defensa, apropiada a la llargada dels patis, apunten ja decididament en el sentit d'aquesta hipòtesi: les dades dels establiments de patis per edificar ho confirmen totalment (97).

Sens dubte, el traçat del carrer d'en Molas havia de tenir continuïtat per sota del carrer de Sant Josep, formant part de l'anell de vies paral·leles a la muralla previst per l'enginyer militar. Els establiments en el vell camí que després seria el carrer de Sant Josep havien augmentat en iniciar-se les muralles i, tal com va passar al carrer d'Argentona, es van definir els seus límits occidentals (98). Però partint del costat de la muralla, les cases arribaven el 1575 justament fins a la lògica prolongació del carrer d'en Molas; i quelcom semblant passava amb els establiments de la part inferior i de ponent de la Riera que, encara el 1589, no s'acostaven al portal de Barcelona (99). Amb tota seguretat, va ser la instal·lació del convent de Sant Josep, realitzada aquests anys, la que va aturar la continuació del carrer d'en Molas (100). Però si el convent impedia la continuïtat del projecte, reforçava, en canvi, amb un element de primera importància urbana, aquesta àrea de nova creació.

La construcció de les muralles coincideix també amb un increment molt apreciable dels establiments a la Riera. Per una banda, quedarà consolidada tota l'àrea sud, fonamentalment la de l'illa del convent, però també es definiran els límits superiors: és precisament el traçat del perímetre emmurallat el que permet de

crear aquests punts propers als portals (101). Finalment, a la banda nord de la vila, la relació entre urbanització i muralla, clara en la definició del límit superior de la Riera, es prolonga mitjançant la creació de dos carrers. El carrer de Sant Pere, que fins a la construcció dels quartels a principis del segle XVIII, arribava a la Riera, es crea els anys 70, al mateix temps que s'ocupa la part superior d'aquella via (102). Més tard, el 1590, s'ordena, per "embelliment de la vila", l'obertura d'un carrer -Bonaire- (103), entre el de la Rectoria -Sant Francesc d'Assís-, que es consolidarà en aquestes dates (104), i la Riera, i amb sortida al davant del carrer d'Argentona (105). La relació d'aquesta obertura amb el traçat de la muralla és ben evident: "camí publich novament allí construit per los jurats que te transit des del carrer nomenat den Quendo (Argentona) fins al portal de les murallas anomenat de Valleix" (106). Quedaven així comunicats dos portals de la muralla i es facilitava la circulació perimetral que havia quedat interrompuda en alguns punts al temps que es valoraven terrenys per a la urbanització (107).

En definitiva, en totes les àrees que hem repassat, que sumen una bona part del total de la ciutat emmurallada, la creació de les defenses ha impulsat i definit la urbanització de carrers (108) (Fig.16). No s'ha produït aquí la tradicional reserva urbana de les extensions urbanes baix-medievals, sinó una rapidíssima ocupació de l'espai amb carrers i construccions, que fa augmentar molt considerablement les zones edificades i que dibuixa, en bona part, les línies del que serà la ciutat "interior". Per una part, aquest creixement físic ha d'ajudar a explicar l'ascens de Mataró durant el segle XVII: aquest és un tema a desenvolupar; per altra

part, però, ja ara, a finals del XVI, la creació de la muralla no ha estat l'operació de tancament d'una vila, sinó la creació d'una nova estructura urbana.

L'estructura resultant dels nous creixements es recolzarà sobre dos eixos: la Riera, que adquirirà ràpidament un pes decisiu dins del conjunt de la vila; i el vell eix de la plaça de l'església i la plaça del mercat que ha quedat ara potenciat mitjançant l'extensió cap al nord, fins al portal de "Valleix", però, sobretot, per la prolongació del "carrer a mar", amb la preparació de l'important espai de la plaça de Sant Cristòfor i la definició de la plaça de la Penya. D'aquests dos episodis, l'ascens de la Riera és el més novel·los i espectacular.

Ja hem dit que, abans de la construcció de les muralles, s'havia produït una primera urbanització, per punts, de l'àrea de la Riera: de fet, la ubicació de l'hospital de Santa Magdalena, al davant del torrent, la urbanització dels carrers paral·lels al Camí Reial i les construccions a l'altra banda de la Riera iniciaven la valoració del sector que passava, poc a poc, de veure alguns masos al seu voltant, a constituir uns primers "carrers" recolzats en els camins pre-existents. La creació de la muralla, però, valora decisivament l'àrea i desenvolupa les possibilitats del propi eix de la Riera.

Es consolida la construcció a la part nord, entre els carrers Nou i d'Argentona i la muralla; i es crea, a la part sudoest, entre el carrer de Sant Josep i el portal de Barcelona, una molt important "façana". Però, sobretot, són el desviament de la riera de

Cirera, que ara omplirà els valls de la muralla de ponent, i la creació del rec, que travessarà la població des del portal nord fins al de Barcelona, els fets que marcaran decisivament la potenciació del nou eix. Aquestes fites en la creació de la nova estructura urbana es resolen ben aviat: el 3 de maig del 1570, póc després d'iniciades les obres de la muralla es mana "que vage la Riera de Cirera per lo camp den Soler a la part de sol ixent travessant lo cami real... y que a despeses de la universitat se fasse un rech y vallegen aquell per lo qual pugue anar la dita riera pagant los danys que donara als particulars per hont passara dita Riera y vall fahedor" (109). El projecte d'emmurallament, doncs, quedava perfectament lligat al de desviament de la riera i creació del rec "interior".

A partir d'aquí, el desplaçament urbà cap a a la Riera es deixarà notar ràpidament: la nova façana de la casa de la vila, a l'edifici de l'hospital de Santa Magdalena, es farà, el 1588, no ja orientada al Carreró, com abans, sinó a la Riera (110). Sens dubte, estem al davant del reconeixement "oficial" i planificat del nou paper urbà que havia de jugar aquest carrer que, ara, sense el pas directe de la riera, amb el servei que dóna el rec i amb una amplada molt notable, es convertirà, ben aviat, en el principal eix residencial de la vila. Tindrem ocasió, més endavant, de comprovar l'ascens del pes de la Riera dins del conjunt de la vila, un ascens que venia implicat pel projecte urbà realitzat conjuntament amb el projecte d'emmurallament.

En definitiva, la creació de la muralla ha estat, des del punt de vista de l'estructura física, que és el que s'ha analitzat aquí,

molt més que una obra purament de tancament. La muralla ha accelerat i guiat el procés d'urbanització: fer muralla i fer ciutat han estat processos inseparables. I si a nivell quantitatiu l'esforç urbanitzador paral·lel a la creació de les defenses ha estat molt important -les noves zones ho demostren-, a nivell qualitatiu, els traçats i les innovacions tècniques han tingut un desenvolupament inseparable de la concepció i creació de les muralles: des de la formació estratègica i funcional dels carrers, fins a l'ús de la "linyola dreta", -la línia recta que hem vist aplicada sense contemplacions per Setara en el carrer a mar-, la història de la vila ha quedat, en aquest període, íntimament lligada al projecte de defensa.

La formació de la muralla crea una estructura interna nova, però crea igualment una dualitat entre un fora i un dintre que pesarà d'una manera aclaparadora a partir d'ara: també és aquest un tema a desenvolupar. Es necessari, però, prèviament, analitzar les propostes urbanitzadores del període 1590-1600, unes propostes que haguessin pogut canviar substancialment l'esquema que l'emmurallament començava a definir.

2.4. Muralla i eixample (1590-1600).

Hem apuntat abans que els últims episodis al voltant del problema de la muralla de migdia no van ser la traça de Setara del 30 de març del 1579 ni les disposicions de Fernando de Toledo del

mateix any. Efectivament, pocs anys després, el 1590, els Jurats decideixen fer una muralla per cloure les cases "de vall": "que sia feta una muralla ab la qual se cloguia las casas del pou de vall" (111). El 15 de juliol del 1590 són elegides 4 persones per realitzar el traçat i el 17 de desembre del 1590 aquestes 4 persones tornen a aparèixer com a encarregades de traçar la nova muralla: "des del cantó de la muralla del portal de Barcelona de la volta de mar linyola dreta fins una fita que esta posada en un camp del honor (honorable) Joan Pou jurat en cap a la part de ponent del camí que va de la vila al mar quey ha 162 canas del dit cantó ab dita fita y de dita fita prop designada a una altra fita y que esta posada en un altre camp del mateix pou a la part de llevant de la riera del pou de vall mes serca de totes les botigues que hi ha de la dita fita de ponent fins a la prop designada de llevant 204 canas y de dita fita prop designada dret llinyola tirada al cantó de la muralla de casa den Feliu de la Penya conforme esta ja designada ab les fites aquí posades y ha 232 canas que tot lo vogí eo circuit pren summa de 603 canas de 8 palms conforme assereix lo dit m Jaume Roig haver canat..." (112). S'està definint, per tant, la traça d'una muralla nova considerablement àmplia -la primera havia de tenir un perímetre de l'ordre d'unes 930 canes i aquesta nova, ampliació de l'anterior, es pretenia que tingués 600-, que volia portar l'obra de defensa fins les botigues de mar, al davant de la platja.

Ajornat el projecte durant uns anys, el 7 de maig del 1595 es torna a plantejar la qüestió i es decideix "començar baix en lo enfront de la mar y fer 200 canas en 4 anys y que no es pugui començar en altra part" (113). El 29 de juny del 1595 s'adjudi-

quen les primeres 200 canes, les de la façana de mar, a Nicolau Vernia, mestre de cases de Sant Andreu de Llavaneres i a Joan Salvador, que ja coneixem: l'obra s'ha de fer en 4 anys, seguint la traça dels "promens" i començant "en la part de migjorn en la pessa de Joan Pou de la Sinia prop de mar" (114). El 9 de setembre del 1595, els responsables passen a veure el traçat: "del cantó més avall del ptal de Barcelona anant llinya tirada conforme stan posades les fites fins al cap devall ahont estan posades les fites mes baixas de la muralla... fahedora prop les botigues de Juan Vilaró 191 canas de 8 p... de la fita de ponent a la de llevant 180 canas 6 p y de aquí a la porta den Feliu 253 canas...", traçat que totalitzava 624 canes i 6 pams, amb petites variacions, per tant, respecte del realitzat el 17 de desembre del 1590 (115).

El recinte definitivament previst per la nova muralla englobava unes 9,5 hectàrees: en relació a les 14 del recinte ja construït suposava, doncs, una ampliació de quasi el 70 %. El perímetre, de més de 600 canes, era semblant al de l'anterior emmurallament, si descomptem la part comuna, per sobre del Camí Reial i cap a llevant -600 canes noves a sumar a les 640 velles, havien de definir el nou perímetre total-. No es tractava, per tant, de fer aquí una simple "contramuralla" per protegir algunes cases que havien quedat fora del primitiu recinte: es produïa un salt quantitatiu i qualitatiu d'una gran importància.

Efectivament, el projecte de muralla no era un mer projecte defensiu, sinó un veritable eixample; no es pretenia protegir les cases ja construïdes sinó preparar "sòl urbà protegit" per

edificar un nombre molt considerable de cases noves -el nou recinte podia englobar de l'ordre de les 450 cases i, per tant, quasi igualar la xifra de construccions protegides pel primitiu recinte-. En aquest sentit, el projecte no es limita a la definició del perímetre defensiu, sinó que es dóna una sèrie d'informacions i normes sobre amplades de carrers, distàncies entre ells, separació a la muralla... que el converteixen en un document singular en el context de la Catalunya del segle XVI.

Els Acords recullen aquest text que completa el que definia els límits de l'operació: "Los carrers se han de fer en dit circuit de muralla son los següents: lo carrer major ha de començar del portalet de la muralla sota las peñas anant llinya tirada fins a mar conforme esta fitat y designat per dits visuradors (futur carrer de Sant Joan) lo portal major se ha de fer amar al cap devall del dit carrer no havent hi altre portal en tota la muralla de la part de tota la ribera de mar lo qual carrer hage de tenir de amplaria 32 p restant empero dues anant les fites franchas conforme sta ja fitat que entre tot seria 34 p de amplaria Mes avant han de axir en dit carrer major 5 carrers travessers que han de travessar de la banda de la muralla de llevant a ponent ço es lo primer carrer es lo que vuy ya sta fet partint de casa den Tarascó fins a casa den Ramis lo qual se hage de acabar conforme sta ja començat (Camí Reial) Los altres 4 carrers haver fer restants han de tenir ço es los 3 més prop envers de la vila 24 p franchs de amplaria restant les fites franques que en tot serian 26 p per quiscun carrer de amplaria y de la un carrer al altre ha de haver 28 canas conforme sta ja fitat, ço es 14 canas per cada cos de casa y exida en cada carrer entenent que totes

les exides de ditas casas se han de venir ajuntar unes ab altres ço es de cada carrer y en lo carrer més avall que las portas hagen de mirar en la part de la muralla de la banda de migjorn y te de restar de la casa se fara més a ponent y més prop de la muralla fins a la fita hont ha de arribar dita muralla 13 canas franchas ahont no se pogue de assensar cosa ninguna sino que reste per la vila per lo que li aparra convenient sens traure la scayria de dita muralla y carrer y en la casa que es farà a la banda de llevant més prop de la muralla fins a la fita ahont ha de arribar dita muralla reste 9 canas de amplaria ahont no se pogue fer cosa ninguna sino es conforme sta dit y en lo carrer major qui parteix de dit portalet de la penya fins a mar no si ha de fer ninguna manera de axida que isque al dit carrer major y que de ningu part de dita muralla no si pogue fer ninguna casa que no stigue lluny de dita muralla 4 canas entés empero que a la banda de mig jorn tot lo que restara de las 14 canas que se ha de fer de llargaria la casa y axida..." (108) (Fig.17).

No només estem al davant d'un eixample que pretén englobar, pocs anys després d'iniciat un primer recinte, una important quantitat d'hectàrees per edificar-hi carrers i cases, sinó que, com hem anticipat abans, se'ns presenta un projecte amb un grau de definició considerable, molta més precisió que la que necessitaria una simple obra defensiva. Aquí, d'una forma encara més clara que la que havíem vist en el recinte construït, es projecten muralla i "contingut" al mateix temps: perímetre i interior són inseparables, obra defensiva i construcció de la ciutat es pensen conjuntament.

En tot cas, però, pel seu traçat, per la definició atenta a les unitats habitades i per l'absència de tècnic militar, el projecte no sembla obeir tant a una lògica defensiva, com a la voluntat de creació de sòl urbà. Es aquesta una operació que s'ha de veure lligada, fonamentalment, a una família de propietaris, els Pou de la Sínia: es pot parlar aquí, sense exageració, de "l'eixample Pou de La Sínia". Aquesta família, entre les més importants de la població, era una família de pagesos propietaris que havia assolit, durant tot el segle XVI, càrrecs importants a la vila (Fig.18). En el projecte d'eixample juguen decisivament aquests rols: Joan Pou és, per una banda, Jurat en cap els anys 1590 i 1595, en els moments de plantejar i reiniciar el traçat de la nova muralla; per una altra, propietari d'una important extensió de terres sota la muralla de migdia (117).

A partir d'aquesta constatació, apareixen més clarament els diversos elements que compten a l'hora de formular el projecte d'eixample: donar satisfacció a les necessitats reals d'una població de caràcter marginal, poc integrada, composta fonamentalment per la immigració francesa que acaba d'arribar a Mataró i que ha quedat fora de la primera muralla; obtenir plusvàlues evidents en urbanitzar, amb la protecció de la muralla nova, les terres properes a la població, assegurant la continuació dels establiments de patis per edificar cases, que la família Pou venia realitzant des de molts anys enrera; aprofitar la posició de Jurat en cap per formular i tirar endavant la proposta.

Pel que fa al possible paper o iniciativa dels Pou en la

protecció dels habitants de fora muralles, ja havíem comentat quin era l'interès real; en el projecte d'eixample queda ara definitivament palès que es tracta més de potenciar unes terres com a àrea urbana protegida i aconseguir seguretat -i quasi exclusivitat- en la transformació de les rendes de sòl agrari a sòl urbà. La justificació que proporciona la població marginada del Camí Reial i de la riera del Pou de Vall és, però, suficientment bona com per poder presentar la proposta d'eixample com una millora per a la vila: no podem dubtar, de fet, que el projecte solucionava realment el problema dels afectats, englobant-lo, a més, dins d'una visió de futur força coherent (118).

El rol de propietari que aprofita el seu poder polític per tirar endavant el projecte i que lluita amb altres posseïdors de terres queda patent en observar la cronologia de les actuacions de Jurats i Consellers. En primer lloc, quan el 12 de juliol del 1590 es decideix de fer la nova muralla, Pou ha passat a ser Jurat en cap. Més tard, el 6 de febrer del 1591, sorgeix un conflicte en el Consell, entre Pou i Antoni Roig, Jurat tercer, per una banda i els restants Consellers per una altra, amb el Jurat segon, Francesc Arnau, al front: aquests últims afirmen que Pou i Roig volien "donar afer (la muralla) sens donarne raho al consell ni mostrar lo albarà han fet de dita muralla ab dit Consell" (119). La disputa porta a la intervenció del batlle i, finalment, el projecte anirà endavant, malgrat l'oposició d'alguns Consellers, entre ells Gabriel Arnau, que volien fer la "contramuralla" més curta o que preferien acabar primer les obres de la muralla principal (120). En aquest afer, en tot cas, és ben palesa la rivalitat entre dues famílies de propietaris, els Pou i

els Arnau, que lluiten per optimitzar el valor dels seus terrenys.

El conflicte entre propietaris a dintre del Consell queda també clar quan, en el mateix moment en que Pou rep l'oposició a començar les muralles, s'està oposant ell mateix, amb l'ajut altra vegada d'Antoni Roig, a l'obertura del carrer de Bonaire, que interessa a altres Jurats i propietaris, inclosos els Arnau (121). Els fets posteriors confirmen la situació: el 16 d'abril del 1591 es produeix un canvi en el Consell que deixa fora a Pou i durant uns anys ja no es tornarà a parlar de fer la nova muralla: l'atenció es dirigirà, immediatament, a acabar els portals i la muralla, tal i com havien proposat, quan Pou era Jurat en cap, els seus opositors (122). No es plantejarà novament el tema de la segona muralla fins el 7 de maig del 1595, precisament quan Joan Pou de la Sínia torna a figurar com a Jurat en cap (123), i aquesta vegada les oposicions dels altres Jurats -com sempre, amb un Arnau pel mig-, no podran impedir l'inici de les obres (124).

El projecte i la seva imposició revelen ben clarament el paper que juguen les famílies propietàries de terres en el creixement urbà, aprofitant, impulsant i apostant pel desenvolupament de la vila, per la "inversió en ciutat". L'actuació de Pou de la Sínia suposa el punt culminant de la política abans iniciada de valorar les rendes del sòl, i la creació de les defenses és aquí també la promotora del creixement: com el mateix Pou diu, "crexent se dita muralla se crexera y augmentara la pnt universitat" (125). Però el projecte d'eixample es pot considerar també com la racionalit-

zació d'altres aspectes, al voltant de l'aprenentatge de tècniques d'urbanització que la vila ha fet a principis de segle i, sobretot, des del 1570: l'experiència queda ara més massivament reflectida que en cassos com el dels carrers de Sant Pere més alt o de Bonaire.

En primer lloc, el traçat del projecte queda "autoritzat" per la presència dels "promens" de la població, aquells als quals es recorria en cas de decisions claus, i que actuaven auxiliats per un fuster o mestre de cases: es tracta, per tant, d'un primer pas en la línia que més endavant definirà l'existència dels regidors de policia urbana i dels mestres d'obres de la ciutat. En segon lloc, el tema de l'expropiació ha passat a ser central, com ho és en el carrer de Bonaire, obert poc després de la primera proposta d'eixample. En efecte, el pas inicial per a començar la muralla és el de "consertarse ab los qui tenen terres per ahont haurà de passar la dita muralla": es tracta de que no es comencin les obres fins que els propietaris facin "acta" de no demanar quantitat alguna en concepte d'indemnització (126). Sens dubte, en aquesta postura influeixen en gran manera els problemes econòmics que s'havien presentat en fer la primera muralla. En aquell cas, es pagaren quantitats per les terres afectades per l'obra de defensa i pel pas de la riera de Cirera desviada i, fins i tot, per compensar les pèrdues en les hortes que havien quedat mal-fetes en ser travessades per les carretes que servien l'obra (127): s'havien portat fins el límit, doncs, les indicacions del Privilegi de fer muralles del 1569, que parlava de satisfer els danys causats per l'obra. Ara, es tractava precisament d'evitar els problemes econòmics originats per aquestes importants indem-

nitzacions.

El 8 de setembre del 1590, doncs, comencen els "memorials" dels propietaris afectats, acceptant no demanar res pel pas de la nova muralla per llurs terres (128). El primer en presentar la renúncia és, no cal dir-ho, Joan Pou de la Sínia que, en disposar d'una gran propietat a l'interior del recinte projectat, resulta ser, lògicament, el menys perjudicat: la proporció de terres afectades respecte a terres totals és molt més gran en el cas dels petits propietaris, nombrosos a prop del mar i de les botigues de la platja. El 7 de maig del 1595, quan Pou repren la proposta de projecte d'eixample, comença altra vegada per assegurar la cessió gratuïta de les terres: "lo jurat en cap promet y se obliga que per fer la fàbrica de ditas murallas és a dir lo edifici que se fara en terres sues de donar lo siti y lo que se acostuma de dins y de fora y carrers conforme esta ja obligat en altre acte y per hont passara la Riera en terres sues en tal cas que hage de passar arran de la muralla..." (129). I si volem reafirmar la "modernitat" del plantejament, no tenim més que recordar que les renunciés dels propietaris possibilitaven, fins i tot, la creació d'espais lliures per a la vila, "per lo que li aparra convenient".

Les racionalitzacions i superacions de problemes anteriors no acaben aquí. El projecte invalida un dels temes que s'argumentaven en contra de Salvador Sala i soluciona el problema de la riera del Pou de Vall de forma semblant al cas de la riera de Cirera. Però si això pot-ser serviria més per confirmar la debilitat d'aquells arguments, que no pas per demostrar les millores

proporcionades per l'experiència, les disposicions sobre el traçat dels carrers incloses en la definició del projecte sí que són una clara prova del procés d'acumulació de "sabers" en la construcció de la ciutat. El text insisteix en la necessitat de fer respectar el traçat rectilini del carrer Major, el més important, i no només de "projectar-lo": "no si ha de fer ninguna manera de axida que isque al dit carrer major". De ben segur, no es volia una repetició del procés d'alteració del traçat dels carrers que és ben visible en les vies paral·leles al Camí Reial - elements que envaeixen l'espai públic i deformen progressivament el traçat del carrer-. El 1601, la decidida actuació de realineació al carrer de Sant Pere més alt confirma el que diem (130).

Les disposicions sobre traçat de carrers inclouen també un altre aspecte fonamental de racionalització. El projecte porta a l'extrem l'ús de la casa amb hort al darrera, una casa unifamiliar que és la que s'havia edificat en els carrers paral·lels al Camí Reial. El text no necessita donar una amplada de les cases: l'amplada d'un "cós" sorgeix "naturalment" de les necessitats constructivo-econòmiques (131), però sí assenyala la distància entre carrers òptima per aconseguir el tipus de casa amb espai posterior lliure. Aquí, l'experiència dels carrers de Barcelona, de la Palma, de Sant Pere més alt o d'en Molas és fonamental: els patis per edificar tenen, en aquest últim carrer, a la banda de la muralla, una profunditat poc superior i pròxima a la de 14 canes, fondària escollida en el cas de l'eixample pels "solars", que han d'incloure la casa més l'eixida posterior.

Finalment, el projecte valora l'eix vertical que uneix el nucli antic, la plaça del mercat, amb la platja: és aquesta una decisió urbanística que recull l'experiència anterior, en funció de la progressiva importància del comerç marítim. La proposta comença per "dignificar" el carrer, que rep el nom de carrer "Major"; reforça el caràcter de la via donant-li l'amplada més gran, com a continuació millorada de l'eix recentment prolongat entre el carrer de la Pau i la plaça de la Peixateria (132); situa l'únic portal a mar al final del traçat del carrer; i cuida, com hem comentat, el manteniment futur del disseny adoptat. La disposició d'un únic carrer perpendicular al mar, en contrast amb els 5 carrers paral·lels al Camí Reial, repeteix la solució dels dos eixos verticals ja existents a la vila i potencia, d'una manera clara i eficaç i amb els requeriments funcionals i "estètics" precisos, la connexió entre la vila alta i la vila baixa, el mercat i el mar.

El projecte és doncs ben clar en les intencions que el promouen, en els instruments que es posen en marxa per portar-ho a terme, en les solucions urbanístiques adoptades: una coherència que fa més difícil explicar el seu fracàs. Poca cosa sabem, en efecte, del "final" del projecte. El primer tram de la muralla, com ha quedat dit, havia de construir-se en 4 anys i, per tant, s'havia d'acabar el 1599. Aquest any, però, la població actuava en contra dels mestres Joan Salvador i Nicolau Vernia, encarregats de l'obra: "sia tres lo acte que entre Joan de la Garriga i nicholau vernia formaren a la universitat en dies passats de fer la muralla attes que es passat lo temps y que sia demanat parer als advocats y se prosesca contra dells..." (133).

El 20 d'abril del 1602, Joan de la Garriga cobrava una quantitat "a compliment de paga de tota aquella muralla q lo dit ha fet amar": s'havia arribat doncs a realitzar una part de l'obra encarregada, però era ben curta (134). El tram de la muralla construït s'havia iniciat precisament allà on les deliberacions ho havien establert en el seu moment, però les obres no havien avançat molt més de 25 metres. El fragment, davant del mar i partint del futur carrer de Sant Antoni, és efectivament visible en una de les conegudes "vistes" de Mataró del segle XVIII -si fins ara no s'havia realment "vist" és perquè es desconeixia tot aquest episodi- i apareixerà, igualment, en nombrosos documents escrits (135) (Figs.19, 48). Aquesta construcció tancava el capítol de la muralla de mar i de l'eixample: el 1600, es decidia fer un baluard a prop del mar com a mitjan substitutiu de defensa (136).

Desconeixem les causes per les quals els mestres d'obres no havien pogut complir amb el contracte. Es possible que els encàrrecs acceptats per Salvador fossin massa importants i originessin l'incompliment de les seves obligacions (137); o potser els mestres es van endarrerir en funció de les dificultats econòmiques del propi municipi: de fet, el preu de la cana de muralla havia pujat molt sensiblement des de l'encàrrec que Salvador va rebre el 1575 -de 32 sous la cana aquest any a 52 sous 6 diners la cana l'any 1595- (138). Per altra banda, quan es decideix fer el baluard que substituirà la muralla de mar, es parla de donar-ho a fer a "un bon mestre": si aquesta era una al·lusió al fracàs de Joan Salvador, no s'entén com aquest rebia l'encàrrec, el 1603, de la important obra de l'església del convent de Sant Josep (139).

Ens hem d'inclinar, una vegada més, a pensar en el paper fonamental que les iniciatives personals i els interessos dels propietaris jugaven en aquest projecte. Ja havíem vist com la proposta d'eixample es va aturar fins el 1595 en perdre Pou la condició de Jurat en cap, i com, en tornar aquest al càrrec, es reprenia la idea. Doncs bé, el 1596, Joan Pou deixarà de ser Jurat en cap i ocuparà el seu lloc Gabriel Montserrat Arnau, qui s'havia oposat, amb la resta de la seva família, a les intencions de Pou de la Sínia: aquesta nova situació, de ben segur, va influir en la marxa de les obres (Fig.20). Efectivament, en un moment de dificultats econòmiques creades per la construcció de les defenses (140), és ben possible que els Jurats, no interessats ja personalment en el projecte, entressin en conflicte amb els mestres d'obres -recordem que el 1578, el síndic de Mataró, oposat al traçat baix de la muralla i, per tant, a Pou de la Sínia, havia ja plantejat acusacions contra Salvador- i decidissin finalment optar per la solució molt més econòmica del baluard de la platja. El fracàs de l'eixample suposava, no cal dir-ho, pels Arnau i els altres propietaris, ampliar les possibilitats de creixement de la vila en altres indrets diferents dels previstos en el projecte de nou emmurallament: així, truncat el "monopoli" dels Pou, s'establiran ben aviat patis en els terrenys dels Arnau a ponent de les muralles (141).

3. L'herència del segle XVI.

3.1. El creixement durant les primeres dècades del segle XVII.

El tall cronològic al voltant del 1600 respon al fracàs del projecte d'eixample que, sens dubte, resulta decisiu pel que fa a la "forma" del futur creixement urbà. No és tan clar el tall, però, des del punt de vista quantitatiu d'aquest creixement: l'impuls creat entre 1570 i 1600 fa que l'establiment de patis per edificar-hi cases continuï durant les primeres dècades del segle XVII. Com a primera constatació, una sèrie de fets mostren com, després del 1600, Mataró manté una activitat i dinamisme apreciables. En primer lloc, sabem que el 1611 s'aconsegueix la concessió per portar aigua a la vila procedent dels torrents pròxims, una gestió decisiva que es completa l'any 1613 (142). De fet, el 1595, Joan Pou de la Sínia, el mateix dia que proposava per segona vegada la construcció de la muralla "nova", subratllava la necessitat de portar aigua: s'acordava, amb la inevitable oposició de Gaspar Arnau, fer venir un tal Gaspar Planas, "designador de aigües", de Cardona, un individu que havia ofert portar 9 "teules de aigua" a la vila. Ja en aquest moment, doncs, la relació entre creixement urbà i abastament d'aigües quedava clarament plantejada (143).

Aquests anys seran claus per Mataró: establertes en favor de la vila les aigües dels torrents, es disposarà d'un element essencial, es podran alimentar molins fariners de propietat municipal

i s'aconseguiran ingressos a partir de la cessió d'aigües sobrants dels molins per consum dels particulars. Sabem que el 1613 part de l'aigua del primer molí fariner s'ha d'aprofitar per les fonts públiques, per no ser suficient la que proporciona la mina "Canaletes" (144): la vila té doncs ja en funcionament una "estructura" que serà bàsica en el futur, amb l'aigua del molí reforçant el servei dels "sinch caños de aygua de font repartits per les plasses", de que parla el rector Folquer (145). El 1617 es construirà un altre molí fariner, el segon (146): sens dubte, la necessitat de construir molins s'ha de veure directament lligada a un moment de creixement demogràfic important. Aquí, com quan el 1710 s'edifiqui el tercer molí, es busca servir l'augment molt considerable de població recentment produït.

El 1611 és també l'any en que es dóna llicència als caputxins per a instal·lar-se a la vila: l'aparició d'un segon convent és un altre símptoma de l'augment de la població i de la "categoria" que ha assolit la vila (147). El 1613 veu reorganitzar-se equipaments bàsics per Mataró: aquest any, en el carrer de la plaça a la "Penya d'en Roig", s'adquireix un "pati" per instal·lar-hi les carnisseries, i també aquí se situaran les peixateries (148). Aquest és un pas important en la descongestió de la plaça del mercat i també en la definició d'un espai com el de la plaça de Sant Cristòfor, creada ara en aquest "carrer a mar" obert anys abans, i d'una singular importància en el futur de la vila (149). En paral·lel, la universitat compra el terreny on són instal·lats els corrals: en efecte, el novembre del 1613, Montserrat Rolf i Pou i Maria Pou, cònyugues i hereus de Joan Pou de la Sínia, que estan "liquidant" el seu patrimoni de terres properes a Mataró,

venen per 240 lliures la pessa de terra "en la qual son los corrals" (150).

L'organització funcional de la vila es completa el 1617, any en que s'estableixen noves ordinacions de mostassà; i la bona conjuntura, o almenys l'herència de l'impuls anterior, queda subratllada el mateix any per la compra d'un terreny per ampliar el cementiri (151). Finalment, el 1633 la universitat encarrega les trasses per a la fàbrica de la "nova" casa de la vila, que es començarà de seguida (152). En definitiva, tota una sèrie d'actuacions que reorganitzen el funcionament de Mataró després del creixement del segle XVI i que són paral·leles a un impuls que encara serà important fins a la pesta del 1652. Fins aquest moment, efectivament, es produiran creixements fora muralles d'una certa importància i es donarà també la consolidació i densificació dels carrers que s'havien obert en el període de formació de les muralles: la presència ben notable de mestres de cases durant les primeres dècades del segle XVII i el creixement demogràfic d'aquest període (Fig.22) confirmen el pes d'aquesta empenta heretada que no només satura més els creixements i les cases anteriors, sinó que en produeix de nous.

La urbanització de fora muralles serà conduïda pels eixos viaris dels antics camins, alguns dels quals ja havien mostrat, durant el segle XVI, llur vitalitat des del punt de vista de la construcció, al temps que es crearan altres punts de creixement (Fig. 16). Continuarà la urbanització del Camí Reial, que ara es prolongarà més a llevant, pel Ravalet, i també cap a ponent; apareixeran noves cases a la part nord de la riera del Pou de

Vall; s'establiran patis "fora lo portal de Sant Josep", "fora lo portal de Valleix" i "fora lo portal d'Argentona", en tres carrers -camins pre-existents- prolongació dels de l'interior de la muralla, i es crearà el carrer del Massavà que obre un tipus de creixement no lligat a l'explotació urbanística de l'existència d'un camí (153). Tota una sèrie, doncs, de creixements que demostren l'existència d'un dinamisme apreciable.

3.2. L'ascens de Mataró: el paper del segle XVI.

Ha quedat clar, en la línia argumental que hem portat fins ara, que el creixement de les primeres dècades del segle XVII apareix com a prolongació de l'impuls constatat pel període anterior: això queda plenament corroborat pels plànols de creixement de la vila, en els quals s'aprecia benm clarament el pes de la urbanització 1570-1600 (Fig.16). La historiografia mataronina, però, no ha donat al segle XVI la importància que li correspon. Segons J. Nadal i E. Giralt, "l'autèntica originalitat del desenvolupament mataroní" es produeix durant el segle XVII, i en aquest marc cronològic realitzen un treball molt rigorós -l'anàlisi del pes de la immigració francesa-, però que no entra en l'estudi de l'herència anterior (154). De manera semblant, Joan Giménez, en un excel·lent treball basat en l'estudi dels inventaris "post-mortem", cerca les bases del creixement mataroní de finals del XVII i principis del XVIII i, per això, centra la seva anàlisi en els anys 1600-1639 (155). No deixa de ser estrany com la creació

d'unes muralles durant el segle XVI, un fet d'una rellevància no menyspreable en el context català del període, no hagi aparegut també com quelcom d'"original" i digne d'un estudi aprofundit.

Ha quedat demostrat abans que el creixement durant el segle XVI va tenir una importància qualitativa fonamental. Una anàlisi de les xifres de població, feta ara amb la seguretat que dóna conèixer les etapes del creixement físic de la vila, demostrarà que el segle XVI és demogràficament decisiu per Mataró a l'hora de posar les bases del creixement futur. El primer increment important es produeix entre 1497 i 1515 -134 a 211 focs-: Nadal i Giralt dubten de la veracitat d'aquestes xifres, ja que el salt és "difícil d'explicar en un període tan curt" (156). La diferència de focs és realment apreciable -77- i encara més si considerem l'augment relatiu -57,5 %- . Sabem, però, que aquesta etapa posterior a la incorporació a la Corona inicia l'arrencada de Mataró, amb la creació dels carrers Nou i de Fra Jaume, amb establiments de patis a la Riera i, sens dubte, amb la densificació de les àrees ja edificades. Un salt sobretot qualitatiu però que pot explicar perfectament l'increment quantitatiu que mostren les xifres: estem aquí, com ja havíem dit, al davant d'un increment que no és fonamentalment vegetatiu, sinó producte d'una forta immigració.

La corba de baptismes mostra la consolidació del creixement demogràfic a partir dels anys 30-40, un creixement més de "persones" que de "focs": els fogatges i talls marquen un cert estancament -1515: 211 focs, 1553: 237 focs- (157), mentre que la corba de baptismes assenyala un salt després dels anys 30-35 i un

creixement sostingut a partir del 1545. Les diferències s'expliquen fàcilment: per una banda, la corba ha de reflectir els naixements dels nets dels nou-vinguts durant l'"onada" de principis de segle, cosa que els talls, que donen famílies, no poden enregistrar; per una altra, el 1515, 42 focs formen part del veïnat, mentre que el 1553 s'hi situen només 33, el que suposa que l'increment a Mataró pròpiament dit ha estat no de 26 focs sinó de 35; es passaria, doncs, d'un creixement del 12,3 % a un altre del 20,7 %, més ajustat al que assenyala la corba de baptismes, però que no deixa de marcar una "pausa" en el creixement del segle XVI.

La vila, el 1553, ha aconseguit ja, de tota manera, assolir un nivell semblant al d'un ampli conjunt de poblacions menors catalanes, un nivell al qual no s'acostava, en absolut, el 1497. El 1553 Mataró té per sobre d'ella i a Catalunya 20 centres urbans que es destaquen amb més de 300 focs i s'equipara, amb mínimes diferències, amb un gran paquet de petits nuclis d'ordre inferior -La Bisbal, Sant Feliu, Torroella, Banyoles, Cambrils, Cardona, Alcover...- (158). Però com sabem ara, l'impuls realment important es dona amb la construcció de les muralles i la urbanització de nous carrers. El resultat demogràfic és que, el 1616, hi ha a Mataró uns 500 focs (159), el que suposa un creixement aproximat de 263 focs des del 1553, és a dir, d'un 111 %. Aquest increment tan notable és perfectament possible: encaixa amb el nombre d'establiments i amb els plànols de creixement que, fins i tot, semblen assenyalar un augment superior que portaria Mataró a prop dels 550 focs l'any 1616 -132 % d'augment des del 1553-. La xifra de 500 veïns per aquest any, que J. Llovet extreu

d'una estimació continguda en una carta d'Aleix de Marimon al rei i que, per tant, podia acceptar-se amb certs dubtes, resulta ser prou aproximada i en absolut excessiva.

Nadal i Giralt ressalten que, pel conjunt del Principat i en un període semblant al de 1553-1616, es va produir un augment al voltant del 70 %: un creixement, per Catalunya, "bastant més petit, però no pas radicalment discrepant, del de Mataró" -111 o pot-ser 132 %- (160). Aquesta afirmació pot portar, però, a no valorar adequadament el pes d'aquesta etapa 1553-1616 de la història de Mataró, un pes que, des del punt de vista del creixement urbà s'ha mostrat ja com a inqüestionable. S'ha de dir, en primer lloc, que una diferència d'un 41 % entre el ritme de creixement del total del Principat i el de Mataró -o pot-ser un 62 % si acceptem la hipòtesi de 550 focs el 1616- sembla ja bastant significativa. Però, i això és més important, cal fer no tan sols la comparació amb el conjunt de Catalunya, sinó, sobretot, amb la resta de ciutats: és així com veurem la importància urbana adquirida per Mataró, el seu ascens en la jerarquia de ciutats. Aquest és el punt que realment interessa: Mataró s'ha de veure com a ciutat i no com a sumatori de focs, i el seu ascens s'ha de comparar amb el d'altres nuclis urbans.

Efectivament, no s'ha valorat correctament el creixement del Mataró de finals del segle XVI en relació a la resta de ciutats catalanes: la comparació habitual s'ha realitzat entre les xifres de població dels centres urbans dels anys 1553 i 1702 o 1716. Així, a principis del XVIII, Mataró "apareix", de sobte, a dalt de tot de la jerarquia urbana, només amb Barcelona al davant; una

situació "sorprenent" en relació al seu status de molt petita població el 1553. Aquest salt s'explicaria amb el creixement del segle XVII i principis del XVIII, una etapa en la qual es valoren els anys entre 1616-1647 -augment del 32,6 %- i, sobretot, els de finals del segle XVII -creixement del 63,2 % entre 1663 i 1702. Uns increments ja prou importants, però que ressalten encara més en el context general català marcat per un sostingut estancament.

Es ben certa, sens dubte, la importància i singularitat del creixement mataroní entre 1616 i 1702, però això no ens ha de fer oblidar el pes de l'etapa anterior que ha d'ajudar a explicar aquella singularitat i que quedarà ressaltat amb una comparació amb la resta de ciutats catalanes. D'entrada, s'ha de fer constar que, com hem demostrat en altre lloc (161), el creixement de Barcelona entre 1553 i 1616 va ser d'un 41 %: això situa a Mataró amb un creixement molt superior al de la Ciutat Comtal -unes tres vegades més-, un fet que ja comença a tenir rellevància. No disposem de xifres pel conjunt de ciutats catalanes el 1616, ni en moments propers que permetin de realitzar altres comparacions directes. És possible, però, comparar la població mataronina el 1616 amb la de la resta de ciutats considerades el 1702, o fer una extrapolació, per aquests nuclis, entre 1553 i 1702 (162), per obtenir xifres aproximades el 1616. En qualsevol cas i encara que prenem les opcions més desfavorables en el sentit del que volem demostrar, resulta que Mataró, el 1616, només tenia per sobre a Barcelona, Girona, Tortosa, Lleida, Tarragona -molt lluny la primera i a distància també les altre quatre-, i a Vic, Reus, Manresa i Valls, ja més a prop. Mataró quedava, en canvi, lleugerament per sobre de Cervera i Olot, superava més clarament Mont-

blanc, Castelló, Vilafranca, Puigcerdà, La Selva, Balaguer, Solsona, Uldecona i Terrassa, poblacions situades totes elles per sobre de Mataró el 1553, i es destacava ja totalment d'aquell conjunt de petits nuclis als quals s'equiparava en aquesta data (Fig.22).

Podem doncs afirmar que Mataró, a principis del segle XVII havia passat a formar part del tercer graó de la jerarquia urbana -Barcelona el primer, Girona, Tortosa, Lleida i Tarragona el segon, Vic, Reus, Manresa, Valls, Mataró, Cervera i Olot el tercer. Es des d'aquest nivell en la jerarquia urbana, assolit en dos "salts" durant el segle XVI -privilegi d'incorporació a la Corona i, sobretot, construcció de les muralles-, que marquen dos cicles urbanitzadors prou clars a l'espai mataroní, des del qual la vila es projectarà, més tard, al segon nivell de la jerarquia, justament per sota de Barcelona.

3.3. Les bases de l'ascens.

Es tracta de veure ara com algunes de les causes que es presenten per explicar el creixement de Mataró durant el segle XVII estaven ja en funcionament durant el segle XVI i actuaven conjuntament amb les que són pròpies d'aquesta centúria -la construcció de les muralles-. Per J. Giménez, l'excepcionalitat demogràfica del segle XVII s'explicaria pel "rellançament econòmic a nivell local estimulat per unes perspectives de benefici, d'origen agrari, a

mig termini, que atreuen capitals d'altres sectors i mà d'obra forània" (163). La vinya seria fonamental en aquest procés: "La recerca d'uns beneficis, la bondat del producte, les característiques idònies del clima i sòl, possibilitaran l'esplet de la vinya en el Mataró del segle XVII, i amb ella, el desvetllament econòmic de la vila" (164).

Hem de deixar constància, però, de que el paper de la vinya i del comerç que s'origina a partir d'ella és ja ben clar al Mataró del segle XVI, i que aquest fet s'insereix dins d'un marc general favorable a la potenciació comercial de la vila. La platja de Mataró i els boscos de la rodalia donaven les bases per a la construcció de galeres: el rei s'interessava ja el 1521 i Pere Gil, a meitat de segle, escriurà a la seva Geografia de Catalunya, en parlar de vaixells, aquell elogi de la platja de Mataró que hem citat en iniciar el capítol (165). A partir de les seves condicions "logístiques" i estructurals, Mataró es convertirà en un punt comercialment privilegiat del territori.

Tenim notícies de carregaments de "botes de vi vermell i altres mercaderies" el 1522, de trameses de bestiar a les balears el 1537, i de que arriben productes de diferents llocs...; sabem que, en funció d'aquest comerç, el 1544 es fa el porxo "de quatre pilars" davant de la platja i al costat de les botigues de mar, construïdes des de principis de la centúria (166). Però ja a finals de segle, entrats en la construcció de la muralla, és quan les notícies que mostren a Mataró com a punt comercial important comencen a ser abundoses: ens consten enviaments de taronges de Mataró a Narbona, el "tràfic dels productes del Vallès" cap a la

vila per passar a Mallorca (167), la comercialització de pinyons enviats a Tolon i Marsella, les expedicions de càrregues de vi a Lisboa i a Gènova, les transaccions efectuades amb el vidre mataroní que arribava al nord d'Àfrica, a Castella o a França (168).

J. Llovet va ser el primer a subratllar la importància del comerç marítim a Mataró durant el segle XVI: "Aquesta facilitat per a desenvolupar a Mataró un tràfic marítim, sostingut per un centre agrícola-menestral d'unes proporcions úniques a la contrada és, creiem nosaltres, la clau per a comprendre l'increment de la població mataronina durant la setzena centúria. Que Mataró era un centre notable d'aquesta classe de tràfic, ho reconeix àdhuc el mateix rei Carles V en una lletra adreçada des de Ratisbona, el 6 de maig de 1541, en la qual diu "... E porque nos tenemos relación que la dicha villa sta en la marina y es el cargador de más armadas..." (169) Efectivament, sembla clar que la base "agrícola-menestral" era ja el suficientment important per impulsar, des de la pròpia Mataró i especialment a finals del segle XVI, un important comerç marítim. Pel que fa a la vinya, factor clau dins de les produccions del camp, instruments com les "relacions de vi collit", imposicions com la de vint diners per càrrega de vi o "dret de la verema", assenyalen l'existència d'un control que ha de respondre a una important activitat relacionada amb aquest producte (170).

Coneixem, gràcies a Joan Giménez, una avaluació del nombre de càrregues de vi produïdes per any a principis del segle XVII: 8400 per l'any 1600 fins 12300 per l'any 1620, amb un màxim de

13650 el 1617 i una mitjana de 9105 càrregues / any pels 16 anys amb xifres disponibles (171). Però sabem també, J.M. Colomer ho recull, que el 1572 s'enregistrava una collita de 7473 càrregues (172), una xifra que demostra la importància que ja tenia el conreu de la vinya justament en el moment inicial de construcció de les muralles. No és difícil pensar, a més, en l'increment que s'havia de produir els anys següents al 1572, en plè creixement de la vila: de fet, unes xifres de collita com les del 1600 no es podein aconseguir venint del no rès, la situació de principis del XVII exigia una "preparació" anterior per anar posant en explotació, progressivament, terrenys dedicats a la vinya.

La importància de la producció de vi i del comerç induït, a finals del segle XVI, vé confirmada per les informacions que aporta J. Llovet: "Les notícies d'excedents vínics a Mataró ja es troben al segle XVI. Per a l'extracció de vi són diverses les autoritzacions concedides per les autoritats del Principat a particulars... (1587-1589)... poc importants, si voleu. Però també sabem que l'any 1586 fou concedida una llicència a la vila per a l'exportació d'un total de 2000 cargues, la qual cosa ja resulta de més volum i prova alhora l'abundància que hi hauria de vi a tot el terme mataroní". L'autor cita, a més, un embarcament de vi per enviar a Barcelona que es va fer el 1589 (173) i que hauriem d'afegir als que ja coneixem amb destinació a Lisboa o Gènova. I també les dades que aporta Giménez reforcen la idea del desenvolupament del comerç del vi al segle XVI (174). En definitiva, la suma d'informacions situada ara en el context d'un creixement urbà molt agut, dóna tota la seva importància al paper de la vinya i del comerç del vi al Mataró de finals del segle

XVI, una importància que s'havia anat preparant durant tota la centúria.

I si aquesta seria la base agrícola fonamental, des del punt de vista de la base "industrial" hem de destacar el paper que durant el segle XVI va jugar a Mataró la indústria del vidre. El creixement físic i demogràfic del segle XVI vé lligat al comerç, al del vi especialment, però també, sens dubte, a la indústria del vidre: a partir dels anys 50 i 60 és quan els documents permeten de demostrar-ho més fàcilment. La presència de vidriers en aquest període es fa notar tant en els talls com en els protocols notariais (Fig.23). El 1536 apareix ja la família Sala, vidriers instal·lats a la Riera. El 1555, un Sala, vidrier, és un dels dos individus millor armats de la vila, els dos únics que disposen de "scopeta" (175). Més endavant, l'increment de l'activitat dels vidriers, com a herència dels primers anys del segle, es reflecteix més clarament en els documents: els talls del 1570 i 1571, malgrat no relacionar més que uns pocs noms d'oficis, enregistren una notable presència de vidriers - els Guanter, els Arnau, els Mauri, els Fornells, Pi o Mateu, situats a la Riera, carrer Nou i carrer Palau-; més tard, el tall del 1591 és igualment explícit i els documents posteriors confirmen el pes de l'ofici. En conjunt, la figura 23, que de ben segur no recull tots els elements, mostra una presència de vidriers que es pot qual·lificar de molt important: 27 vidriers documentats a Mataró entre 1571 i 1605.

Al seu torn, l'existència de forns de vidre apareix confirmada en diferents documents; els acords del 1561 parlen "del forn del

vidre", possiblement una de les importants instal·lacions de la Riera, i el 1572, Gabriel Arnau edifica casa i forn de vidre al carrer Pujol (176). De fet, la grandària de l'illa de cases entre el carrer Nou i el Carreró, i les d'aquelles que donen al carrer Pujol, semblen reflectir una forma de creixement físic lligada a la producció del vidre. Efectivament, les instal·lacions precises per aquesta producció requereixen espais grans en els interiors de les illes. Per una banda, tal i com mostra exemplarment l'inventari, de 1602, d'un forn de vidre situat a la Riera, s'ha de disposar d'una sèrie d'espais indispensables: "un forn per fabricar vidre... ab lo barri darrera de aquell contiguo en lo qual estan construhides stables cambres de fadrins o, jornalers y botigues de stojar vidre"; al "capdavall del barri", hi trobem "un moli lo qual vogi un animal ab tres mays de ferro... y una pastera a tall de farinera per passar la pedra y barrella en lo qual moli si piqui, o, mol la pedra y barella per a fer lo vidre" (177). Per una altra banda, els espais buits a l'interior de les illes de cases permeten d'amagatzemar llenya sense perill d'incendis. Es aquesta una disposició clàssica ja en les ciutats medievals, en les quals els forns de pa apareixen quasi sempre en illes grans que inclouen un "carreró" pel qual s'accedeix al centre de l'illa i que permet que la carreta arribi al lloc segur de magatzem (178). A Mataró, l'existència de dos carrerons entre el carrer Nou i el Carreró és un reflex de les disposicions espacials tradicionals que ajuda a situar l'emplaçament d'alguns dels forns de la vila.

Les notícies d'exportació del vidre confirmen el que hem descrit: ja hem comentat que s'enviava al nord d'Àfrica, a Barcelona,

Castella o França (179). Per un altre costat, si tenim en compte que a la Barcelona de principis del XVI només podem trobar dos vidriers, sembla que la indústria del vidre mataroní va sorgir en paral·lel o pot-ser abans que la barcelonina que, com sabem, havia de tenir tanta volada (180). En definitiva, el nombre de vidriers, el pes social i econòmic que alguns d'ells jugaven, l'organització de l'espai urbà, les exportacions... no fan més que abonar la idea de l'important paper de la indústria del vidre en el creixement mataroní del segle XVI, una situació que s'heretarà després.

Així, els anys 30 del segle XVII, el rector Folquer parla de l'existència de "tres forns de vidre que fan gasto cada dia 20 lliures, ab que poden proveir de bons vidres la Ciutat de Barcelona i n'envien càrregues per terra i mar a Madrit, Castella, Francia i altres parts, perquè los mestres que fan lo vidre són dels més avantatjats de Catalunya"; quelcom confirmat per la visita que l'infant Ferran d'Austria va realitzar als forns de vidre el 1632 (181). La tradició d'aquesta indústria, però, arrencava, com hem vist, de la setzena centúria: sens dubte, el vidre va tenir una gran importància en la creació accelerada de ciutat del segle XVI i va suposar una de les inversions més fortes realitzades a Mataró en aquest període. En definitiva, vinya i vidre, dues bases posades a la vila durant el segle XVI són fonamentals per entendre el creixement durant aquest període i la formació d'un punt de partida sòlid pel futur desenvolupament de Mataró.

A nivell més estructural, serà la "inversió en ciutat" produïda durant tot el segle XVI i fonamentalment a partir del 1570, la que reforçarà les possibilitats del comerç mataroní. El centre "agrícola-menestral" de que parlava Llovet es crea durant la setzena centúria. Fins aquell moment, les proporcions entre vila i veïnat havien estat molt diferents. El pes progressiu de Mataró respecte del seu veïnat és, en efecte, clarament creixent: si cap a 1370 el nucli conté 33 focs i els veïnats en presenten 61, el 1536 les xifres són 178 i 34 i el 1633, 654 i 30 (182). El canvi no pot ser més espectacular i, a partir d'aquí, les xifres no deixaran d'allunyar-se. La inversió en ciutat s'ha produït, doncs, després del privilegi d'incorporació a la Corona i s'ha consolidat molt fortament amb el creixement de finals del XVI i principis del XVII.

Aquesta consolidació del nucli envers dels veïnats suposa una urbanització dels capitals agrícoles i dels mateixos pagesos de la rodalia: es tracta, clarament, d'una "aposta urbana". Les xifres d'imposicions mitjanes, calculades per la vila i pels veïnats mostren aquesta evolució: la relació seria de 1/1,66 el 1536, un reflex clar de la potència econòmica de la rodalia, mentre que hauria passat, el 1702, a 1/1,35 -malgrat l'existència de la perifèria pobre de la vila-, o a 1/1,08 si considerem només la part de la vila del "dintre muralles". Aquest procés queda confirmat pel fet que el 1716 les cases del veïnat ja no estan ben valorades: dintre de muralles 15,3 lliures de mitjana de lloguer, al veïnat 7,3 (183).

L'anàlisi de les collites de vi aporten conclusions semblants: l'any 1572, dels 48 majors collidors, 22 viuen encara als veïnats (184), mentre que el 1716, dels 18 primers propietaris de vinyes, només 3 hi habiten (185). S'ha produït i preparat, doncs, un apreciable traspàs de capitals i de famílies del camp a la ciutat. Un estudi detallat, pels segles XVI i XVII, mostraria sens dubte la important "urbanització" de pagesos de la rodalia produïda durant el període: aquest podria ser el cas, entre les famílies importants, dels Tria, Ametller i Feu de Valldeix, o dels Mandri, Tria i Soley, de Mata; un procés que aniria acompanyat d'una arribada simultània de jornalers i menestrals vinguts des de les àrees properes (186).

En paral·lel a aquesta urbanització dels pagesos, es produirà una transformació de les activitats d'aquests homes cap a una preponderància de les activitats "urbanes". Ja hem vist com els pagesos propietaris de terres properes a la vila eren els primers interessats en el creixement físic de Mataró. Aquests mateixos personatges, a més, són els principals protagonistes en el comerç i, fonamentalment, en l'exportació del vi (187). La família Arnau, propietària de terres i diverses vegades esmentada, mostra ben clarament que totes les activitats poden quedar íntimament relacionades. El 1492, els Arnau tenen ja botiga a la platja, un símptoma inequívoc de la importància dels seus negocis marítims; Joan Serra Arnau, marit de la pubilla Elisabeth, figura els anys 60 del segle XVI com a "mercader" a més de com agricultor; Gabriel Montserrat Arnau, fill de la mateixa pubilla és ja mercader "tout court" i el seu fill Gabriel, mercader i vidrier; Francesc Palau Arnau, casat amb

Margarida Arnau és, el 1614, "negociant" i ciutadà honrat (188) (Fig.20). La família camina, doncs, amb "dues cames": una recolzada en l'agricultura, l'altra, més dinàmica i emprenedora i d'importància creixent suportada pel comerç i la indústria, el vi i el vidre. I cal recordar que els Arnau estan igualment interessats en la urbanització de la vila: estableixen patis per edificar cases ja des de principis del segle XVI, lluiten amb els Pou per dirigir el creixement segons els seus propis interessos i, de fet, a partir de principis del segle XVIII, la història del creixement de Mataró serà, en bona part, la història de la urbanització de les terres dels Arnau-Palau, properes a la ciutat.

El procés de transformació cap a les activitats urbanes es produirà en altres famílies, anirà en augment i no és difícil resseguir-lo. Els Pou, que coneixem bé com a agricultors propietaris de terres són "negociants" el 1603; Jaume Mateu Seguí, agricultor que participa també en la construcció de la ciutat, apareix el 1593 com a "mercader"; els Fogueres del Torrent agricultors interessats, a finals del segle XVI i principis del XVII, en els establiments de patis per edificar, seran "negociants" a la pròxima generació... (189). A partir d'un inventari del 1637, Joan Giménez pot situar a Bernat Fogueres, de la família d'agricultors, en el grup dels negociants: "A part del conreu de la vinya i la comercialització del vi, que és una constant inseparable de l'activitat dels negociants, aquest titular disposa d'importantes quantitats d'oli i de blat i a més sembla dedicar-se a la comercialització del vidre de manera secundària" (190). Es comencen a veure, durant el segle XVI, relacions i mecanismes que, a finals del XVII i principis del XVIII

apareixeran més clarament: els immigrants que reben els establiments dels propietaris de terres, són els que posaran en marxa les noves explotacions vinícoles o treballaran als forns de vidre, propietat de les mateixes famílies que han censat els solars edificables, dels mateixos mercaders que exportarn el vi (191). Sens dubte, ja ara totes les branques del "negoci" funcionen perfectament: la ciutat se sembla molt a una empresa.

Carles Martínez Shaw ha escrit, en estudiar la procedència dels capitals dedicats a la construcció naval a Mataró, a finals del segle XVII i principis del XVIII: "la asidua participación de inversionistas de origen campesino permite apoyar la tesis de un importante desplazamiento de capitales desde el campo a otros sectores de la economía, concretamente a los intercambios mercantiles y a la construcción naval. En esta perspectiva, los datos manejados tienden a confirmar el considerable peso de contribución de los agricultores acomodados con los beneficios obtenidos de la tierra, al despegue comercial de la Cataluña de finales del XVII" (192). Ara, estem ja en condicions de dir que quelcom de semblant succeeix en el cas del Mataró del segle XVI: el paper de les famílies pageses importants va ser decisiu en el creixement econòmic mataroní, però, a més, no va quedar limitat a l'increment del comerç i l'exportació, sinó que va ser cabdal la seva intervenció en la mateixa construcció de la ciutat. La urbanització de famílies pageses importants, la transformació cap activitats urbanes i el paper dels propietaris agrícoles com els Creu, els Capella, els Arnau, els Soler, els Roig, els Pou, els Fogueres... en la pròpia creació de la ciutat mostren la transformació fonamental que s'estava produint: les inversions es

concentraven en un punt del territori que, d'ara endavant, seria el punt per on passaria el creixement econòmic, demogràfic i físic d'una àmplia àrea d'influència.

Si la inversió en ciutat té un pes estructural important, confirmat, com havíem vist, per l'ascens de Mataró en la jerarquia de ciutats, durant tot el segle XVI i principis del XVII, i sobretot en el període 1570-1600, la construcció de la ciutat serà un motor conjuntural del creixement d'una importància que no pot escapar a ningú. En aquest moment, la construcció a Mataró suposa un volum molt important d'activitat: des de la realització de les muralles a la de cada una de les cases, passant per les obres singulars com el convent de Sant Josep o les obres públiques com el rec. Aquesta frenètica activitat genera un important moviment de capitals i d'homes. No només quedarà reforçada la situació dels propietaris de les terres, sinó que els negociants podran invertir en apartats segurs (193), els jornalers podran combinar les feines del camp amb les de la construcció... I en aquest context, sortiran especialment beneficiats els mestres de cases i fusters: es produirà durant tot el segle un fort al·luvió d'homes de la construcció, molts d'ells vinguts de França, que no tindran cap dificultat en trobar feina i integrar-se a la vila i als mecanismes de construcció de la ciutat (194). La figura 24 mostra un mínim de 23 mestres de cases treballant a Mataró entre 1571 i 1603, una presència que es mantindrà inercialment, amb una mica menys de força, a principis del segle XVII -un mínim de 17 altres mestres de cases documentats entre 1610 i 1637-.

En tot el procés d'"inversió en ciutat", que concentra en un punt del territori els esforços d'un marc espacial ampli, juga un paper fonamental la creació de les muralles. El 1541, el rei, en funció de la importància marinera de Mataró, havia determinat commutar uns deutes de la vila amb la condició que llur import fós dedicat a la construcció de muralles (195). En un primer moment, per tant, és l'inici del creixement físic i comercial mataroní el que impulsa la construcció de les defenses. Poc més tard, però, serà el fet de construir les muralles i de disposar d'una plaça més segura el que afavorirà el comerç i el creixement. Així, el 1586, Mataró obtenia llicència "per treure vi" atorgada pel virrei en reconeixement a l'esforç d'emmurallament fet per la vila (196). Això suposava un ajut molt important de cara al desenvolupament econòmic de Mataró. El vi podia ser enviat a "qualsevol terras y dominacions del rey", però, a més, els forasters havien de pagar el doble que els habitants del terme de Mataró per càrrega exportada i s'imposava una multa de 50 lliures a qui comprés vi per carregar-lo, si el vi era de fora de la vila (197). Per altra banda, Mataró pot demanar el 1585, pel fet d'estar realitzant les muralles, "merced y donacion por tiempo de 20 años de todos los luysmos y foriscapios debidos hasta oy y que se deberan en dicha villa y término..." (198). La muralla, doncs, està afavorint de forma clara el creixement econòmic, comercial i demogràfic de Mataró: inversió en muralla i inversió en ciutat són factors inseparables de desenvolupament (199). Les obres de defensa són garantia per les inversions realitzades i punt de partida segur. Una vegada assegurada la vila contra els corsaris, però també contra els lladres, la pesta i l'aigüa de les rieres, serà possible fer altres inversions per

atendre el creixement urbà: creació de molins, portada d'aigües, instal·lació de fonts...

Però a més, la creació de les muralles reforça els signes associats al "status" de ciutat: una sèrie de fets venen a confirmar que és ara el moment de dignificar la imatge i la "categoria" de la vila. Així, el 1581 es crea la bandera de tafetà, el 1585 s'obté, per part de Felip II, el vot en Corts, el 1586 es decideix col·locar l'escut de la vila al costat de l'escut del rei al portal de Barcelona, el 1589 es crea la figura del segon verguer i es contracta un doctor en medicina, el 1598 la nova façana de la vila incorpora també l'escut de la vila, el 1599 felip III autoritza a Mataró 4 burgesos honrats amb les mateixes prerrogatives que els de Perpinyà... (200). Aquests fets, paral·lels a la creació de la muralla, es produeixen, significativament, abans dels que persegueixen objectius més "funcionals": en un creixement i en una transformació tan accelerada com la del Mataró de finals del segle XVI, resulta fonamental no només "ser" ciutat, sinó "semblar-ho", és tan important la "imatge" de la ciutat com la ciutat mateixa.

En definitiva, el segle XVI dóna les bases per entendre el creixement mataroní del segle posterior: la singularitat del XVII a Mataró, amb un creixement sense entrebancs fins a la pesta del 1652, una recuperació ràpida després d'aquesta pesta i un creixement molt accelerat a partir dels últims anys del segle XVII, s'ha d'explicar des de la vitalitat de la setzena centúria. Durant el segle XVI es produeix un "cercle virtuós" en el qual juguen inseparablement condicions geogràfiques, vinya, indústria,

comerç, muralla i creació de ciutat, elements que es reforcen els uns als altres. En aquest context, les famílies pageses han estat les primeres interessades i les grans protagonistes en la inversió en ciutat, aprofitant, en el moment en que la vila ha adquirit ja un cert grau de creixement, la política de defensa de la Corona, desplaçant-se cap a la vila, transformant llurs activitats cap a les activitats urbanes i aixecant, pati a pati, una nova ciutat. El segle XVI haurà posat les bases econòmiques i físiques del creixement futur -una vila ja prou important en el context català, amb un comerç marítim consolidat, ben situada i ben protegida-, però en aquesta centúria s'hauran definit també els "agents" i les "formes" del creixement urbà -agents i formes que esdevindran estructurals i constituïran un autèntic model de creixement destinat a durar segles- i s'hauran gestat i preparat les línies sòcio-topogràfiques de la ciutat futura.

3.4. Urbanització, rendes del sòl i contracte emfitèutic.

Amb la creació dels carrers paral·lels al Camí reial, entre el vell nucli i la Riera, primera urbanització sistemàtica d'espais d'una certa magnitud, s'obre una forma de fer ciutat que, amb discontinuïtats temporals, però amb una permanència dels trets essencials, serà la que anirà conformant Mataró fins al nostre segle. Aquesta forma de fer ciutat es basa principalment en el paper dels propietaris de les terres properes al nucli ja

urbanitzat, que transformen aquestes terres en sòl urbà fent recurs a la fórmula del contracte emfitèutic -"establiment"-. Es de sobres conegut que aquest contracte posa en relació un emfitèuta amb un propietari, qui cedeix el domini útil del sòl, agrícola o urbà, mantenint el domini eminent de la propietat i rebent, a canvi de la cessió esmentada, un cens anual, una entrada i la possibilitat d'exercir alguns drets. S'han estudiat sovint els contractes emfitèutics per les propietats agrícoles, però s'han analitzat molt poc, i només pel segle XIX, els contractes emfitèutics urbans, els que estan dirigits a la construcció de cases (201). Aquest tema mal conegut serà el que necessàriament desenvoluparem aquí, i ho farem, fonamentalment, quan entrem a estudiar el Mataró del segle XVIII.

Alguns dels trets que veurem que caracteritzen el contracte emfitèutic mataroní a partir de finals del segle XVII estan ja ben definits el segle XVI, i estan igualment definides les condicions que creen el contracte i els resultats físics que s'obtenen. Hem escrit més amunt que la urbanització cap a ponent es va iniciar amb la creació del carrer Nou: en aquest cas, però, no coneixem bé el contingut dels contractes que van donar pas a la construcció de les cases. Disposem, en canvi, pel carrer de Fra Jaume o Carreró, d'alguns d'aquests contractes, de capbreus que aporten informacions i de les traces d'una parcel·lació regular. En la urbanització del Carreró, en efecte, apareixen ja de forma clara els trets essencials del model de creació de ciutat que gira al voltant de les fórmules pròpies del contracte emfitèutic. Es produeixen sèries llargues d'establiments de patis per edificar-hi cases, realitzats en la mateixa data o en dates

properes: el resultat és la construcció d'edificis "seriats", amb amplades repetides sistemàticament, de 24 pams d'ample de "llum", en funció de la mida econòmica de les bigues de fusta que han de cobrir l'espai entre mitgeres. Els contractes imposen condicions de temps màxim per acabar les cases o construir la paret mitgera, i exigeixen que cada emfiteuta deixi carregar, en la seva obra, les bigues de la casa del veï: partint d'una paret inicial construïda pel propietari, s'estableix així una "cessió de drets en cadena" que facilita i agilitza la construcció (202). Naturalment, a aquests punts se sumen els habituals que estipulen el pagament d'una entrada i un cens anual i recorden les obligacions referents a fatiga i lluïme.

Com hem dit, la definició més clara i massiva del model, produïda a finals del segle XVII i principis del XVIII, permetrà de desenvolupar aquest tema que, al cap i a la fi, s'ha de convertir en un fil conductor del treball. Interessa ara, però, ressaltar la diferència entre aquests contractes emfitèutics urbans mataronins i els que hem pogut estudiar per la Barcelona de finals del XVII i principis del XVIII (203). Aquests últims, produïts en una ciutat que no creix sinó que es "conserva" o que, en tot cas, es modifica sense una important creació de nous volums construïts, posen l'atenció, normalment, sobre les quantitats a invertir en la casa per a la seva reparació i pel seu "manteniment". Es tracta, per part dels propietaris, d'obtenir una renda petita però segura, i per això es fa necessari anar conservant el patrimoni immobiliari, d'una qualitat constructiva baixa. A Barcelona, doncs, estem normalment al davant de contractes encaminats a proporcionar habitatges que els emfiteutes han

de conservar: aquest seria, de cara, al propietari, un dels papers econòmics fonamentals dels ocupants de la casa. A Mataró, en canvi, en una ciutat en creixement, els contractes més abundosos van dirigits a la creació de les cases i en ells no apareixen clàusules sobre conservació de l'edifici que s'ha de construir, però sí sobre les condicions d'aquesta construcció a iniciar i sobre els terminis per realitzar-la, que han de garantir un ràpid cobrament dels censos i lluïsmes. En aquesta dimensió pròpia, els contractes emfitèutics mataronins relacionats amb el creixement de la vila suposen la creació de fórmules legals i econòmiques, però també, subsidiàriament, l'aparició de fórmules urbanístiques i constructives: una qüestió essencial que haurem de desenvolupar en posteriors capítols (204).

Com ha quedat dit, són els propietaris de les terres els qui posen en marxa la urbanització de llurs finques a partir de la creació d'establiments. El contracte emfitèutic permet de realitzar la transformació del sòl agrícola en urbà a partir de l'existència d'uns "usuaris" que no disposen, pràcticament, de res més que de la pròpia força de treball. Els emfiteutes, que difícilment podrien sumar al preu de la casa el preu del sòl, entregaran al propietari quantitats anuals modestes, en concepte de cens. Els posseïdors de la terra podran conservar aquestes rendes segures, però podran també capitalitzar-les, normalment a l'interès del 5 %, venent els censos als inversors interessats i aconseguint quantitats importants que seria impensable rebre directament dels usuaris.

El procés d'acumulació de rendes que obté el propietari en el pas de sòl agrícola a sòl urbanitzat és ben evident ja durant el segle XVI. L'exemple més clar que podem presentar és el dels Pou, amb els censos que cobraven dels establiments del Camí Reial, que no devien sumar, a finals de la centúria, menys de 70 lliures anuals (205). Joan Pou de la Sínia, a més, ens dóna el primer cas conegut de venda d'un "paquet" de censos obtinguts en aquestes urbanitzacions de terres properes al nucli urbà: queden aquí ben clares les facilitats que la fórmula del cens dóna per l'intercanvi i la transformació en moneda, a través de la figura d'un inversor. Joan Pou ven a Antoni Sala, negociant de Mataró, un conjunt de 13 censos de patis establerts al Camí Reial i a la riera del Pou de Vall abans del 1594: la quantitat obtinguda per Pou és de 414 lliures, xifra que podia resultar equivalent a l'obtinguda per un jornaler del camp amb el treball de dos mil dies (206). En l'operació, per tant, Pou obté capitals, Sala inversions segures i els emfiteutes sòl per edificar a un cost anual baix. A més, els propietaris poden ampliar la seva participació fent construir ells mateixos les cases per censar-les després (207). La fórmula del contracte emfitèutic, de fet, ha de resultar bona si ens atenem a la seva duració en la història de Mataró i, sens dubte, resulta més "justa" que la del contracte semblant utilitzat a Anglaterra. La conseqüència del "contracte anglès", una fórmula que fa que la casa passi a mans del propietari de la terra al cap d'un determinat nombre d'anys, és, a més de la manca de seguretat per la família de l'emfiteuta, la d'originar construccions dolentes pensades per durar precisament aquells anys (208).

En el procés de creixement urbà, els propietaris "originals" de les terres i els emfiteutes no seran els únics agents... Ja hem vist el paper dels comerciants importants com a compradors de censos, com a agilitzadors del mercat. Les expectatives de creixement fan que, a més dels censos, també les terres canviïn de mans. Tenim notícies de vendes de propietats des de ben abans de la construcció de les muralles, però la presència d'operacions d'aquest tipus es fa notar, sobretot, a finals del segle XVI (209). En efecte, quan fracassi el projecte d'eixample Pou de la Sínia, la transacció de terres exteriors al projectat recinte es multiplicarà: el 1600, Joan Pau Ferrer Soler, agricultor de la Torre d'Argentona i propietari de terres al sudoest de la vila, ven a Catalina Fogueras, vídua de l'agricultor Antoni Fogueras del Torrent, una peça de terra que serà posteriorment establerta en patis; i Soler ven també una peça a Nicolau Pedro, mercader, i una altra a Gaspar Arnau, també mercader i del que ja hem parlat (210). Que les dues últimes vendes s'efectuïn a un dels Arnau, la família que s'havia oposat amb força a l'opció d'eixample de Pou, i a Pedro, un home que el 1598, quan comença a entrar en crisi el projecte d'engrandiment de les defenses, és Jurat en cap (211), pot arrodonir la idea que ja tenim sobre la importància de la lluita entre els propietaris, i ara també els "especuladors", per dirigir i aprofitar-se del creixement urbà.

Finalment, altra figura clau apareix en el procés de construcció de la ciutat, una figura que se suma a la dels propietaris de la terra, a la dels grans inversors en censos, a la dels adquiridors de terres que preparen futures operacions: efectivament, entre el

propietari de la terra i l'usuari de la casa s'intercala, en no poques ocasions, un "emfiteura" que rep l'establiment, però que no ho fa amb la intenció de viure a la casa a construir en el pati establert, sinó que rep l'establiment, financia totalment o parcial la construcció de la casa i facilita així, a emfiteutes amb pocs mitjans econòmics, l'accés a l'usdefruit del pati i de la casa. Amb les dades de que disposem pel segle XVI i primers anys del XVII -més de 160 establiments estudiats-, podem afirmar que més d'un terç -36,7 %- dels contractes no es fan directament entre el propietari de la terra i la família que ha de viure a la casa (Fig.21).

Aquest percentatge correspon als emfiteutes "ficticis" de que hem parlat, un grup, però, que s'ha de dividir en dues parts de caràcter ben diferent. Del total de persones "intercalades", aproximadament una meitat la constitueix gent amb oficis relacionats amb la construcció, mentre que l'altra està formada per gent de fora d'aquest sector. El primer grup aplega mestres de cases i fusters, amb un pes més important dels primers (212). Aquests "intermediaris" de la construcció reben l'establiment, que després, normalment, "traspassaran" al definitiu usuari, per aconseguir feina. La fórmula, que tindrem ocasió d'estudiar més en detall pels segles següents, és ben senzilla: el mestre o el fuster fan la casa en el termini imposat pel contracte i traspassen l'establiment del sòl a l'emfiteuta definitiu, qui pagarà la construcció de la casa al mestre i el cens al propietari de la terra. No ha arribat encara el moment en que els homes de la construcció puguin quedar-se en propietat la casa per llogar-la o establir-la: durant el segle XVI, per regla general, el seu paper

en la cadena del contracte emfitèutic serà només el de participar amb la seva feina i, de forma implicada, el d'agilitzar la construcció de la "sèrie" de cases. L'interès de l'altre grup d'emfitèutes intercalats és diferent: aquests personatges són petits inversors que col·loquen aquí llurs capitals, normalment amb la intenció de tornar a establir, amb la casa construïda, de vendre la casa mantenint el cens del pati de terra o de llogar-la (213). Apareixen entre ells alguns mercaders, però sobresurten més els vidriers, de vegades qualificats també de mercaders o negociants.

Sobre les bases que hem pogut veure ja aquí somerament esboçades -propietaris de les terres pròximes a la vila, grans inversors compradors de censos, petits inversors intercalats en les operacions, oficis de la construcció en busca de feina, realització seriada i ràpida dels conjunts de cases, condicions incorporades al contracte emfitèutic...-, anirà creixent, a partir d'ara, la vila de Mataró. L'herència d'aquest model, que produeix un creixement marcat per unes tipologies constructives peculiars i uns "usuaris" pobres que li són propis, serà decisiva en els segles futurs.

3.5. Muralla i sòcio-topografia.

Els canvis ràpids que han alterat les relacions entre nucli i veïnat i que han portat Mataró a un nivell superior de la jerarquia de ciutats han afectat també l'estructura de la pròpia

vila. El Mataró del segle XV era un petit nucli medieval concentrat al voltant de l'església i de la plaça del mercat, mentre que a finals del XVI, la vila té ja una configuració de petita ciutat emmurallada: el que a d'altres poblacions ha succeït al llarg d'una decantació molt lenta, s'ha produït a Mataró en el transcurs d'un segle, un temps certament curt quan parlem de ciutats pre-industrials.

La transformació de la primitiva estructura mataronina s'ha donat seguint una opció entre diverses possibles. Si no coneguèssim la història del nucli de cases del Pou de Vall i l'existència i fracàs del projecte d'eixample no veuríem tan clarament les altres opcions que es presentaven de cara a les línies de creixement urbà. Es parla del Mataró d'aquesta època com d'una vila que s'emmuralla i desborda aviat el seu recinte defensiu. Aquesta visió errònia del procés amaga possibilitats alternatives de creixement que han estat ben presents en el període estudiat, alternatives lligades a les diferents formes d'acabar la muralla de la banda de migjorn. Va existir, primer, la possibilitat d'un emmurallament més ampli que el definitivament adoptat; es va contemplar, després, la creació d'un doble recinte defensiu, amb una petita ampliació de la superfície total emmurallada; finalment, es va començar una tercera opció que pretenia englobar amb muralles un eixample realment important.

La tercera opció, la solució Pou de la Sínia, era radicalment diferent de les altres i presentava un futur d'expansió urbana ben distint del que realment es va produir després. L'estructura resultant del projecte d'eixample fracassat hauria pogut sopor-

tar, a l'interior de la superfície emmurallada, el creixement urbà d'un llarg període. Aquesta facilitat per mantenir-se com a vila tancada hauria possiblement influït en la formulació d'un rol de ciutat forta. Les conseqüències d'una línia com aquesta són molt àmplies i difícils d'imaginar, però, de ben segur, el creixement i l'estructura urbana haguessin estat ben diferents dels que es van produir una vegada fracassada l'opció de nou emmurallament. En el mateix projecte d'eixample, sense necessitat de recórrer a desenvolupaments futurs, es marquen línies d'atenció urbanística que no es tornaran a reprendre més tard: es donava aquí un pes fonamental al carrer "Major", la nova via que prolongava l'eix tradicional església-plaça i es convertia en vertebradora de tota la vila. La projecció de Mataró al mar era un element central, l'àrea sota el Camí Reial no adquiria caràcter de "perifèria".

L'opció realment seguida per Mataró després del fracàs de l'eixample, suposarà la instauració d'un creixement "desordenat" que transforma la vila en una població tancada amb raval. La continuació de l'impuls urbanitzador, però, convertirà ràpidament Mataró en una ciutat que, malgrat l'existència d'unes muralles, serà, de fet, una ciutat "oberta". Les repercussions d'aquesta opció de creixement són molt importants: es facilitarà la llarga permanència d'un model de creixement que no es veurà alterat, com a les ciutats "tancades", per les pressions de les densificacions en espais reduïts.

A l'interior del recinte emmurallat, l'opció realment seguida valora l'eix de la Riera i el deixa sense la competència de la

via a mar. Només la plaça de Sant Cristòfor, que com veurem es converteix en un punt urbà privilegiat, es presenta també com a espai nou i valorat. La Riera adquirirà un paper capdavanter en l'estructura de l'espai mataroní, després de les intervencions ja comentades de finals del segle XVI. Durant el XVII, aquest nou espai quedarà al nivell més important, amb una valoració semblant a l'altre "centre" de la vila' constituït per la Plaça i l'eix de l'església a la Penya. En efecte, el 1570, en el moment d'iniciar-se les muralles, la Riera no està valorada entre els més importants carrers. La imposició mitjana dels talls mostra que queda per sota de la Plaça, carrer Nou, d'en Feliu, Carreró, Pou de Vall, Palau, Cabanyes i Garriga (214). En canvi, en el tall del 1633, La Riera és el carrer més valorat, amb poca diferència amb la Plaça, un fet més rellevant encara si considerem que a la primera hi havia el doble de focs i que, per tant, resulta més difícil d'obtenir el nivell alt de la mitjana (215). A partir d'aquí, la Riera mantindrà aquest valor que la defineix com un dels dos centres de la vila (Fig.25).

I si aquest és el resultat important que, a l'interior de les muralles, ha tingut el creixement de Mataró de finals del segle XVI, a nivell de tota la vila s'ha produït quelcom de més decisiu: la definició d'un esquema del "dins" i del "fora". Efectivament, l'opció seguida per Mataró suposa la creació, realment ràpida en una vila que s'acaba d'emuurallar, de dos espais diferents amb poblacions que no trigaran a equilibrar-se numèricament. La delimitació d'un "fora" és un fet clau en la construcció de les muralles de qualsevol ciutat: el recinte defensiu té un clar caràcter d'element cohesionador, delimita un espai

enfrenat al món exterior. Normalment, però, en el cas de creació de noves muralles el "fora" pròxim a aquestes té poc pes demogràfic. El cas de Mataró serà completament diferent: el pes ràpidament obtingut pel "fora" i el contrast ben clar amb el "dintre" hauran de tenir un pes important, caracteritzador, en el futur de la ciutat.

El creixement fora muralles s'escapa del control que hagués imposat el projecte d'eixample. Així, el 1617, només 22 anys després d'haver assenyalat els carrers del fracassat eixample, s'ha de tornar a traçar el "carrer a mar": la sortida d'aquell important "carrer Major" al Camí Reial ha quedat ocupada per una casa. La vila intenta imposar un control del creixement i decideix que "per' lo efecte de trassar los carrers de la vila sie donat poder als honor Gabriel Vehils, Jaume Safont, Joan Mascaró y Joan Vendrell los quals veien y reconeguen per hont han de passar y fins ahont han de obrar..." (216). Es precisament el traçat del carrer a mar el que rep l'atenció dels especialistes: "nos som conferits en la partida dita lo camí real y per hont se han de edifficar carrer y dites coses ben vistes y reconegudes... refferim que lo carrer que se ha de edifficar per anar desdel portalet a mar ha de partir desdel portalet fins al camí real ab 31 palms de ample y del camí real fins a la playa del mar per mig de la s'nia de m monserrat Rolf y pou o, amellers della, prenent lo cors de casa den Ux mestre d'axa mig cubert y partida dels cors de Joan Bassa ab la mateixa amplaria de 31 palms reservannos que tots los travessos seran necessarios pera donar compliment a la obra los conjugens Pous ni sos successors ates lo benefici sels da no puguen pretendrer per rao del transit de dits carrers

ni cantons sino quen hagin de donar de franc..." (217). Estem al davant d'un intent de recuperar el traçat dels carrers del vell projecte d'eixample, amb una disminució de l'ample del carrer a mar -de 34 a 31 pams-. L'expansió a mig dia, però, ja no tindrà èxit: les moltes opcions de creixement presents, i fonamentalment les "ofertes" d'urbanitzacions de camins, es desenvoluparan en detriment de l'opció a mar abandonada fins a finals del segle XVII.

Inevitablement, el caràcter urbanístic del fora muralles esdevé un caràcter incontrolat, perifèric, i el contingut social de la ciutat "exterior" la marca decisivament. Si amb la creació de les muralles va ser immediata la valoració de la Riera, va resultar també molt ràpida la "depreciació" de la perifèria. El caràcter de les extensions venia anticipat per la categoria social dels nou-vinguts al Camí Reial, en gran part immigrants procedents de França: anys més tard, la imposició del 1633 permet de comprovar clarament la diferència econòmica entre els francesos i la resta de la població, que paga una mitjana de més del doble en aquell tall.

La localització espacial de la colònia francesa, estudiada gràcies al recompte del 1637, fa possible una primera qualificació de les àrees urbanes: aquelles que reben més immigració són les més pobres (218). Dels 82 francesos que ha estat possible de localitzar a l'espai, 28 -34 %- viuen al Camí Reial i 20 més fora muralles -fora del portal de Sant Josep, fora del portal de "Valleix", Pou de Vall...-. En total, doncs, un 58 % dels francesos localitzats -possiblement els més rics perquè tenen casa

pròpia- viuen fora de les defenses en un moment en el qual només un terç de la població queda situada a l'exterior de les muralles. Bona part de la resta de la colònia francesa queda ubicada en els carrers "nous" de dintre: Sant Francesc -8-, Molas -2-, Bonaire -2-, Argentona -1-, Sant Josep -5-, Barcelona -3-; i només 12 als carrers "vells" i a la Riera: Nou -4-, Riera -3-, Plaça -1-, Pujol -3-, Palma -1-. A mida que es vagi reforçant la diferència entre el dintre i el fora, entre el centre i la perifèria, els francesos aniran desapareixent dels llocs centrals: així, el 1663 només 4 de les famílies localitzades 30 anys abans es conserven en aquests punts millors.

Anunciada i confirmada per la disposició espacial de la colònia francesa, la formació de la perifèria es pot resseguir a partir dels talls. En primer lloc, apareix com a sobresortint el creixement quantitatiu del fora-muralles, iniciat a finals del segle XVI i principis del XVII i molt reforçat amb els creixements finals d'aquest segle: uns 250 focs fora i 400 dintre el 1633, 499 i 496 el 1702 (219). En segon lloc, el càlcul de la imposició mitjana per carrer i per àrees dóna idea del grau de definició que ha adquirit ja l'esquema del dintre i del fora a finals del segle XVI i durant el segle XVII (Fig.25).

Es ben clar el fet que el 1570, abans de la construcció de les muralles, el Pou de Vall encara tenia una valoració igual a la de carrers com el Carreró, Palau o Cabanyes, i per sobre, fins i tot, de la Riera: el Pou de Vall no es configurava encara com un espai destinat a quedar fora del recinte emmurallat. El 1633, en canvi, la situació ha canviat radicalment: el Camí Reial, el Pou

de Vall, les "Cases de mar" tenen una valoració molt baixa i, en general, tot el fora muralles apareix clarament depreciat. Les xifres mostren que la imposició mitjana dintre del recinte és aproximadament el doble que la que es produeix a fora (220), valors que queden confirmats pels següents talls: a partir d'aquí, els creixements de finals del segle XVII no faran més que consolidar progressivament aquesta situació.

Si, constatada aquesta diferenciació bàsica entre el dintre i el fora muralles, entrem en l'anàlisi de detall, no és difícil detectar la presència d'unes "illes de pobresa relativa" a l'interior del recinte emmurallat. Els carrers Sant Josep, Molas, Pujol, Sant Francesc... tenen valoracions baixes: no deixa de ser remarcable, però, que el Camí Reial, definit ja ara com el millor espai fora muralles, quedi situat només per sobre d'un carrer interior, el carrer de Sant Francesc (221).

Un estudi de la distribució dels oficis a l'espai no faria altra cosa que confirmar aquesta dualitat fora-dintre creada amb la construcció de les muralles. Ja hem vist que els jornalers francesos anaven a parar als carrers exteriors o als més perifèrics i nous dels interiors (222). Els focs artesanals quedaran situats dintre muralles i les famílies de comerciants i burgesos ocuparan els punts més favorables -Riera, eix de la Plaça- de la zona emmurallada. La situació evolucionarà cap a un reforçament d'aquestes característiques: hem comentat que els francesos desapareixeran progressivament del centre, però el mateix succeirà amb els mariners i els altres focs pobres. El Mataró del segle XVI haurà dibuixat una estructura del dins i del

fora, un esquema de doble ciutat que prendrà més força després del 1600, per consolidar-se com a estructural a partir dels creixements de finals del XVII i principis del XVIII. Els primers anys d'aquest segle la dualitat espacial sòcio-econòmica haurà quedat ja perfectament definida: serà aleshores el moment d'estudiar-la més en detall.

Notes capítol 1.

1.
ACA. Fons notarial Mataró. COa març. Amb les dades de que disposem, podem dir que el "Pou de la Vila" correspon a l'actual Baixada de les Espenyes, plaça del Beat Salvador i part del carrer de la Pau; i el carrer d'en Bellot als d'en Vilallonga i Sant Simó -Vegeu ACA, Batllia General, classe 2 BF6 Capbreu 1596, Joana Llorella, i comparar les famílies amb les que van sortint en els talls que després comentarem-. Es possible que el carrer d'en Soler equivalgués a la part baixa del carrer de Santa Maria i el de l'Escribania a la part alta, fins a la plaça de l'església. La comparació amb els talls de 1570, 1571 i 1591 -ACA, Fons Mataró C4, C7- i les informacions recollides en un bon nombre de documents notarials permeten pràcticament d'assegurar aquestes equivalències.

2.
Jaume Llovet, "La ciutat de Mataró", Barcelona 1959-61, vol.I, pg.82.

3.
El carrer de Na Pau, conegut amb aquest nom durant el segle XVIII, actualment "de la Pau", no estava encara ben definit a finals del XV. A finals del XVI apareixerà com a carrer d'en Cabanyes. A l'ACA, Batllia General, classe 2 BF6, fol. 76v i 128v, es poden obtenir les dades suficients per demostrar aquesta equivalència, per comparació amb els talls del 1571 que després esmentarem -vegeu, per exemple, la localització del mestre de cases Joan Casadevall al carrer d'en Cabanyes el 1571-.

4.
Les famílies Feliu i Roig prenen el nom de "la Penya" del desnivell -Feliu de la Penya, Roig de la Penya-. Els Pou, situats a la part inferior de la baixada actual de les Espenyes, a ponent de la futura muralla de finals del segle XVI, donaran nom al seu "sector" de desnivell: la "Penya d'en Pou" -ACA, Batllia General, classe 2 BF6, capbreu del 1596, Guillem Soler-, i s'anomenaran també de vegades Pou de la Penya -AHMM, acords 1 maig 1583-.

5.
Privilegi de mercat els dilluns, el 1434. Josep M. Colomer, "Mataró al mil cinc-cents", Caixa d'estalvis, Mataró, 1969, pg.63.

6.
J.M. Colomer op. cit. pg.18.

7.
J.M. Colomer op. cit. pg.18.

8.
Jordi Nadal i Emili Giralt, "La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII", Caixa d'Estalvis de Mataró, 1966, pg.19.

9.
J. Llovet op. cit. vol. I pg 94.
10.
J.M. Colomer op. cit. pg. 54.
11.
J.M. Colomer op. cit. pg.56. Cita de la geografia de Catalunya de Pere Gil.
12.
J.M. Colomer op. cit. pg. 60.
13.
J.M. Colomer op. cit. pg. 21.
14.
J.M. Colomer op. cit. pg. 56.
15.
J. Nadal, E. Giralt op. cit. pg 19.
16.
Les dades pel Carrer Nou, en terres del Mas Creu -consta així en els establiments de patis per edificar cases i ho recordarem més endavant: "Quintana d'en Creus hont fonch edificat lo carrer Nou", "Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria", núm. 8, juliol 1980, Alocs del Rector de Mataró-: ACA, Fons Notarial de Mataró, notari Joan Robert (19) 6 gener 1497, id. (27) 1510 - en endavant, es dona per suposat que els notaris citats pel segle XVI són d'aquest fons notarial i s'indica només el núm. de la sèrie entre parèntesis-. Pel Carreró: Joan Robert (26) 31 maig 1513 ,2 patis, 16 octubre ,3 patis; Joan Robert (27) 1 desembre 1514 ,2 patis. El Carreró existia abans, en forma de camí, amb el nom de carrer de l'Hospital Vell -Joan Robert (26) 31 maig 1513, etc.-; a principis del segle XVI rep el nom de carrer de mossen Puig - propietari dels terrenys- o de mossen Ferrer -curador del béns d'aquell-; els noms de Fra Jaume -Jaume és el nom de Ferrer-o Carreró apareixen després. El carrer d'en Palau és esmentat el 1514 -Joan Robert (27) fol.91v 1514-, i el 1519 -"Fulls..." núm. 8, juliol 1980, Alocs del Rector núm.21-. El carrer de Pujol ja ben consolidat al "tall" del 1570 -ACA, Fons Mataró, C4, 13 juny 1570- es va urbanitzar també durant aquest període.
17.
A la Riera, al Mas Creu: Joan Robert (27) 2 novembre 1510 ,2 patis, , id. (26) 11 maig 1512. Al carrer d'Argentona: Joan Robert (26) 1 maig 1513. Al mateix carrer, al Mas Matas -Portell o Seguí-: Joan Robert (28) 17 gener 1520 ,2 patis. A la part superior del carrer de Sant Josep, al Mas Arnau: Joan Robert (22) 10 gener 1508 -s'estableix la casa de Bartomeu Arnau, germà de l'hereu Gabriel Arnau, fent cantonada a la Riera-. A la Riera, part de ponent, al Mas Arnau: Joan Robert (28) 30 juliol 1519. Al carrer d'Argentona, més tard, a la cantonada nord amb la Riera, pati en el Mas Capella el 1533, ACA, Fons Mataró, D35, capbreu Seguí-Capella 1658-59; pati del mateix Mas el 1542 a la part nord del carrer d'Argentona, ACA id.. El carrer d'Argentona rep el nom de camí públic que va a Argentona; el carrer de Sant Josep, és la

"calle que va de Mataró a la parrochia de Cabrera". A la part de ponent de la Riera del Pou de Vall -actual Hospital-, entre el Camí Reial i l'actual Baixada de les Espenyas: Jaume Marfà (154) 1594 -pati del 1519 citat a la relació de censos venuts el 16 març 1594, pati del 1524 id. a la cantonada nordoest del Camí Reial-Pou de Vall i que té ja altre pati a ponent-. A prop del mar i de la riera del Pou de Vall -actual carrer de Sant Pere-: Joan Robert (20) 2 gener 1501, citada botiga de Gabriel Arnau establerta a ell per Joan Ropit el 1492; Joan Robert (26) 23 març 1512, establiment per a 2 botigues, una d'elles a Bartolomé Galcerando de Canyamàs, fets pels Pou; id. 16 octubre 1513 -2 botigues establertes per Joan Ropit-; id. (27) 1 desembre 1514; id. (28) 10 abril 1519, 1 setembre 1519, establiment per edificar botiga fet pels Pou a Joan Matheu de Sant Martí de Tayà. Es pot veure que comença a ser important, pels habitants de la rodalia, tenir botiga a la platja de Mataró: un element necessari per a les transaccions, per resguardar el material, etc..

18.

El cas dels Despuig alias Ferrer, que es fan amb els drets de l'escrivania de la vila i tenen terres a prop de Mataró, sembla marcar un cas més clarament especulatiu, en operacions portades des de Barcelona. En aquestes dates, Jaume Ferrer, tutor del pubill Despuig, posseeix un hort al Raval barceloní, al carrer de mossen Puig -Fogatge 1516, Institut Municipal d'Història de Barcelona, Fogatges XIX, 15-.

19.

AHMM, acords 3 març 1537. S'han de pagar diners pels materials emprats el 1528 "per a fer los portals de dita vila". Rebrà part de la suma Joan Angel Ferrer Despuig qui, precisament, està urbanitzant el Carreró i és, per tant, el primer interessat en la defensa de la nova àrea de ponent. Tornarem a parlar de les defenses anteriors a les muralles de finals del segle XVI.

20.

J.M. Colomer op. cit. pg.75, pg.100, pg.63, pg.22, pg.199. S'instal·la, a més, rellotge al campanar de l'església.

21.

AHMM, acords 7 setembre 1534: "comprar la casa de Fco Fornells per eixamplar y embellir la plaça". Id. acords 31 juliol 1535: fos comprada tota aquella casa de Francesc Fornells en la plaça comuna per axempliar y embellir la dita plaça". Es decideix fer en altra part les "taules de la carnisseria", així, "dita plaça rest mes axempliada y spayosa". La universitat pagarà 24 lliures, farà 2 cosos de casa a Fornells i es farà càrrec del cens anual de 13 lliures i 4 sous lligat a la casa enderrocada: un esforç molt considerable i significatiu que implicarà la realització d'un tall per recaptar diners. Vegeu també ACA, Joan Cortés (86) 31 juliol 1535: Francesc Fornells mariner ven als Jurats de la vila la casa de la plaça, i la vila li farà una altra a prop del portal de la penya d'en Feliu, un punt encara no consolidat urbanísticament -comentarem posteriorment la menció d'aquest portal-.

22.

Aquesta derruició de la casa Fornells devia seguir de forma

"natural" el trencament de la línia de cases de ponent de la vila, al carrer de Santa Maria, línia que, com comentarem més endavant, constituïa un tancament defensiu en "vila-closa". De forma semblant al que va succeir molt després amb el Camí Reial, "foradat" per donar pas als carrers a mar, en aquesta primera part del segle XVI es devia produir l'obertura dels carrers de Fra Jaume -Carreró- i de Palau, per la supressió, en cada cas, d'una de les cases de la línia de ponent. L'obertura de carrers i l'expansió a l'oest queden acompanyades per la connexió de la plaça amb el carrer de Palau, amb la derruïció de la casa Fornells, i pel desplaçament de la casa de la vila també cap a ponent. En efecte, sabem, per una banda, que cap a l'any 1535 el Consell de la vila es reuneix ja a l'Hospital de Santa Magdalena; per una altra, diversos documents mostren que, abans, una "casa de la vila" estava situada precisament en la línia de cases de ponent, a l'oest del carrer de Santa Maria. A l'ACA, Batllia General, BF 2, 1475, Antoni Mas, barber, consta que la casa de Mas, que dona a l'est a la plaça Gran, té al nord a la "domus fuerunt comunis dicte ville"; però a l'ACA, Batllia General, BF 6, "Capbreu real de les rendes reals de la vila de Mataró...", 1596 a 1601, fol.155v, Joan Jofre, s'indica que la casa d'aquest Jofre té al sud el carrer Palau, a llevant a Antoni Joan Mas i al nord i a l'oest, encara, la "casa de la villa donde antes estaba construido el forn del castro de Mataró"; a més, l'ACA, id. fol.173, Pau Mates Girart, corder, consta que la casa d'aquest dona a llevant al carrer de Santa Maria, al nord al de Fra Jaume i al sud a la "domibus consili dicte ville"; finalment a l'ACA, Fons notarial Mataró, C8, un acord del Consell ens fa saber que el 27 de febrer del 1600, la universitat ven una casa al costat de la d'Antoni Joan Mas, mercader, mort ja en aquest moment i que ha sortit citat abans, "cerca la plassa de la vila". Sabem, doncs, que entre els carrers de Fra Jaume i Palau, a prop de la plaça Gran, estava situada una "casa de la vila" en la qual, després del 1535, no es donarien ja les reunions del Consell. També en aquesta zona es trobaven les escrivanies -aquest troç de carrer s'anomena de les escrivanies el 1486- i, a més, al Carreró, encara el 1598 -vegeu nota 149- s'hi venia carn -carnisseries públiques-. Per tant, aquesta àrea entre els carrers de Fra Jaume i Palau tenia un cert caràcter "públic": caldria, en aquest sentit, plantejar la hipòtesi de que aquest sector "públic" fós l'hereu del sector públic del "forum" romà -recordem la menció al forn del castrum-, una hipòtesi que s'hauria de relacionar amb les últimes excavacions realitzades al carrer de Pujol, el 1987.

Sobre la reunió del Consell a l'Hospital, J.M. Colomer op. cit. pg.69. Sabem de l'existència de la capella de Santa Magdalena de l'Hospital Vell de la Riera el 1494 -M. Ribas i Bertran, "Dos convents mataronins desapareguts l'any 1835", Mataró, 1935-: era ben habitual situar els hospitals en llocs apartats i amb aigua. El creixement de l'àrea de ponent portarà la transformació de l'hospital en casa de la vila. La riera "marginal" passarà a ser la de Sant Simó: allà s'instal·larà la capella de Sant Simó.

23.

J.M. Colomer op. cit. pg.82.

24.

AHMM, acords 13 febrer 1540. Tornarem també a parlar d'aquest

portal: la casa d'en Pou era situada en la part inferior de l'actual Baixada de les Espenyas. La casa d'en Mas Arnau quedava ubicada al carrer actual de Vilallonga. El carrer d'en Feliu apareix formant un tot amb el de Vilallonga -anomenat d'en Bellot, d'en Genís Ametller i també d'en Sala- en els talls del segle XVI. Constituïa, amb l'actual Baixada de les Espenyas-Beat Salvador-Vilallonga- una de les dues pujades en forma de "L" des de la part baixa del desnivell de llevant a la plaça del mercat. Vegeu ACA, Fons notarial Mataró, C4, tall del 13 maig 1571; carrer d'en Feliu, amb la casa d'Antoni Sala, després de Magí Vilallonga. Al tall del 1633 -ACA id. C11, 14 juliol 1633- al carrer de Sant Simó apareix Feliu de la Penya però també Jaume Tria i Sala -dels Sala després Vilallonga-. Vegeu J. Giménez, "Economia i societat. Mataró 1600-1639", Caixa d'Estalvis, Mataró, 1984, pg.258, inventari de Bernat Latzer Simón en "lo carrer ara dit de Sant Simón y abans d'en Feliu de la Penya"; la vídua apareix al tall del 1633 al carrer de Sant Simó, al costat de Sala i Bellot. Finalment, un inventari presentat pel mateix autor, pg.214, parla de les cases d'en Mas Arnau, situades al carrer de Sant Simó. A més d'aquest empedrat, que afectava una pujada clau per a la vila, Colomer assegura -Op. cit. pg.22- que es produïen altres: un fet que confirmaria la importància d'aquest moment "organitzador" iniciat amb l'eixample de la plaça.

25.

J.M. Colomer op. cit. pg.57.

26.

J.M. Colomer op. cit. pg.22.

27.

J. Llovet op. cit. vol I pg.96.

28.

S'estableixen alguns patis en àrees ja començades a urbanitzar abans -ACA, D35, capbreu Seguí-Capella 1658-59-: establiment de dos patis, el 4 gener 1533, a la cantonada nordoest Argentona-Riera i establiment, el 25 de juliol del 1542, al nord del carrer Argentona, en terrenys dels Capella. A partir d'ara, si no s'indica altra procedència, les dades de l'ACA provenen del Fons notarial de Mataró.

29.

Els focs que coneixem pels anys 1515, 1536, 1553 -211, 213, 237- confirmen l'aturada relativa del creixement - J. Llovet op.cit. vol I pg.94-. Els baptismes, en canvi, augmenten a partir dels anys 35. La comparació de les famílies dels talls de 1570 i 1571 -ACA, C4- i el de 1536 -J.M. Colomer op. cit. pg.199, aquest no vé donat per carrers- permet de confirmar l'aturada paral·lela del creixement físic. Durant els anys 60 comencen altra vegada a establir-se molts patis, i el 1570 l'inici de les muralles obre una etapa encara molt més dinàmica. El carrer de Pujol va ser anomenat carrer "de vall", el que confirma una certa aturada del creixement durant els anys 40 i 50. Referència al carrer de Pujol com "carrer de vall" a Bloc Mataroní, 1926, pg. 221: comentari a un plànol sorprenentment precís que reflecteix l'estat de la vila -de la seva part emmurallada- a finals del segle XVI. Vegeu també

venda de casa al carrer "de vall" a ACA, Joan Cortés (83) 13 febrer 1560, feta a Pere Vidal alias Marés que apareix al carrer Pujol al tall del 1570. El carrer de Pujol s'anomenarà també "del Pou d'en Soler": ACA, D36, 1628, Lluís Guarner.

30.

Al camí a Argentona -el carrer d'Argentona s'anomenarà també d'en Quendo, vegeu ACA, Batllia General, classe 2BF6, capbreu 1596, Gabriel Llaveneras, etc.; o Capella, per fer-se en part en el Mas Capella, vegeu id.id., Maria Montserrat Capella; i també de Granollers, vegeu id.id., Narcís Vives-: a la part sud, en terrenys del Mas Creu: Joan Cortés (83) 14 febrer 1560, 4 patis; en terrenys també al sud d'Antoni Arnau Matas, Joan Cortés (86) 8 octubre 1568; en terrenys de Joana Quendo, al nord del camí, Joan Cortés (83) 12 febrer 1560, 2 patis. Al "camí a casa Moner de la Torre" -Sant Josep-, a la banda nord, en terrenys del Mas Miralles de la família Arnau -Elisabeth Arnau casada amb Joan Serra-: Joan Cortés (85) 7 març 1563, 4 patis; 25 març 1563. A la part de llevant i al nord de la Riera, en terrenys d'en Jaume Oliver pagès: Joan Cortés (80) 30 setembre 1564, 2 patis. Al Pou de Vall, a ponent i en terrenys dels Pou: Joan Cortés (83) 5 març 1560, 2 patis; Jaume Marfà (154) 16 març 1594, 3 patis citats del 1560, 1562, 1563. Al Camí Reial, a la banda nord en terrenys d'en Jaume Oliver: Joan Cortés (80) 23 gener 1565, 3 patis. A mar, en terrenys d'en Pou: Joan Cortés (81) 21 desembre 1562; id. (80) 4 novembre 1563, 4 patis, 3 patis establerts a un boter en funció del comerç del vi; id. (81) 20 agost 1565, 1 pati per botiga establert a un mestre d'aixa en funció de l'activitat marinera; i en terrenys d'en Capella, Joan Cortés (85) 6 maig 1563.

31.

Equivalències dels talls de 1570 i 1571: carrer Cabrera = carrer de Sant Josep; d'en Cabanyes = baixada Espenyas + plaça Beat Salvador; Pou de Vall = carrer Hospital; Feliu = Vilallonga + Sant Simó; del Garriga = Barcelona. Tall de 1591: Fra Jaume = Carreró; Mestre Joan = Barcelona; plaça d'en Ropit = plaça Beat Salvador + Espenyas -vegeu per exemple: ACA, Josep Miquel Serra (1191) 5 març 1701, "plaça de Na Rupit ahora del Beato Salvador"-; Rectoria = Sant Francesc d'Assis. El carrer de Barcelona té només 3 cases el 1570 i s'inicia, de fet, amb el traçat de les muralles fet a finals del 1569.

L'arrencada dels anys 60 vé acompanyada per una nova "dignificació" del Consell: el 1563 s'adopta la "gramalla", a la manera de Barcelona -J.M. Colomer op. cit. pg. 83-.

32.

J.M. Colomer. op.cit. pg.104. Durant la guerra civil es van fortificar també algunes esglésies properes. Així, el 1471, havia estat fortificada la d'Argentona, "per manament del Lloctinent de Reyner" (René d'Anjou). (Francesc Carreras Candi, "Pere Joan Ferrer. Militar y senyor del Maresme 91462 á 1485)", 1892, pg.113.

33.

Notícia recollida per J. Llovet op. cit. vol I pg.76. Ferran I havia autoritzat nous drets per part del senyor feudal "ad reparationem murorum". Llovet escriu: "No sabem a quines muralles aquesta concessió podia referir-se, i de segur es tractava d'o-

bres al castell o potser, d'una mera qüestió de terminologia impositiva". En realitat, devia tractar-se d'un elemental sistema de defensa de la vila que havien de mantenir en bon estat de conservació tots els habitants del terme.

34.

ACA, Real Cancelleria 3158, fol. 165. El que aquí es parli de que la ciutat no és murada i no té cap fortalesa no vol dir que no hi existís alguna mena de defensa: la petició al rei es fa sempre en un tó d'"exageració" - així, com veurem, l'any 1540 es torna a dir, en una nova súplica, que no es disposa de "fortalesa ninguna per a poder-nos defensar"- . El que sí que és cert és que es tractava, com hem dit, d'un tancament elemental i no d'una muralla.

35.

Menció dels portals: referències citades en notes precedents.

36.

J.M. Colomer op. cit. pg.103. La vila proposa començar les muralles 10 anys després -id. pg.22-.

37.

J.M. Colomer op. cit. pg.104.

38.

ACA, Real Cancelleria, 4382, foli 145v. Carta del 1583 del rei al Batlle General del Reial Patrimoni.

39.

J.M. Colomer op. cit. pg.104.

40.

J.M. Colomer op. cit. pg.105.

41.

J.M. Colomer op. cit. pg. 105.

42.

J.M. Colomer op. cit. pgs. 105, 106.

43.

El 1562, els Jurats fan una "requesta" contra el batlle acusant-lo de ser responsable de la indefensió de la vila: "vos han requerit diverses vegades que féseu cloure los exides" -J.M. Colomer op. cit. pg.196-. Es posa l'exmple de l'eixida de Jaume Oliver qui tenia la propietat al Camí reial i a la part sudest dela Riera -ACA, Joan Cortés (80) 23 gener i 30 setembre 1564-: els nous creixements fan més indefensa una vila que és ara més rica.

44.

Privilegi per construir muralles amb data del 7 de novembre del 1569: ACA, Real Cancelleria, 4698, fol.229 i AHMM, Documents 1, "Llibre de differents privilegis...".

45.

Aquesta carta "interna" de la Corona al Batlle del Reial Patrimo-

ni és molt més clara que la fórmula tradicional continguda en el "Privilegi" de fer muralles, que ha d'aparèixer com a tal privilegi per a la ciutat, i no com a interès de la Corona: "nobis humiliter supplicavestis... licentiam facultatem et privilegium murandi.. conceder dignasemum".

46.

AHMM, Documents 1, "Recopilació succinta del que en substància contenen los privilegis concedits a la vila de Mataró y otras cosas per ella fahents feta en lo any 1688...".

47.

Museu Arxiu de Santa Maria, Documentació de Maria Ribas Bertran 1. Muralla. Súplica de Salvador Capella, 1578.

48.

Com diu el síndic de Mataró, el Privilegi es va concedir amb la condició de que hi hagués "asistencia regii oficiales seu alienjus private persone per nos seu magnificum regentem cancelleria nominande".

49.

AHMM, Documents 1. "Recopilació...". Començades a la quintana d'en Soler del Pou, "al apart del carrer de barna": es tracta del futur carrer de Barcelona -citad aquí anys després- i no del d'Argentona, com escriu Colomer, op. cit. pg.107.

50.

ACA, Fons notarial Mataró, C4, 4 maig 1571; id. Joan Cortés (91) 1572; J.M. Colomer op. cit. pg. 108.

51.

ACA, C4, 10 febrer 1573. Condicions del segon tram de muralla: "pedra y cals de molt bon morter... com a Barcelona". Referències a Barcelona devien de figurar també en les condicions pel primer tram realitzat per mestres barcelonins.

52.

Aquesta equivalència que escapa a Colomer és important: Joan Salvador serà l'encarregat de construir la part final de la muralla. Es fàcil demostrar que Joan Salvador és Joan de la Garriga: l'obra de defensa que després comentarem àmpliament, encarregada a Joan Salvador el 29 de juny 1595 -ACA, C8- es menciona el 4 octubre 1599 -ACA, C8-, com encarregada a Joan de la Garriga -i ha altres formes de demostrar l'equivalència-. Sembla clar que Joan Salvador va arribar a Mataró per participar en la construcció de les muralles i era encara anomenat pel seu lloc d'origen -de la Garriga-: forma part d'una de les tres famílies instal·lades el 1570 al "carrer del Garriga" -de Barcelona, com és fàcil comprovar- començat conjuntament amb les muralles.

53.

J.M. Colomer op. cit. pg.107.

54.

Si el 30 de març era anomenat Salvador com a "supervisor" de la muralla, el 5 d'abril del 1570 es diu que "la muralla principiada

no se fa en aquella manera que de ferse deuria..." -ACA, C4-.

55.

ACA, C4. Muralla feta per Antoni Arbell mestre de cases i Joan Fontona moler, de Barcelona. Es va acordar desfer el tram des de la cantonada nord-est fins al portal d'en Guanyabens -el del carrer d'Argentona, també anomenat d'en Quendo-, el tram que anava des d'aquest portal al del torrent d'en Bova -portal del carrer de Sant Josep- i el que unia aquest últim portal amb el de Barcelona. Els informes de les dues parts interessades van ser fets per mestres de cases de Barcelona.

56.

Abans de la denúncia sobre la mala construcció de les muralles, s'havia fet crida a Barcelona, per 200 canes, el 5 gener 1573 -J.M. Colomer op. cit. pg.108-. Vista la situació, el 4 desembre 1573 -ACA, C5-, es farà crida pel mateix tram, però ara només per 100 canes.

57.

ACA, C5.

58.

J.M. Colomer op. cit. pg.109.

59.

A ponent de la riera del Pou de Vall: ACA, Jaume Marfà (154) 16 març 1594, citat pati del 1576; Joan Piquer (136) 5 febrer 1578, 2 patis. Al Camí Reial: Joan Cortés (93) 30 desembre 1574, 3 patis, 13 febrer 1575, 26 juny 1575, 3 patis, 22 juliol 1575, 3 patis; id. (94) 28 gener 1576; id. (95) 30 juny 1577, 2 patis, 11 juliol 1577.

60.

AHMM, Documents 1, "Llibre de diferents privilegis...".

61.

AHMM, Documents 1, "Llibre de diferents privilegis...".

62.

AHMM, Documents 3, "Requesta presentada per els jurats al Batlle de Mataró".

63.

AHMM, Documents 3, "Requesta presentada per els jurats...".

64.

AHMM, Documents 3. Queixa de "Salvador Sala pbro y altres molts habitants".

65.

AHMM, Documents 3. Queixa de "Salvador Sala...". Va ser Sala qui va recórrer al governador.

66.

Museu Arxiu de Santa Maria. Documentació de Marià Ribas Bertran. 1. Muralla. Súplica de Salvador Sala al governador.

67.
Museu Arxiu de Santa Maria. Documentació de Marià Ribas Bertran
1. Muralla. Súplica de Salvador Sala al governador.

68.
AHMM. Documents 1. "Llibre de diferents privilegis...". Carta
del rei al capità general de Catalunya Don Fernando de Toledo. El
8 juny 1578, els acords enregistraven queixes per l'aturada de
les obres, queixes que van arribar finalment al rei -AHMM,
acords-.

69.
AHMM, acords 7 i 14 setembre 1578.

70.
AHMM, acords 21 novembre 1578.

71.
AHMM, acords 23 desembre 1578.

72.
AHMM, acords 14 gener i 18 febrer 1579.

73.
AHMM, Documents 1, "Privilegi concedit per Fernando de Toledo per
la trassa y debuix de la muralla de la vila de Mataró. Llibre de
diferents privilegis". També a l'AHMM, Documents 3 i a ACA,
Real Cancelleria, 4706, fol.330. En realitat no es tracta d'un
"Privilegi", nom amb el que és recollit més tard, sinó d'una
ordre.

74.
El virrei pretén que "nos seguesquen mes questions y debats,
segons que estes coses en la supplicacio a nos presentada stan
mes llargament contengudes". La insistència dels Jurats i del
síndic, quasi un any després d'iniciades les discussions sobre les
cases "de vall", devia ser encara molt forta. La intervenció que
Setara farà el 23 març 1579, que comentarem més endavant en
parlar del "carrer a mar", es devia fer ja amb la traça de
muralla única: el 30 març, una setmana després, era presentada
aquesta traça al virrei.

75.
AHMM, acords 1 juny 1579. Es mana que ja que "se passa al davant
la fabrica de la muralla" es dongui a fer també a fer "al mes
donant lo baluart ha trassat Jorge Setara... darrera la casa den
Ramis...". La dita casa d'en Ramis era situada al futur solar
dels Escolapis, a prop de la cantonada de la muralla de més avall
del portal de Barcelona, on s'havia de construir el baluard "de
ponent". Aquest baluard, però, no es va arribar a edificar: els
esdeveniments dels anys posteriors explicaran el per què.

76.
El 24 d'agost del 1578 es parla de posar l'artilleria a la penya
d'en Roig: la plaça actual de la Peixateria, en el punt
tradicional per fer les guaites del mar, s'havia pensat amb
aquesta finalitat -AHMM, acords 24 agost 1578-. "Les penyes que

es lo mirador de la mar de la pnt vila" -ACA, Jaume Marfà (154) 7 octubre 1594-. "De temps immemorial els habitants han acudit a dit puesto per a veure si a cas hi ha vexells de moros" -AHMM, Documents 22, 16 març 1624-. Els "capitans" es reunien, el 1614 amb els seus homes, de cara a la defensa de la vila, a la Plaça, al portal de Barcelona i a la Penya -ACA, C9, 7 agost 1614-.

77.

AHMM, Documents 22: arguments sobre la formació d'un baluard a la plaça actual de la Peixateria i els problemes causats per les cases del Camí Reial.

78.

AHMM, acords 10 octubre 1763: part de la muralla entre el portal d'en Pou -actual Baixada de les Espenyas- i el portal d'en Feliu caiguda per regar l'hort de Magí Vilallonga; id. 1767, paper intercalat al principi de l'any: l'hort d'en Feliu amenaça la solidesa de la muralla tal i com havia passat abans amb el de Vilallonga.

79.

La prevenció davant de les poblacions marginals nou-vingudes és clara ja a finals de l'edat mitjana i afecta a la mateixa decisió de construir muralles. Segons Harold Carter ("An introduction to urban historical geography", Edward Arnold, Londres, 1983, pg.41): "Medieval rulers often hesitated over the construction of a second enceinte about the suburbs which had grown, for often these were composed of turbulent populations best kept outside". José Luis Casado Soto ("Santander, el caso de una villa de desarrollo urbano bajomedieval paralizado en el siglo XVI", a "La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI", Tomo I, Universidad Complutense, Madrid, 1985) ens dóna un magnífic exemple situat cap el 1500: "La peculiar organización del espacio urbano a que daba lugar la estratificación social de la población santanderina... no era otra cosa que una segregación de hecho entre los grupos más acomodados (linajes y sus parientes, así como canónigos, comerciantes y artesanos), asentados dentro del perímetro murado, y el conjunto de los dotados con rentas más bajas (agricultores y, sobre todo, pescadores). Tal segregación urbana era tan evidente, que fue asumida por el grupo dominante como justificación radical de las diferencias sociales tomando ideológicamente como causa lo que era efecto". El procurador general havia escrit: "que los vecinos de Santander habían hecho tantas hazañas, y eran tan preheminentes, que a los pescadores no les permitieron vivir entre sí, y vivieron y viven en las calles más apartadas, fuera de los muros". El tema queda igualment recollit, pel que fa al "manteniment artificial" de les muralles, per Jean-Claude Perrot, en el cas de Caen el segle XVIII -"Genèse d'une ville moderne. Caen au XVIII siècle", Mouton-Paris-La Haye, 1975, vol. II, pg. 555-: "Caen poursuit, en maintenant ses fortifications, des buts qui dépassent les objectifs militaires: la sauvegarde d'un status urbain exprimé dans la suscription des lettres patentes (ville fermée, ville et chastel, bonne ville, etc.) et surtout l'affirmation d'une hiérarchie sociale où les distinctions s'exercent moins à l'égard du plat pays, cela va trop bien de soi, qu'en face des faubourgs... il s'agit bien d'offrir aux habitants d'en deçà une certaine représentation tranquillisante de la vie urbaine fondée sur l'exclusion des

autres".

80.

AHMM, acords 17 abril 1583.

81.

ACA, Pere Despuig (142) 18 octubre 1590, 2 patis.

82.

La qüestió de les "cases de vall" dóna també pautes per entendre el paper dels diferents elements que componen els representants de l'Estat. Cada un dels "graons" actua en funció de la "distància" al problema. El batlle pot situar-se més fàcilment al costat dels afectats: és un home de la vila i només cal esperar que sigui l'home adient; però per les mateixes raons pot quedar situat en el bandol oposat. L'enginyer militar sembla influenciable per les opinions dels Jurats, però manté una certa independència "tècnica" recolzada en el poder del virrei. Aquest juga un paper d'arbitratge, decantat però finalment cap els Jurats de la vila, que no deixen de ser el grup de pressió més important. El rei, per sobre dels problemes locals i lògicament més a prop de la puresa de les qüestions tècniques i militars, del respecte a les ordres donades, de la competència dels experts i de la defensa dels interessos de l'Estat, escolta als Jurats, posa en dubte les decisions de l'Audiència i delega en el virrei.

83.

Ja varem veure alguns dels patis establerts al Camí reial i riera del Pou de Vall entre 1570 i 1578. Aquí els establiments continuaran entre 1578 i 1600. En terrenys dels Pou, a migdia del Camí Reial: Gabriel Morera (1010) 8 i 12 juny 1593; Jaume Marfà (153) 19 octubre 1593; id. (156) 7 juny 1596; i per sobre del Camí Reial: Jaume Marfà (154) 16 març 1594, pati citat del 1586. En terrenys de Joan Ferrer Soler, agricultor, a la quintana d'en Soler per sobre del Camí Reial: Pere Despuig (143) 13 gener 1591, 2 patis. A sota del Camí Reial, pati establert per Pau Vehils: Gabriel Morera (1007) 12 gener 1586. I apareixen els patis fora del portal de "Valleix", a la quintana d'en Seguí, de Jaume Mateu Seguí: Pere despuig (142) 18 octubre 1590, 2 patis.

84.

ACA, C4.

85.

A l'ACA, Fons notarial Mataró, D36, Jurisdicció Reial, capbreuació 1628, queda ben definida la situació espacial de la casa d'en Roig de la Penya, al costat de la "carraria publica per que itur a dicta penya den Roig ad platea pntis villa" -és a dir, el carrer a mar, o de la plaça Gran a la plaça de la Peixateria actuals-, i per sobre del carrer de Barcelona. Vegeu també nota 89: les propietats d'Angela Cabanyes serveixen igualment per definir perfectament que el carrer obert és el carrer que uneix aquelles dues places -el carrer d'en Cabanyes és el de Na pau en el tall del 1571-.

86.

La "quintana d'en Soler" englobava l'actual carrer de les Escaletes. Uns patis s'estableixen, en aquesta quintana, a la

cantonada oest Escaletes-Camí Reial -ACA, D4, Resumen del capbreu... fol. 22-.

87.

Es nota aquí la innegable obsessió militar per la línia recta. La solució, de fet, crearà després problemes a causa del fort desnivell: les obres per millorar l'actual baixada de les Escaletes seran un problema durant el XVIII i el XIX. De moment, però, es buscava la connexió militar ràpida amb la platja i també la connexió funcional. Es diu que pel portal a mar "puga passar una bota de mena de cap" -portal anomenat, significativament, portal de vaixells", J.M. Colomer op. cit. pg.110-. Colomer confon el portal de les Escaletes amb el d'en Feliu; a més, a les Escaletes només hi havia un "portalet" i no dos portals com diu aquest autor.

88.

AHMM, acords 21 novembre 1578: "... es farà parar la obra que fa Gabriel Puig Llantiscla en lo hort se ha de fer dit carrer...".

89.

Aquesta actuació de Setara, el 23 març 1579 -AHMM, acords 24 març 1579- es produeix ja, de ben segur, quan s'ha decidit de fer una sola muralla. El fet és que, en aquest moment, es dona permís a Angela Cabanyes per que "puga començar de paredar dintre la ralla que per lo senyor Jorge Setara... se feu fer ahir en lo lloch ahont se ha de fer lo carrer qui va de plassa a mar y que prengue des del cap de munt y que paradant vaja per tota la terra seguint la ralla que allí fes feta recta linea"; el carrer haurà de tenir 28 pams "fins en trenta en lo cap de vall segons lo dit sor George Setara ahir traça y ordena". L'1 de juny 1579 -ACA, Joan Cortés (97)-, tenim notícia de la paret i tapia que Joan Salvador ha fet en l'hort situat al carrer "que va de plasa ha mar la qual paret enderrocaren los jurats de dita vila los anys passats y dita paret y tapia ha feta dit m Joan salvador conforme la trassa feta fer per Jorge Çetara enginyer de SM".

90.

Parlarem més endavant de la creació de les carnisseries i de les peixateries en aquest nou carrer.

91.

Es molt fàcil demostrar que el carrer "del Garriga" dels talls de 1570 i 1571 és el mateix "carrer de mestre Joan" dels talls de 1590 i 1591, i també igual al carrer de Barcelona del tall de 1633: només cal comparar les famílies que hi viuen. Tota la part del carrer establerta en el Mas Soler del Pou apareix a l'ACA, D3, resumen del capbreu rebut en poder de Salvador Sauri, 1659 a 1665, Pabordia de Abril Iltre Capítol (de la catedral de Barcelona); també a id. D4.

El 1601, encara es decideix la distància que ha de quedar entre la casa que la vila té al portal de Barcelona i la casa d'Anglada: s'està definint, doncs, aquest cap del carrer -AHMM, Documents 1, Recopilació succincta del que en substància contenen los privilegis... fol. 40-.

Joan Roig de la Penya estableix al nord del carrer: Joan Cortés (80) 28 novembre 1575, 4 patis; id. 15 gener 1576; Joan Piquer (136) 18 febrer 1578, 4 patis; i Antoni Roig de la penya al sud:

Joan Marfà (155) 6 març 1595, 2 patis. Marina Boscha i de Sant Vicens, vídua de Frederic Desbosch estableix patis al nord -Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. notari Joan Carles, Tercius liber 1582-1599, 26 gener 1599.

92.
Vegeu nota 75.

93.
Potser existia alguna casa solta, sens constituir encara carrer. La comparació entre els diferents talls mostra que no existia tal carrer el 1570. El traçat, com succeix amb el carrer de Bonaire, del que parlarem després, sembla respectar l'existència d'alguna casa en el carrer de Sant Simó. Vegeu també a l'ACA, D36, capbreu 1628, Hieronimus Tamboni, com encara el 1628 hi ha corrals en aquest carrer.

94.
Es ben estranya la inflexió de la muralla, en angle recte, a llevant del portal de "Valleix".

95.
A l'"apeo" del 1716, que comentarem àmpliament més endavant, queden perfectament definides les propietats dels Vilallonga, abans dels Sala, que van del carrer de la Pau a la muralla de migdia. Aquesta propietat, quan figurava a nom d'Antoni Sala, apareix a l'ACA, D36, 1628, Rocha sastre, també ben afrontada. Les possibilitats de Sala per aprofitar el seu poder resulten evidents: sabem que no va respectar la distància de 12 pams a la muralla i va construir una tanca per bestiar al costat del mur. Això el portà a un plet contra la universitat el 1607-Museu Arxiu de Santa Maria, Causes i sentències 3, 1603-1619-. Però el 1625 Joaquim Baldó, "alférez de SM", ha d'ordenar encara que "los impediments que son desde el portal den Feliu fins la casa den Pou se enderroquen..." -ACA, C10. 17 novembre 1625-.

96.
Establiments de patis en terrenys de Bartolomé Jofre, mercader: Joan Cortés (86) 3 agost 1572; Joan Piquer (136), a la banda de la muralla. En terrenys dels Matas: Joan Cortés (80) 1 desembre 1572, 2 patis; 7 febrer 1573; 13 març 1573, 3 patis; Joan Cortés (92) 7 febrer 1573, a la banda de la muralla. En terrenys dels Creu, a la cantonada sud-est Molas-Argentona: Joan Piquer (136) 8 maig 1578. En terrenys dels Arnau, a orient i ponent del carrer: Joan Cortés (86), id. (92) 7 febrer, 16 abril 1573.

97.
Establiments a la part nord del carrer, en terrenys dels Arnau: Joan Cortés (86) 13 març 1573, 2 patis (pati de la cantonada nord-est Molas-Sant Josep; el carrer Molas és aquí el "camí que va al carrer d'en Guanyabens" -carrer d'Argentona-); Joan Cortés (80) 30 desembre 1575. En terrenys de Bartomeu Morera, a la part de migdia: Joan Cortés (93) 29 abril 1575. Un Bernard Molas o Moles donaria nom al carrer.

98.
El 27 gener 1589, Gabriel Fornells, agricultor, estableix "tot lo que en es restat de la pesa de terra" darrera dels patis

establerts a ponent de la Riera i a tramuntana de la muralla - Pere Despuig (141)-.

99.

Marià Ribas i Bertran, "Dos convents mataronins desapareguts l'any 1835", Mataró, 1935. El 9 juliol 1589 -ja hi ha administradors de la fàbrica del convent -AHMM, acords-. El 1593 es parla ja de carrer de Sant Josep -Jaume Marfà (153) 31 octubre 1593. El 1594 es parla del carrer del Monestir -ACA, C8, tall 28 maig 1594. El 13 juliol 1596 es demanen diners per ampliar el convent -ACA, C8-. La casa i capella de la que Marià Ribas diu que va ser cedida als carmelites, no estava situada al carrer de Sant Josep, sinó al de mestre Joan, és a dir, al carrer de Barcelona. El 8 juliol 1686 -AHMM, acords- el conegut escultor mataroní Antoni Riera demana permís per obrir un portal en la casa, comprada als carmelites: l'apeo del 1716 permet de demostrar que aquesta casa, a migdia del carrer, donava a la plaça de la Peixateria.

101.

Establiments al sud de la Riera: a la part de llevant en terrenys del Mas Capella, Joan Cortés (84) 7 febrer 1589; a la part de ponent, en terrenys de Gabriel Fornells, Joan Cortés (96) 31 agost 1577, 2 patis, Joan Piquer (136) 22 març 1578, 2 patis, 23 setembre 1578. A la banda nord i de llevant, en terrenys de Lluís Puig alias Sabater, Joan Cortés (87) 11 juliol 1571, 3 patis, id. (96) 31 agost 1577, id. (86) 1 setembre 1582, 2 patis; en terrenys del Mas Capella -Bartomeu Mallol alias Capella marit de Maria Montserrat Capella-, Joan Cortés (93) 13 juliol 1575, 13 octubre 1574, id. (94) 17 i 20 gener 1576, id. (95) 4 gener 1577 -l'ultim, sota la muralla-; en terrenys dels Arnau, Jaume Marfà (156) 1577.

102.

Establiments a la banda nord: en terrenys del Mas Capella, propietat de Bartomeu Mallol urbanitzador també a la Riera, Joan Cortés (94) 17 gener 1576, Joan Piquer (136) 10 juny 1578, 10 agost 1578, 2 patis; altres patis a D35, capbreu Seguí Capella 1658-59. El carrer de Sant Pere era anomenat carrer "d'en Brugueira" el 1591 -Fulls del Museu Arxiu de Santa maria, núm. 8, juliol 1980, Alous del Rector de Mataró-.

103.

ACA, C7 26 octubre 1590: "per embelliment de la vila fer un carrer que vaja dret ha linyola dreta de casa den pere mascort corder al carrer den Guanyabens (Argentona) y que perque dit carrer vaie dret sia presa la casa den sabater". Aquesta casa, de Lluís Puig alias sabater, era situada a la Riera, al costat de la de Guanter -establiment fet per Sabater: vegeu nota 101 i ACA, C7 4 abril 1591-. Es nota encara clarament la inflexió del carrer en arribar a la Riera, per salvar la casa del costat.

104.

En el tall de 1570 no apareix; 6 famílies en el de 1591. El carrer de la Rectoria forma part del Mas Seguí-Capella -ACA, Batllia General, Classe 2 BF6, capbreu 1596, Jaume matheu Seguí-.

105.

Els establiments de patis en el nou carrer de Bonaire es fan, en

bona part, a la quintana "d'en Llorens Mas"; per sobre del carrer: Pere Despuig (143) 23 maig 1591. Però també en terrenys de Jaume Mateu Seguí, a la banda nord: Registre hipoteques Barcelona. Secció Mataró 1776 volum 1, pg.40, citat de l'any 1593 -el carrer porta aquí el nom de "Llorens Mas"- . Els "Alous del Rector diverses vegades citats recullen els pagaments que es rebien de patis del "carrer de Bonayre y demes quintana de Llorens Mas antes de Pere Lledó".

106.

Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria, núm 8., juliol 1980, Alous del rector de Mataró.

107.

En el traçat dels dos carrers no podem deixar de veure la influència militar que farà associar línia recta i bellesa: la perfecció del traçat, que serveix a les finalitats de la defensa, serà un punt que preocuparà als Jurats també des dels criteris de l'embelliment. Estem, sens dubte, davant de carrers "renaixentistes" que seran pensats, traçats i conservats gràcies a la racionalització de les experiències immediatament anteriors, entre les quals havia de comptar, forçosament, la netedat i la força dels traçats militars que Setara s'havia preocupat de mantenir, per exemple, en l'eix de la plaça al mar. A partir d'ara, la bellesa de la línia recta se sumarà a la bellesa de la uniformitat que, de forma "natural", havien ja produït les formes repetitives de creixement posades en pràctica en els carrers a principis de segle. El 20 novembre 1601, es decideix "anar a lo carrer més alt que te a la Riera (Sant Pere més alt) hont està la casa den Bruguera baster... fent tornar arrera a tots los qui sen haurien y pres de dit carrer ab tapias podent derrocar aquellas y fitar aquell..." -ACA, C8-

108.

El tall del 1594 -ACA, c8, 28 maig 1594- relaciona ja, amb noms nous i separatament, els carrers Rectoria, del Monestir, Molas, Argentona, Barcelona i Camí Reial.

El capbreu reial del 1596 al 1601 -ACA, Batllia General, Classe 2 BF6- respon al gran moment de creixement de finals del segle XVI: s'havia fet urgent realitzar un nou capbreu en vista dels grans canvis produïts en la urbanització de la vila. De fet, el capbreu del 1596-1601 resulta ser una excel·lent font per a localitzar els establiments realitzats en aquesta etapa. Sens dubte, aquest document va ser el que es va fer servir per a confeccionar el plànol del segle XVI, ja esmentat, que figura al Bloc Mataroní, 1926.

109.

ACA, C4. El camp d'en Soler, tornarem a parlar d'ell, estava situat tocant al portal de Barcelona. El rec és perfectament visible al plànol de la ciutat de principis del XVIII (Fig.49). El 13 abril 1587 es decideix de situar una reixa en el portal de Barcelona, un element de seguretat que deixa passar l'aigua del rec -AHMM, acords-. Una altra s'instal·larà al portal nord.

110.

ACA, C8, 30 agost 1598. Latzer Sisternes, picapedrer de Girona, és l'encarregat de fer les modificacions, amb pedra portada de

Girona -portal rodó, escut amb les armes reials de les barres d'Aragó, dues finestres, armes de la vila...-. El 1589, s'havia fet la casa de la Fleca ben a prop, al darrera de la casa de la vila -J.M. Colomer op. cit. pg.98-. La casa de davant de l'antiga façana de la casa de la vila, a la cantonada Carreró-Riera, tenia el portal major donant al Carreró, però el 1594 apareix amb les "portas del portal de la Riera de Cirera totas novas...": era necessari valorar aquesta nova façana com en el cas de la casa de la vila -Museu Arxiu de Santa Maria, Inventaris 1592-1594, Antich Pou y Paraller, 5 febrer 1594-.

111.

ACA, C7, 2 juliol 1590.

112.

ACA, C7. Torna a quedar clar aquí que les botigues eren situades al costat de la riera del Pou de Vall, que era, abans de la formació del carrer avui anomenat de les Escaletes i abans de la definició del que serà després el carrer de Sant Antoni, la baixada "natural" i ràpida.

113.

ACA, C8.

114.

ACA, C8. Es aquesta l'obra encarregada a Joan Salvador -Joan de la Garriga- que comentàvem a la nota 51.

115.

ACA, C8.

116.

ACA, C8, 9 setembre 1595.

117.

Hem vist ja molts establiments dels Pou a migdia de la vila. La descripció del traçat de la nova muralla torna a mostrar la importància de les possessions de la família per sota del Camí Reial.

118.

Les propostes de nou emmurallament es recolzen en la indefensió de les cases del Pou de Vall, però, a més, en el fet de que no hi ha manera d'evitar la pesta dintre de la ciutat si comença en aquelles cases de fora muralles -AHMM, acords, 7 maig 1595 i ACA, C8, id.-.

119.

ACA, C7.

120.

ACA, C7, 4 abril 1591. S'oposa Gabriel Montserrat Arnau que vol acabar primer les altres obres: els Arnau seran els principals opositors dels Pou.

121.

Haviem vist establiments en el carrer Bonaire en terrenys dels Arnau, que hem dit eren clars opositors dels Pou.

122.

ACA, C7, 9 i 29 maig, 16 juny 1591; 4 juny 1592.

123.

ACA, C8. El 30 març 1595. Pou figura ja com a Jurat en cap; l'any anterior ni tan sols figurava en el Consell. Antoni Roig torna a ser Jurat.

124.

A més de Salvador Mataró, s'havia oposat Gaspar Arnau, dient que el virrei havia manat "que nos pugue fer muralla que no sie feta contramuralla" -està transcrit al revés-: era una ordre ben anterior, ja comentada, del 7 setembre 1578, que Gabriel Montserrat Arnau havia ja fet servir el 1591 en contra de Pou. Gaspar i Gabriel Montserrat Arnau tenien i tindran terres al costat del portal de Barcelona i estaven interessats en un creixement cap aquesta banda. En la nova situació de Jurat en cap, però, Pou podrà imposar, fins i tot, que la cals per la muralla "hage de courer en lo forn" que ell mateix tenia llogat de la universitat -ACA, C8, 29 juny 1595; vegeu les comptes del lloguer a AHMM, Documents 8,9-.

125.

ACA, C8, 7 maig 1595.

126.

ACA, C7, 2 juliol 1590. "... que sia feta una muralla ab la qual se cloguia las casas del pou de vall entanent empero que primer vage tot lo consell junt per allí hont haurà de passar la dita muralla per assenyalar y consertarse ab los qui tenen terres per ahont haurà de passar la dita muralla". En el cas del carrer Bonaire -ACA, C7, 26 octubre 1590-, es decideix que "los terratinents qui tindran interès en dit carrer se hagen de concordar ab lo dit Sabater", el propietari de la casa enderrocada. En concepte d'indemnització, Sabater rebrà del municipi 40 lliures, però cap quantitat serà abonada als propietaris de les terres.

127.

ACA, C4, 3 maig 1570. "...judicar los danys donats als habitants per la muralla tant en les terres com per passar les carretes per les terres". I també, "estimar y pagar als interessats... lo siti de la muralla -AHMM, acords 1 desembre 1584-.

128.

ACA, C7.

129.

ACA, C8.

130.

Vegeu nota 106.

131.

A Mataró el cós té 24 pams d'amplada entre parets o 3 canes de 8 pams "parets franques" -cana = 1,555 metres; amplada cós = 4,665 metres-. La biga de fusta sumarà uns 60 cms. a aquests 4,66

metres, per poder descansar en les parets de 3 pams d'amplada -o 2 pams 3/4-. L'amplada del cós es converteix en una autèntica unitat de mesura acceptada per tothom: de fet, aquesta unitat defineix un tipus de casa "de referència", el tipus predominant. En relació a aquest tipus de casa quedaran definides cases de 2, 3 o més cosos. Però es parlarà igualment de cases de "tants cosos" com de "un cós de casa". Tenim casos semblants en altres llocs. Així, Pierre Goubert -"Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730". Contribution à l'histoire sociale de la France du XVII siècle", Ed. Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 1982- escriu: "Un "espace" de maison -le terme, fort ancien, demanderait une étude serrée- c'est ce qui correspond, au XVII siècle, au logement normal d'une famille, une pièce en bas, une pièce ou un granier au-dessus donnant sur rue. On dirait que la largeur sur rue de l'"espace" a été anciennement fixée et est restée constante: ainsi, l'on nous dit qu'une maison comprend un espace, deux espaces, trois ou quatre pour les plus grandes". Seria ben interessant estudiar quina ha pogut estar la influència francesa, en relació a la gran immigració cap a Catalunya de mestres d'obres d'aquest país, en l'ús del terme i figura del cós. Com seria també important esbrinar si la necessitat de serialització que mostra l'existència del cós no va sorgir, al sud de França, en funció de la racionalització física i econòmica que comportà la ràpida construcció de les "bastides".

132.

L'eix traçat per Setara tenia de 28 a 30 pams mentre que la seva prolongació es projecta amb 34 pams. Els carrers paral·lels al mar havien de tenir 26 pams.

133.

ACA, C8, 4 octubre 1599. Abans també, 9 juny 1599. El 26 octubre 1599, "Memorial de las despesas o dietas del sindic Galceran Serra y salaris de actes y dietas del not per haver anat y pnat requestes contra Joan Salvador mestre de cases y a ses fermances...".

134.

AHMM, Documents 8, Llibre de la credensaria de la universitat de Mataró portat per Pere Martí començant lo any 1597, 20 abril 1602.

135.

Patent de sanitat del 1724. Arxiu Històric Municipal de Barcelona. L'apeo del 1716 del cadastre de la Nova Planta permet de situar exactament el tram realitzat en el plànol de la ciutat. Efectivament, la reconstrucció del parcel·lari del 1716 (Fig.48), a partir del document del cadastre i la situació en ell de les dues cases que afronten a la muralla, que rep aquí el nom de "muralla nova", mostren que el tram realitzat es va construir, precisament, a la distància de la muralla vella prevista en el projecte d'eixample -és molt útil aquí el plànol del 1878-1911, Fig.110-. Es pot reconèixer en el parcel·lari la traça de la muralla realitzada, però també el carrer del Racó de Sant Pere i la línia de llevant de les parcel·les orientals del carrer de Sant Pere mostren empremtes de la resta del traçat -la prolongació d'aquesta última línia vindria a acabar precisament al portal d'en Feliu, tal i com explicava el projecte-.

136.

"Se donas a fer a un bon mestre un baluart al canto de hont esta començada la muralla al pou de vall a la part de ponent..." - ACA, C8, 27 abril 1600-. Les restes de la torre que es va construir es poden veure a la Patent citada a la nota 135.

137.

El ritme dels encàrrecs de Salvador era força intens. A part d'algunes cases i de les actuacions a la muralla vella, el 1579 fabricava el cor de Sant Miquel de Mata -ACA, Joan Cortés (97) 22 febrer 1579-, el 1586 feia el portal de Barcelona -AHMM, acords 10 maig 1586-, el 1589 portava l'obra de la casa de la Fleca - J.M. Colomer op. cit. pg.98-, el 1592 prometia edificar, com a "architectus", una capella a l'església de Sant Julià d'Argentona -ACA, Pere Despuig (144) 11 març 1592-, i poc després iniciava obres al convent de Sant Josep -vegeu nota 139-.

138.

ACA, C5, 7 maig 1575; C8, 29 juny 1595. El que queda clar és la possibilitat de "negociar" amb la construcció de les muralles: les obres són prou importants i, com veurem, al seu voltant es mourà un volum molt apreciable de diners invertits en censals.

139.

ACA, Narcís Portell (1067) 8 març 1603. Fàbrica "ara novament comensada en monestir frares carmelites descalzos de St Josep en lo carrer dit del gater o torrent den Bova (carrer de Sant Josep)". S'acordava un preu de 305 lliures: la muralla de migdia, a fer per dos mestres, suposava un preiu aproximat de 1575 lliures -52 sous 6 diners / cana x 600 canes-.

140.

El municipi estava carregat, el 1602, de "800 lliures de censals per haver fet les muralles dins poch temps a sos gastos" -Biblioteca Caixa d'Estalvis de Mataró", Registre de letras mixtes, 1589-1628, "Carta embiada per los jurats... a sa Exca...", 8 gener del 1602.

141.

Si les lluites d'interessos no queden prou clares, cal dir que quan es decideix de fer el baluard, l'acord es pren amb l'oposició d'Antoni Roig, qui havia actuat sempre conjuntament amb Joan Pou de la Sínia -ACA, C8 29 novembre 1600-. En general, sembla evident que en un clima d'interessos enfrontats, el sistema insaculatori no facilitava la continuïtat de les iniciatives municipals.

142.

ACA, C9, 17 setembre 1661 i 22 juny 1613 citats el 27 gener 1798, AHMM, acords.

143.

ACA, C8, 7 i 29 maig 1595.

144.

ACA, C9, 22 juny 1613.

145.
 Museu Arxiu de Santa Maria, Arxiu del Rector, Memorial del Rector Folquer; publicat a Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria núm. 1, abril 1978.
146.
 ACA, C9, 19 novembre 1617. Pactes amb Francesc Ferriol, mestre de cases: la bassa serà "tan gran com la del molí ja fet". Aquest segon molí s'edificarà sota la "capella de ntra senyora de la esperança y sota lo molí ja fet".
147.
 ACA, C9, 20 maig 1611.
148.
 ACA, C9, 24 juny 1613. Es tracta d'un terreny dels Cabanyes, justament aquells en els que havia actuat l'enginyer Jorge Setara en traçar el carrer a mar -vegeu nota 88-.
 Les peixateries són aquí almenys des del 1646: en aquesta data es parla del "carrer per lo qual se va de les carnisseries y pescateria a la mar altrament dit lo carrer de les Penyes" -Joan Giménez op. cit. pg.187-.
149.
 Sabem que al Carreró s'hi venia carn: el 1598 aquest carrer és anomenat "carrer de les carnisseries", situades en una casa que donava al carrer de Palau amb pati darrera amb sortida a aquell carrer -Museu Arxiu de Santa Maria, Inventaris 1520-1599, Maria Ana Mates, 1598-. Si les noves instal·lacions "centralitzen" la venda de la carn, aconseguen, sobretot, millorar la plaça. El 9 de juliol del 1615 -ACA, C9-, es dona "poder a los honor jurats per a que puguen traure les carniceries de la plassa y en lloc ahont sta dita carniceries fery una font de ayguas y edifficar les carniceries en lo pati que dita univ per dit efecte te comprat en lo carrer qui va a la penya".
150.
 AHMM, Documents 1, "Recopilació succinta...", fol.20v. Venen terres al costat dels corrals, el 1636 -Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Benito Guitart 1634, vol III, fol.359-. Els Pou, ara, fins i tot estableixen 3 patis al costat de la seva casa, a la banda de ponent de la muralla i del portal d'en Pou, actual pujada de les Espenyas, en un punt que devia formar part de l'hort de la casa.
151.
 Biblioteca de la Caixa d'Estalvis de Mataró, "registre de letras missives". El 1623 s'incorporen ordinacions referents al rec de la Riera -"no puguen llençar aigues brutes ni scombraries ni altres sucietats"- i a les fonts de la vila -"no abeurar animals"...-. Cementiri: ACA, C9, 14 març 1617.
152.
 ACA, C11, 7 gener 1633 i AHMM, Documents 14, Llibre credencer, fol.93, 1636, fol.99v, 1637, etc..
153.
 Al Camí reial: en terrenys dels Fogueres del Torrent que havien

rebut en establiment el 1600, a la banda de ponent de la vila i per sota del camí -vegeu nota 210-, ACA, Narcís Portell (1066) 30 novembre 1602, 2 patis; en terrenys dels Roig de la Penya, per sobre del camí, Jaume Matas (180) 13 juliol 1602, 3 patis, Registre Hipoteques Barcelona, Secció Mataró 1836, fol.23, citat pati del 1603; en terrenys dels Pou, per sota del camí: Narcís Portell (1066) 17 novembre 1602, 2 patis; en terrenys del Mas Capella -Joan Arnau Capella i Montserrat Capella, al Ravalet, per sobre del camí-, Narcís Portell (1074) 17 juny 1612, 4 patis, i D35, capbreu Seguí-Capella 1658-59, 2 patis. Fora del portal de Sant Josep, per sobre del carrer, en terrenys dels Arnau -Francesc Palau Arnau, negociant, marit de Margarida Arnau filla del ben conegut Gabriel Arnau, que també rentabilitzen el fracàs dels Pou-, Narcís Portell (1076) 12 gener 1614, 6 patis. Fora del portal de "Valleix", en terrenys del Mas Seguí de munt" de Jaume Mateu Seguí, a la banda de ponent: Jaume Matas (195) 16 juliol 1618, 3 patis; Registre Hipoteques Barcelona, Secció Mataró, 1766, volum 1, fol.35, citat de l'any 1624, id. fol.40v citats de l'any 1626, 3 patis, id. fol.16, citat de l'any 1626. Com abans, aquest agricultor continua establint patis a la banda nord del carrer Bonaire: Narcís Portell (1066) 5 novembre 1602, id. (1067) 7 octubre 1603, Registre HB, SM, 1824, fols. 31v i 32 citats 2 patis dels anys 1603 i 1604.

En el tall del 1633, ja hi ha famílies al Massavà -ACA, C11, 17 juliol 1633, encara que no hi figuri el nom del carrer; i també al carrer de fora del portal d'Argentona -igualment sense nom però es poden trobar les famílies-. En el tall del 1635 -ACA, C11, 9 juliol 1635- ja apareixen 22 focs al "mas seva" -24 focs al tall del 1647: C14, 28 abril 1647-. En el tall del 1663 -C15, 1 juny 1663- el "fora lo portal d'Argentona" i les "cases del Massavà" apareixen conjuntament.

154.

Op. cit.

155.

Op. cit.

156.

Op. cit. pg.23.

157.

J. Llovet op. cit. vol I, pg.94.

158.

Les xifres a Josep Iglésies, "El fogatge de 1553", Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1979.

159.

J. Llovet op. cit. vol I, pg.94.

160.

Op. cit. pg.24.

161.

"Espai i societat a la Barcelona pre-industrial", Ed. La Magrana, Barcelona, 1986, pg.36.

162.
Les xifres a Josep Iglésies, "El fogatge de 1553" op. cit. i "El cens del comte de Floridablanca 1787", Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1970.
163.
J. Giménez op. cit. pg.53.
164.
J. Giménez op. cit. pg.158.
165.
Els mariners "comencen" a arribar a Mataró aviat. Narcís Cabanyes, de Canet, s'estableix el 1519 -ACA, Joan Cortell (76) 31 juliol 1519-. El 1514 s'enregistren diversos establiments de peces de terra a mariners i mestres d'aixa -Joan Robert (27) 1514-.
166.
J.M. Colomer op. cit. pgs.56, 57.
167.
J.M. Colomer op. cit. pg.58.
168.
J. Giménez op. cit. pgs.81, 89, 40. Es fàcil trobar altres viatges i la participació dels mercaders mataronins: Antoni Sala mercader, en viatge a Cadiz -Jaume Marfà (153) 13 octubre 1593-, Joan Tria Reniu mercader, en viatge a Mallorca -id. 6 novembre 1593-. A Gènova: Joan Arnau Palau i Joan Tria Reniu mercaders mataronins -ACA, Jaume Marfà (154) 26 abril 1594-.
169.
J. Llovet op. cit. vol.I pg.95.
170.
J.M. Colomer op. cit. pgs.207 i 186.
171.
J. Giménez op. cit. pg.87.
172.
J.M. Colomer op. cit. pg.207. Calculat a partir de la transcripció donada.
173.
J. Llovet, "Mataró, 1680-1719. El pas de vila a ciutat i a cap de corregiment", Caixa d'estalvis, Mataró, 1966, pg.46.
174.
El llibre de Pau Sala, que enregistra exportacions a Menorca, -citada per Giménez op. cit. pg.81- s'inicia el 1583; l'expedició a Lisboa esmentada pel mateix autor és de 1586. Per altra banda, Antoni Martí Coll - "Historia de una família de la villa de Mataró (Juan Arnau y sus descendientes)", Caixa d'Estalvis, Mataró, 1962- ens diu que el 1587, Joan Arnau Palau demana "...licen-

cia para poder sacar cada año de dicha villa de Mataron, el y sus herederos, doscientas botas de vino para los reynos de Portugal, y tierras de V. Magd. ...". Més endavant, el 1621, envia 200 càrregues de vi a Palamós.

175.

J.M. Colomer op. cit. pg.120.

176.

AHMM, acords 30 juny 1561. ACA, Joan Cortés (86) 4 setembre 1572.

177.

J. Giménez op. cit. pgs.200 i 211. Tot sembla indicar que aquest forn correspon al del carreró sense sortida situat per sobre del carrer de Fra Jaume o Carreró. Aquí s'hi trobava la propietat d'en Roig del Recó -vegeu: ACA, Batllia general Classe 2 BF6, capbreu 1596-. Citades troballes de vidre en l'àrea que mencionem a "Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria", núm. 28, abril 1987, article de Ramon Juncosa i Castelló i Joan Francesc Clariana i Roig, "El vidre a Mataró...".

178.

Hem pogut comprovar aquestes disposicions espacials en totes les ciutats que hem estudiat en profunditat: Barcelona, Cervera, La Bisbal, Torroella... Coneixem diverses disposicions posteriors en les quals, a Catalunya, es parla de la seguretat contra el foc en l'amagatzematge de la fusta. Així, en una "Instrucción del 13 Abril 1783 del Real Patrimonio", sobre "Establecimientos de hornos, molinos, tierras, casas, aguas y minas", es diu: "También se ha de examinar si el establecimiento del horno puede causar perjuicio á las casas inmediatas, lo que depende de la situación y estado de estas, y sitio en que quiera colocarse la olla del horno, y en que se proporcione lugar separado y distante donde pueda custodiarse la leña, sin próximo riesgo de incendio". La llenya requereix un espai gran per ser amagatzemada no massa a prop de les cases. -citada a "Modesto Fossas Pi, "Tratado de policía y obras públicas urbanas...", Barcelona, 1872-. En el futur, els forns tendiran a situar-se fora muralles, però de moment, són precisament les defenses les que protegeixen aquestes fortes inversions. Pel 1630, sabem que uns "forns de la rajola" -ACA, C11, 11 juny 1630- eren situats a llevant, al costat dels terrenys de la universitat, abans dels Pou -aproximadament carrer del Prat actual-. Els forns de rajola acompanyaran durant el XVIII i el XIX el creixement de la vila i se situaran al costat de les àrees a edificar. Fora muralles, és ben conegut el forn de vidre que apareix al nord-est de la ciutat en el plànol de Caballol del 1852.

179.

Ramon Juncosa i Castelló i Joan Francesc Clariana i Roig -op.cit.- apunten la importància del vidre mataroní al segle XVI, encara que les referències aportades són massa generals i manquen les dades documentades en el cas de la nostra ciutat.

180.

Fogatge del 1516 ja citat. Encara no existeix el nom de carrer de la Vidrieria, anomenat en aquesta data del 1516 de la

Formatgeria. Els forns de vidre havien estat prohibits a Barcelona el 1324 -Agustí Duran i Sanpere, "Barcelona i la seva història", Ed. Curial, 1973, vol.2 pg.402-, segurament en funció del perill d'incendi. La indústria del vidre no va ser important fins entrat el segle XVI. Posteriorment, les relacions amb els vidriers mataronins semblen clares: el 1637 s'estableix una companyia, per enviar vidre a Sevilla, entre un vidrier i un negociant de Barcelona i Francesc Guanter, adroguer de Mataró, però que, com sabem venia d'una família de vidriers -A. Duran op. cit. pg. 407-.

181.
Memorial ja citat. vegeu nota 145.

182.
J. Llovet op. cit. 1959, vol.I pg.76. J.M. Colomer op. cit. pg.199 i tall del 1633 ja esmentat.

183.
Tall del 1702: intercalat al llibre d'acords 1700-1703, AHMM. "Apeo" del 1716: AHMM, Sèrie Cadastre núm. 57.

184.
J.M. Colomer op. cit. pg.207. Calculat a partir de la transcripció donada.

185.
J. Llovet op. cit. 1966, pg.51. Calculat comparant la llista donada per Llovet amb les dades del cadastre del 1716.

186.
Es dona el cas de que la filla de l'agricultor de fora de Mataró casi amb un home de Mataró i que el pare hagi de construir casa a la vila pels fills, en estipular-ho així els capítols matrimonials -vegeu el cas de Benet Pere de Sant Vicens de Llavaneres a l'ACA, Pere Despuig (143) 5 setembre 1591-.

187.
En parlar dels burgesos de Mataró, J. Giménez -op. cit. pg. 51- diu que "assumiran en ells mateixos la doble vessant de propietaris agraris i de mercaders, i arribaran al cim més alt del poder econòmic...". Aquesta coincidència d'activitats es dona ja durant el segle XVI.

188.
L'ascens de la família és clar i es produeix en dos salts: de pagesos a mercaders i de mercaders a l'"ennobliment".

189.
Jaume Mateu Seguí apareix com agricultor per exemple a l'ACA, Pere Despuig (142) 18 octubre 1590 i com a mercader a Registre Hipoteques Barcelona, 1776, establiment citat de l'any 1593. Sobre els Pou vegeu Museu Arxiu de Santa Maria, Obits, juliol 1603, Elisabeth Pou. Els Pou, com a agricultors, no només tenien terres a Mataró, sinó, per exemple, a Argentona -Jaume Marfà (153) 22 agost 1593-. Els Fogueres tenien la seva casa, ben coneguda, a prop del portal de Valldeix.

190.

J. Giménez op. cit. pg.117.

191.

Els propietaris establiran també petites peces de terra de "subsistència" als emfiteutes. Vegeu els nombrosos establiments de peces de terra fets a mariners i mestres d'aixa el 1514 -ACA, Joan Robert (27)-. El 1603, és el mateix Joan Pou de la Sínia qui estableix un nombre important de petites peces -Narcís Portell (1067) 10 abril 1603-.

192.

Carles Martínez Shaw, "Construcción naval y capital mercantil. Mataró 1690-1709", Estudis i documents dels Arxius de Protocols, 8, Barcelona, 1980, pg.228.

193.

Un dels grans beneficiats en aquestes inversions immobiliàries serà Antoni Sala. J. Giménez -op. cit. pg.122- destaca la notable riquesa de Maria Tria Sala, esposa del ciutadà honrat de Barcelona, Jaume Tria Sala: "L'inventari, en esser confeccionat amb motiu dels capítols matrimonials no ens facilita cap informació sobre la procedència d'aquests capitals, que majoritàriament foren constituïts pel pare de la titular, Antoni Sala del qual desconeixem l'activitat professional". Coneixem ara les activitats d'Antoni Sala, que ja hem citat en alguna ocasió: dona l'exemple perfecte d'ascens econòmic i social produït en aquest moment de finals del XVI en el qual es poden combinar l'explotació de la terra, la comercialització dels productes, la transformació de les rendes del sòl agràries en rendes urbanes...i, evidentment, l'explotació d'aquell primer "proletariat" -Nadal Giralt op. cit. pg71- que pagava solars i cases amb el treball que feia a les terres dels propietaris. Antoni Sala combina un bon nombre d'activitats: tindrà botiga a mar, per establiment fet pels Pou -Joan Cortés (81) 21 desembre 1562-, comerciarà activament -relació amb Cadiz, Jaume Marfà (153) 13 octubre 1593-, comprarà censos de patis establerts pels Pou -Joan Marfà (145) 16 març 1594- i deixarà una fortuna que permetrà l'ascens social de la família. L'any 1612 -AHMM, Documents 1, Llibre de privilegis, fol.48v- encara figura com a pagès, però fonamentalment és mercader -Jaume Marfà (153) 13 octubre 1593- i botiguer "de paños" -ACA, D4, resumen capbreu... i id. Batllia General, Classe 2 BF6, capbreu 1596-. El 1596 -AHMM, Documents 3, tall 1596-, el carrer en el que viu s'anomena de mossen Sala -actual Vilallonga-. La filla de Sala es casarà amb el ciutadà honrat Jaume Tria, ascens social semblant als dels Arnau. A finals del XVII, l'ascens es completarà, en casar Guielmar Jalpí i Tries, neta d'Elisabeth Sala Trias amb Magí de Vilallonga i Çaportella -Salvador Sauri (1185) 6 maig 1681-. El 1570, abans dels creixements importants relacionats amb la construcció de la muralla, el tall conservat a l'ACA -C4- assenyala que Antoni Sala figurava en el vuité lloc per ordre d'imposicions. El 1633, després per tant de l'etapa de fort creixement i inversions immobiliàries paral·leles als negocis familiars, el titular de la casa, Jaume Tria Sala, és qui paga més en el tall -ACA, C11-, al mateix nivell que altres 8 famílies; no hi ha ningú que pagui més: l'ascens ha estat evident.. Però en la línia que dèiem de traspàs de capitals del camp a la ciutat, també poden invertir en el sector immobiliari, a més

dels personatges de Mataró, agricultors de fora de la vila: el 1607, Joan Pou ven cens d'un pati a Geroni Sanromà, agricultor de Tiana -Bernat Llàtzer Simó (202) 8 octubre 1607-.

194.

Vegeu la Fig.24. Si no sabem en tots els casos, amb seguretat, l'origen francès dels mestres de cases, la presència d'aquesta nacionalitat és manifesta i, de ben segur, alguns més dels mestres documentats tindrien també aquesta procedència. Famílies com la dels Guanyabens, d'immigrants francesos, tindran importància notable a la vila. Nadal i Giralt -op. cit. pg.58, 59- ressaltaren ja el pes de la immigració francesa en el ram de la construcció.

195.

J. Llovet op. cit. 1959, vol.I, pg.96.

196.

J.M. Colomer op. cit. pg.113.

197.

ACA, Real Cancelleria, 4382, fol.145v.

198.

AHMM, acords 7 març 1586.

199.

La muralla és al seu torn un bon negoci -recordem els censals que ha produït-, i un dinamitzador contra l'atur: "attesa la necessitat y miseria passen los habitants en la present vila y attes que la vila te prou diners... (es decideix)... que donassen a fer... lo baluart" -AHMM, acords 1 juny 1579-.

200.

Colomer op. cit. pg.85, id. pg.26; AHMM, acords 10 maig 1586; Colomer op. cit. pg.83, id. pg.212; ACA, C8, 30 agost 1598; Llovet op. cit. 1959, vol.II, pg.21. Vegeu el que diu J. Giménez -op. cit. pg.48- sobre l'existència d'un mestre de capella laic: Mataró "vol equiparar-se, pel que fa a símbols externs a altres ciutats amb prestigi reconegut". Aquest és un procés iniciat el segle XVI.

201.

Vegeu Angels i teresa Solà i Parera, "El creixement urbà de Gràcia en les dècades de 1820 i 1830. Anàlisi de la urbanització Trilla", Actes del I Congrés del Pla de Barcelona, Ed. La Magrana, Barcelona, 1984.

202.

Segons el mestre Salvador -ACA, B37, 10 setembre 1590-, "en la vila de Mataró es pràctica de tots temps observada que sempre un vahi ha de donar paret franca al altre vahi...". Aquest "de tot temps" no es pot remuntar molt més enllà del 1500. Pel que fa a la repetició dels tipus, el 1535 ja es parla de patis "de longitud y amplitud como es común en Mataró" -Joan Cortés (86) 31 juliol 1535-.

203.

Els protocols notarial consultats són els que apareixen a les Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1984 : "L'estudi de l'espai urbà a la Barcelona de principis del segle XVIII: el cadastre de 1716" i "Introducció a l'estructura física de la Barcelona de principis del segle XVIII". Seria molt interessant estudiar els contractes emfitèutics de la Barcelona en creixement.

204.

Al segle XVI, els contractes emfitèutics no són encara massa complets: de moment, les condicions constructives s'inclouen sobretot en els contractes amb els mestres d'obres per construir cases i es basen en la imitació de les ja construïdes. Així, es pot acordar construir un "portal com el de Roig de la Riera" - Joan Robert (28) 31 juliol 1519-, o "un portal... conforme esta lo de mestre Gabriel Arnau vidrier" -Joan Cortés (90) 26 agost 1571-, o fer un "cos ampli i llarg com el de Joan Motfort... i enrejolar com Motfort" -Joan Cortés (94) 1 juny 1576-, o realitzar els "fonaments com els de Pere Gal, portal com el de Jaume Nadal, finestra com la de Lagonart, pujar... com la de Gal, xamaneia com la de Lagonart" - Arxiu de Protocols de Barcelona, Salvador Capella 1581-84, 9 gener 1581-, o edificar una casa "llarga com la casa y eixida de Joan Vinyals" - Pere Despuig (141) 8 abril 1589-. També s'aplica la fórmula, inclosa a l'establiment, de construir "ab us y costum de la vila de Mataró" -Joan Cortés (94) 17 gener 1576-, o s'incorporen al contracte frases com "de la alçada conforme se acostuma de fer un cos de casa de un sostre" -Joan Piquer (136) 15 febrer 1578-.

205.

A finals de segle, segons J.M. Colomer -op. cit. pg.74-, el salari del "mestre de minyons" era de 50 lliures i un jornalero podia obtenir unes 40 lliures l'any.

206.

ACA, Jaume Marfà (154) 16 març 1594. Figuren els patis com d'Antoni Sala al capbreu de 1596 -ACA, Batllia General, Classe 2, BF6-. A finals de segle, segons J.M. Colomer -op. cit. pg.48-, un jornalero cobrava uns quatre sous per jornal.

207.

Antoni Arnau alias Mates ven una casa "ja cuberta" construïda en els seus terrenys -Joan Cortés (93) 6 abril 1575-.

208.

Vegeu: C.W. Ckalklin, "The Provincial Towns of Georgian England. A Study of the Building Process 1740-1820", Edward Arnold, Londres, 1974, en especial pgs.60 i sgs. Vegeu també: David Cannadine, "Lords and Landlords, the Aristocracy and the Towns 1774-1967", Leicester University Press, 1980.

209.

El 1479, els Pou rebien del magnífic senyor Joan Angel Ferrer Despuig, urbanitzador del Carreró, establiment d'unes terres que després, al seu torn, establirien pati a pati -Jaume Marfà (154) 16 març 1594-. Sembla que els Pou preveïen el creixement físic que s'hauria de produir després del privilegi del 1480, que potser s'estava ja "negociant". El 1541, els Capella, pagesos

també actius en la creació de ciutat, estableixen una peça de terra als Tarascó, sota la casa d'aquests situada a la cantonada sud-est Camí Reial-riera del Pou de Vall -ACA, D35, capbreu Seguí-Capella 1658-59-. Podria tractar-se, en aquest cas, d'una compra realitzada de cara a obtenir una extensió de l'hort propi i no de cara a urbanitzar. Els Tarascó, però, acabaran establint-hi patis, com veurem, a finals del segle XVII. Sembla, en tot cas, que els propietaris que estableixen patis -els Ferrer, els Capella...- són els que es desprenen també de terres i es mouen amb més soltura en el camp del creixement urbà: els més introduïts en aquestes operacions escolleixen uns terrenys per establir patis i obtenen capitals venent uns altres.

210.

Joan Pau Ferrer Soler era el propietari del Mas Soler del Pou i, per tant, de la peça situada a l'oest del portal de Barcelona, i citada en el moment de desviar la riera de Cirera, el 1570 -vegeu nota 109-. Les vendes a Gabriel Morera (1017) 13 febrer 1600, id. (1018) 27 setembre 1600 i Salvador Sauri (1183) 19 maig 1680, citat.

211.

ACA, C8.

212.

S'ha de dir que, entre els intermediaris considerats com "altres", figuren alguns manyans, ofici relacionat amb la construcció però que no tindrà després continuïtat en el paper d'intermediari.

213.

Antoni Salt, botiguer, estableix casa a Jaume Tria agricultor de Sant Feliu de Cabrera: ell havia rebut establiment del "solar", propietat dels Capella, per 20 sous i ara estableix la casa per 5 lliures 16 sous (=116 sous) -Joan Cortés (93) 13 setembre 1575-. Bartomeu Jofre, mercader, estableix pati amb casa edificada -Gabriel Morera (1007) 22 abril 1578-.

214.

Plaça amb Santa Maria 21,9 sous / foc; Nou 12,4; Feliu 11,3; Carreró 10,9; Pou de Vall 10,6; Palau 10,4; Cabanyes 10,2; Garriga 10,0; Riera 9,25; Cabrera 4,5; Pujol 4,5.

215.

Riera 54,0 sous / foc; Plaça amb Santa Maria 51,3; Fra Jaume 50,3; Palau 48,5; Plaça Sant Cristòfor 48,1; Nou 42,7; Bonaire 41,9; etc..

216.

ACA, C9, 24 agost 1617.

217.

ACA, C9, 26 agost 1617.

218.

Nadal i Giralt -op. cit. pgs.91 i sgs.- donen la llista de la "Matrícula dels francesos domiciliats a Mataró any 1637". Hem pogut situar a l'espai moltes d'aquestes famílies i conèixer el

seu nivell de riquesa comparant la "matrícula" amb el tall del 1633. La imposició de 1633, en el cas dels francesos, dona 18,6 sous / foc, 16,8 sous / foc descomptant una família atípicament rica; mentre que per a la resta de les famílies de la vila, s'obté, també amb la imposició del 1633, una mitjana impositiva de 38,1 sous / foc. Les diferències serien més àmplies si poguessim incloure les famílies franceses que no han estat localitzades clarament en el tall del 1633.

219.

El 1633 les xifres són prou aproximades però no exactes, perquè el tall no dona la separació entre el fora i el dintre d'alguns carrers. La comparació amb talls següents ha permès de solventar en bona part el problema.

220.

No tenint en compte el fet que alguns focs de carrers com el de Sant Josep són de fora i no de dintre, les xifres donen uns 39 sous / foc a l'interior de les muralles, i uns 20 a fora. Amb major precisió, s'obtindrien valors una mica més extrems.

221.

El 1633: Sant Josep 27,9 sous/foc -més alt si eliminèssim els focs de fora muralles inclosos aquí-; Molas 26,2; Pujol 25,2; Sant Francesc 14,8. La plaça del Beat Salvador, que no apareix de forma independent al tall, és un altre punt "deprimit" del "dintre": el tall del 1663 la situa en el nivell més baix a l'interior del recinte emmurallat.

222.

El mateix passarà amb el carrer del "mas seva": en el tall del 1635 -ACA, C11, 9 juliol 1635- apareixen molts "treballadors".

